

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

Кол жазма укугунда

УДК: 37: 378: 378: 14: 002

Тыныбекова Чолпон Абдикеримовна

**МААЛЫМАТТЫК-КОММУНИКАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ
ПАЙДАЛАНУУ МЕНЕН СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТЕРИН
УЮШТУРУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган
ДИССЕРТАЦИЯ

Илимий жетекчи:

педагогика илимдеринин кандидаты,
доцент Сыдыкова Т. М.

Ош – 2024

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	3
БИРИНЧИ БАП. МААЛЫМАТТЫК-КОММУНИКАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУУ МЕНЕН СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТЕРИН УЮШТУРУУНУН ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ	
1.1. Азыркы билим берүү системасынын контекстиндеги студенттердин өз алдынча иштеринин маңызы, мазмуну.....	11
1.2. Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруудагы маалыматтык жана коммуникациялык технологиялардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү.....	36
Биринчи бап боюнча тыянак	63
ЭКИНЧИ БАП. ИЗИЛДӨӨНҮН МАТЕРИАЛЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ	
2.1. Изилдөөнүн методологиялык негиздери жана изилдөө методдору.....	65
2.2. Маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүндөгү студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун педагогикалык шарттары.....	82
2.3. Маалыматтык-коммуникациялык технологиялар аркылуу студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун педагогикалык модели.....	95
Экинчи бап боюнча тыянак	110
ҮЧҮНЧҮ БАП. МААЛЫМАТТЫК-КОММУНИКАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУУ МЕНЕН СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТЕРИН УЮШТУРУУ БОЮНЧА ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТ	
3.1. Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу боюнча аныктоочу экспериментти уюштуруу.....	113
3.2. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен калыптандыруучу эксперимент.....	146
3.3. Текшерүүчү эксперименттин натыйжасы.....	158
Үчүнчү бап боюнча тыянак	165
КОРУТУНДУ	166
ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР	169
ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ	170
ТИРКЕМЕЛЕР	180

КИРИШҮҮ

Изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу. Технологиялык башкаруу доорунун шартына ылайык адистерди даярдап чыгаруу бүгүнкү күндүн негизги маселелеринин бири. Ошону менен катар эле атаандаштык күч алган базар экономикасында татыктуу ордун өз алдынча аныктап, атаандаштыкка туруштук бере ала турган деңгээлде жаштарга багыт берүү билим берүү мекемелерине коюлган башкы талаптардан болуп саналат. Бул проблемаларды чечүү максатында мамлекет тарабынан бир топ маанилүү документтер кабыл алынган. Алардын катарын толуктаган «2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясындагы инновациялык өнүгүү стратегиясы» программасы квалификациялуу, атаандаштыкка жөндөмдүү адистерди даярдоого карата: маалыматтык жана коммуникациялык технологияларды пайдалана билүүгө болгон мүмкүнчүлүктү, туруктуу кесиптик өсүүгө карата даярдыкты, алган билимдерди инновациялык технологияларга трансформациялоочу жөндөмү, билимди өз алдынча алуу, сынчыл ой жүгүртүү көндүмдөрүн калыптандыруу жана өнүктүрүү талаптарын аныктайт. Бул талаптардын туруктуу өсүшү окуу ишмердүүлүгүн уюштурууга да, студенттердин белгилүү бир билим тутумун өздөштүрүүсүнө жана кесиптик компетенттүүлүктү калыптандырууга да таасирин тийгизет. Компьютердик каражаттарга негизделген окутуу, өздөштүрүү үчүн билим берүүнүн даяр суммасын бербестен, билим берүү жараянынын уюштуруу багытындагы заманбап мамилелердин жаралышына негиз болот. Ал өз алдынча жаңы билим алууга тоскоолдук жараткан маселелерди чечүү үчүн маалыматтык технологияларды колдонууга даяр болгон студенттин көндүмдөрүн калыптандырууга түрткү берет.

Окутуу процессинде студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу маселеси заманбап педагогиканын актуалдуу маселелеринин бири болуп саналат. Студенттердин өз алдынча иштерин долбоорлоодо, аны жүзөгө

ашыруу багытында түзүлгөн ыкмаларда жана формаларда педагогикалык жаңы чечимдерди, түшүнө билүүнү, тактоону талап кылган кырдаал түзүлдү. Бул, биринчи кезекте студенттердин өзүн-өзү уюштуруу жана өз алдынча окуп-үйрөнүү көндүмдөрүн калыптандырууда, маалыматтык жана телекоммуникациялык-компьютердик технологияларды таанып-билүү процессинде аларды пайдалануу аркылуу өз алдынча иштеринин чөйрөсүнүн кеңейишин шарттайт.

Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу ыкмаларын өздөштүрүү маселесинин актуалдуулугу, жогорку окуу жайда жүргүзүлгөн окуу процессинде кесиптик жөндөмдөрдүн негиздери түптөлүп, өз алдынчалуулук багытындагы мүмкүнчүлүктөрдүн калыптангандыгына негизделет.

Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүккө даярдоонун фундаменталдык маселелери гуманисттик педагогикалык парадигманын контекстинде кыргыз педагогикасынын көрүнүктүү өкүлдөрү А. Алимбековдун [2], И. Б. Бекбоевдин [14], Н. К. Дюшееванын [48], Э. М. Мамбетакуновдордун [94] эмгектеринде каралган. Кыргыз педагогикасында студенттердин өз алдынча ишмердүүлүккө болгон даярдыгын калыптандыруу бир катар диссертациялык изилдөөлөрдө, ар башка билим берүү мекемелеринин контекстинде жана ар түрдүү окуу предметтеринин материалында каралган.

Алсак, кыргыз окумуштуулары, негизинен, бул проблеманы жогорку окуу жайдын окуу процессинин негизинде изилдешкен. Мисалы, Д. М. Ажыбаевдин «Развитие познавательной деятельности студентов информационными средствами» аттуу кандидаттык диссертациясында (Бишкек, 2008), М. К. Койчумановдун «Формирование рациональных приемов самостоятельной работы с учебной литературой по физике у студентов вузов» аттуу диссертациялык ишинде (Фрунзе, 1974), Н. А. Ахметованын «Самостоятельная работа по совершенствованию грамматических навыков русской речи студентов национальных групп с использованием ЭВМ» деп аталган диссертациялык ишинде (Москва, 1990), Г. Д. Панкованын «Теоретические и практические проблемы совершенствования самостоятельной

работы студентов на основе использования информационных технологий» аттуу докторлук диссертациясында информациялык технологияны колдонуунун негизинде студенттердин өз алдынча ишин башкаруунун теориялык жана практикалык аспектилери каралган (Бишкек, 2005); М. К. Асаналиевдин «Проектирование технологии организации и управления самостоятельной работой студентов в системе университетского образования» аттуу докторлук диссертациясында студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгү моделинин негизинде инженердик-педагогикалык кадрларды даярдоону өркүндөтүүнүн механизмдери илимий-теориялык жактан негизделген (Бишкек, 2008), Р. А. Рыскулова педагогикалык практика учурунда өз алдынча иштер аркылуу студенттердин инсандык-кесиптик өнүгүүсүн изилдеген (Бишкек, 1992); Т. В. Шарыгалованын кандидаттык диссертациясында студенттердин өз алдынча иштери окуу ишмердүүлүгүнүн негизи катары ачыкталат (Бишкек, 1998).

Биздин изилдөөбүз А. Д. Ибраевдин «Жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу шартында студенттердин өз алдынча иштерин өркүндөтүүнүн дидактикалык негиздери» аттуу монографиялык изилдөөсүнө жакын. Себеби, автор коомдун социалдык, экономикалык жана илимий-техникалык өнүгүшүнүн азыркы шартында студенттердин өз алдынчалуулугун өркүндөтүүнүн актуалдуу экендигине басым жасап, анын жолдорун белгилейт. Монографияда студенттердин өз алдынча иштерин өркүндөтүүнүн дидактикалык негиздери жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу шартында ачыкталып, информатика предметинде педагогикалык шарттары, компоненттери каралган (Бишкек, 2022).

Ошону менен катар эле, чет тилдерин окутуунун усулу боюнча студенттердин даярдыгын аныктоо аркылуу окуу максатынын бирине жетүүгө багытталган ишмердүүлүктүн калыптанышы К. Б. Алдашева, Ы. А. Бейбутов, А. А. Бекбалаев, С. Ш. Гараев, П. К. Кадырбекова, Н. П. Ким, М. Л. Мухаровалардын диссертацияларында каралган.

А. А. Жолчиеванын «Чет тилдерди үйрөнүү процессинде окуучулардын коммуникативдик компетенцияларын калыптандыруу (окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде англис тили сабагынын мисалында)» аттуу диссертациясы, объектиси жагынан биздин изилдөө ишибизге жакындашат, бирок бул илимий иште өз алдынча иштер эмес, билим берүү ишмердүүлүгү кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде англис тилин үйрөнүүдө студенттердин коммуникативдик компетенцияларын калыптандыруунун педагогикалык шарттары жана жолдору каралган. Студенттердин англис тили аркылуу таанып-билүүгө болгон кызыгуусу иликтенип, англис тили боюнча окуу материалдарынын мазмунуна түзүмдүк-функционалдык анализ, чет тилдерин окутууда студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары каралган жана ал практикада тастыкталган. Эржан Таштын «Окуучулардын өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары (чет тилдерин окутуунун мисалында)» аттуу диссертациялык изилдөөсүндө окуучулардын англис тили сабагындагы жана класстан тышкаркы иштердеги өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары аныкталган жана аны практикага киргизүүнүн жолдору иштелип чыккан (Бишкек, 2016).

Көптөгөн бүтүрүүчүлөр кесиптик билимдин жетишээрлик бекем базасына ээ боло албайт. Ошондой эле өз алдынча жана чыгармачылык менен иштөө мүмкүнчүлүгүнө, маалыматтык-коммуникациялык ишмердүүлүк көндүмдөрүн тиешелүү деңгээлде өздөштүрө албай калат. Мындан тышкары, дайыма өз алдынча билим алуу жана кесиптик жактан өзүн-өзү үзгүлтүксүз өркүндөтүү зарылдыгын сезишпейт.

Ошол себептен, илимий-усулдук адабияттарга жүргүзүлгөн талдоодо, ошондой эле өлкөбүздө кесиптик билим берүү ишмердүүлүгүн жүргүзүп жаткан жогорку окуу жайлардын тажрыйбаларын иликтөөдө студенттердин маалыматтык жаңы технологияларды өздөштүрүшү үчүн толук шарттар түзүлбөгөндүгү аныкталды. Бүгүнкү күндө студенттердин өз алдынча иштерин заманбап шартта жүргүзүшүнө багытталган илимий изилдөөлөрдүн

жетишсиздиги, маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрүн пайдалануу аркылуу өз алдынча окуу ыкмаларынын иштелип чыкпагандыгы белгилүү болду.

Жогоруда белгиленгендердин негизинде, биз төмөнкүдөй **карама-каршылыктардын** бар экендигин аныктадык:

– социалдык активдүү, чыгармачыл адисти бирдиктүү калыптандыруунун артыкчылыгын таануу менен студенттердин өз алдынча окуу-таанып билүү ишмердүүлүгүнүн төмөн экендиги;

– студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда жаңы маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын көп экендиги менен алардын күнүмдүк тажрыйбада колдонулбай жаткандыгы;

– маалыматтык технологияларды колдонуу деңгээли менен окутуучулардын муктаждыктарынын ортосундагы дал келбей жаткандыгы.

Белгиленген карама-каршылыктар *изилдөө ишинин көйгөйүн* аныктоого мүмкүндүк берди, аны төмөнкүчө чагылдырууга болот: маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүндө студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары кандай? деген проблеманы жаратты. Аталган проблеманы чечүү аракети диссертациялык иштин темасын **«Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары»** аттуу темада илимий изилдөөнү жүргүзүүгө түрткү берди.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттары, ири илимий-изилдөө программалары (долбоорлору), билим берүү жана илимий мекемелерде жүргүзүлүүчү илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы. Диссертациялык иш Ош мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын илимий-изилдөө иштеринин тематикалык планынын алкагында 2017-2022-жылдары жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн объекти: жогорку окуу жайларынын студенттеринин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн процесси.

Изилдөөнүн предмети: маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары.

Изилдөөнүн максаты: маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттарын аныктоо (англис тилинин мисалында).

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Студенттердин маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен өз алдынча иштерин уюштуруу боюнча педагогикалык-теориялык, илимий-методикалык адабияттарды талдоо жана системалаштыруу аркылуу студенттердин өз алдынча иштерине багытталган «маалыматтык-коммуникациялык технологиялар», «студенттердин өз алдынча иштери» түшүнүктөрүнүн теориялык негиздерин, маңызын, мазмунун аныктоо.

2. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттарын аныктоо жана аны ишке ашыруунун теориялык моделин иштеп чыгуу.

3. Жогорку окуу жайларында маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу багытында айкындалган педагогикалык шарттардын кайтарымдуулугун эксперимент аркылуу текшерүү, практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

1. Маалыматтык-коммуникациялык технологияны пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу теориялык жактан негизделип, анын мазмуну, маңызы аныкталды.

2. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары аныкталып, аны ишке ашыруунун теориялык модели иштелип чыкты.

3. Жогорку окуу жайында маалыматтык-коммуникациялык технологияны пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу процессинин

натыйжалуулугун камсыз кылган педагогикалык шарттары, теориялык модели айкындалып жана анын эффективдүүлүгү эксперимент аркылуу текшерилип, практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Изилдөөнүн натыйжаларынын практикалык маанилүүлүгү: жогорку окуу жайларында студенттердин маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары аныкталып ишке киргизилгендиги; окутуучулар үчүн англис тили сабактарында студенттердин маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен өз алдынча иштерди аткаруусуна карата усулдук сунуштар иштелип чыкты.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. “Маалыматтык-коммуникациялык технологиялар”, “студенттердин өз алдынча иши” сыяктуу түшүнүктөрдүн теориялык негиздери, маңызы жана мазмуну студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу менен байланышкан педагогикалык-теориялык жана илимий-методикалык адабияттарды талдоо жана системалаштырууну талап кылат. Адабияттарды талдоо заманбап маалыматтык жана коммуникациялык технологияларды колдонуу менен студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун натыйжалуу стратегияларын иштеп чыгууга көмөктөшө турган негизги тенденцияларды, ыкмаларды жана методдорду белгилөөгө багытталат, бул акырында билим берүү процессин оптималдаштырууга жана окутуунун деңгээлин жогорулатууга өбөлгө түзүшү керек.

2. Изилдөөнүн объектисине жана предметине байланыштуу педагогикалык шарттарды иштеп чыгуу менен коштолот. Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары – бул маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен өз алдынча ишти башкаруу; мотивацияны жогорулатуу; тапшырмалардын берилген мүнөзү (репродуктивдүүлүктөн чыгармачылыкка чейинки ар кандай деңгээлдеги модулдук тапшырмалардын тутуму); интерактивдүүлүк, студенттердин жеке мүмкүнчүлүктөрүн жана жөндөмдүүлүктөрүн эске алуу менен өз алдынча

иштөө үчүн тапшырмаларды жекелештирүү, контролдоо-баалоо иш-аракеттерин уюштуруу, окуу иш-аракеттерин оңдоо.

3. Жогорку окуу жайында маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттарын жана студенттердин билим деңгээлинин жогорулашына тийгизген таасирин тастыктоо боюнча педагогикалык эксперименттин натыйжасы жана жыйынтыктары.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Жогорку окуу жайында студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу аркылуу өз алдынчалуулук жөндөмдү калыптандыруунун педагогикалык шарттары иштелип чыкты. Англис тилин окутуу жараянында маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануунун ролу аныкталды жана ага тиешелүү окуу усулдук колдонмо иштелип чыкты.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробацияланышы. Изилдөөнүн натыйжалары ОшМУнун педагогика кафедрасынын жыйындарында, эл аралык конференцияларда, аймактык илимий-практикалык жана илимий-усулдук конференцияларда баяндалып, усулдук семинарларда талкууланды. Изилдөөнүн натыйжаларын жана жыйынтыктарын чагылдырган илимий-методикалык макалалар «ОшМУнун Жарчысы» (2016, 2017, 2018, 2020, 2021), «Наука, образование, техника» (2018, 2021), «International Scientific Journal» (2020), «International Journal of experimental education» (2021), «Международный журнал гуманитарных и естественных наук» (2022), «International Journal of Humanities and natural sciences» (2022), «Современные проблемы науки и образования» (2022), «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана» (2022), «Известия Вузов Кыргызстана»(2022), эл аралык «Web of science» тизмесиндеги Journal of Positive School Psychology (2022), «Theoretical and Applied Science» (2020) журналдарында жарык көргөн.

Диссертациянын натыйжаларынын толук жарыяланышы. Изилдөөнүн жыйынтыктары 22 макалада, анын ичинен 17 макала РИНЦ

системасында, ал эми 2 макала «Web of Science» тизмесиндеги журналдарда жарыяланган.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү: диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан жана алардан келип чыккан тыянактардан, корутундудан, практикалык сунуштардан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат.

БИРИНЧИ БАП. МААЛЫМАТТЫК-КОММУНИКАЦИЯЛЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУУ МЕНЕН СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ АЛДЫНЧА ИШТЕРИН УЮШТУРУУНУН ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ

1.1. Азыркы билим берүү системасынын контекстиндеги студенттердин өз алдынча иштеринин маңызы, мазмуну

Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларындагы өз алдынчалуулук, окутуудагы активдүүлүктүн мааниси ар кандай учурда ар башка социалдык-педагогикалык түшүнүктөргө ээ болгон.

Өз алдынча ишмердүүлүктүн методологиясынын өздөштүрүлүшү окуу процессиндеги өз алдынча иштердин маңызын түшүнө билген көз карашта педагогикалык, психологиялык адабияттарга анализ жүргүзүү маселесин коет.

Белгиленген маселенин тарыхый-дидактикалык анализинин негизинде, биз, бүтүндөй ишмердүүлүк структураларынын (суроо-талап – мотивдер – максат – шарттар – аракет – натыйжа) көрүнүшүнө таянган ишмердүүлүк мамилесин, коюлган тапшырмалардын, маселелердин чечилишин түздөн-түз мотивациялаган чеберчиликтерди, билимди, тажрыйбаларды өз алдынча активдүү өздөштүрүү процессинин түшүндүрүлүшүн карадык (Л. С. Выготский, П. Я. Гальперин, В. В. Давыдов, А. Н. Леонтьев, С. Л. Рубинштейн, Д. Б. Эльконин ж.б. эмгектери).

Азыркы учурда дүйнөлүк билим берүү айдыңына чыгууга багытталган жаңы билим берүү системасынын түзүлүшү үчүн жасалган аракет тынымсыз уланууда. Бул процесс педагогикалык теориялардын, окуу-тарбия процессинин практикасынын жогорку деңгээлдеги өзгөрүштөрү менен коштолот. Билим берүү парадигмаларынын өзгөрүшү жүрүп, ар кандай мазмундар, түрдүү жүрүм-турум эрежелери, ар түрдүү мамилелер, укуктардын түрлөрү, бири-бирине окшобогон педагогикалык менталитеттер сунушталат. Дж. Дьюи, К. Роджерс, А. Маслоу, Дж Брунер, Г. Г. Олпорт, Л. Выготский, А. Леонтьев, Ш. Амонашвили, аларга чейин Г. Песталоцци, М. Монтессори бул маселенин чечилишине өз салымдарын кошушкан.

XIX кылымдын башында Г.И. Песталоцци: «Окуучуларым жаңы нерселерди менден алышпайт, ал жаңылыктарды алар өздөрү ачышат. Менин негизги милдетим – алардын ачылышына жардамдашып, жеке идеяларын өстүрүү», – деген [108]. Ушуга үндөшкөн көз карашын М. В. Ломоносов: «Билимдин суммасы эмес, туура ой жүгүртүү, нравалык тарбия – окутуунун максаты», – деп белгилеген [90]. Алардын көз караштарын Дж. Дьюи менен К. Роджерс өздөрү иштеп чыккан теорияларында өнүктүрүшкөн [49, 118]. Азыркы учурда педагогикадагы гуманизм идеясын ар башкача интерпретациялаган көптөгөн макалалар пайда болду. Билимдин бардык чөйрөсүндөгү жаңы багыттар ага чейин жетишилген жаңы көз караштардын жалпылаштырылышынын негизинде келип чыгат.

Гуманисттик педагогика өз алдынча багыт катары XX кылымдын 50-60-

жылдары АКШда пайда болгон. Баланын дүйнөгө, бул дүйнөдө жашаган өзүнө карата болгон мамилесин таанып-билүүсүнө негизделген инсандын өзүн-өзү актуалдаштырышы – гуманисттик педагогиканын негизги максаты. Бул багытта К. Роджерс гуманисттик психологиянын төмөнкүдөй негизги идеяларын, принциптерин түзгөн:

– адам тынымсыз өзгөрүп турган дүйнөнүн борборунда болот. Бул жерден ар бир индивидге айлана-чөйрөдөгү чындыктан жеке дүйнөсүнүн кабыл алынышы маанилүү; бул ички дүйнөнү сырттан эч ким толук таанып бүтпөйт деген эки тыянак чыгат;

– адам курчап турган чындыкты өзүнүн мамилесинин, түшүнүгүнүн призмасы аркылуу кабыл алат;

– адам өзүн-өзү тааныганга, өзүн-өзү ачууга, таанууга аракеттенет, себеби, ал өзүн-өзү өнүктүрүүгө болгон ички суроо-талаптын ээси;

– инсандын өнүгүшү үчүн инсандар аралык өз ара түшүнүшө билүүнүн зарылдыгына карабастан, ага карым-катыштын, мамиленин натыйжасында гана жетишүүгө болот;

– өзүн-өзү өстүрүү, өнүгүү чөйрөсү, башка адамдар менен өз ара мамиле түзүүнүн негизинде жүрөт. Түз жана кыйыр мамилелердин натыйжасында келип чыккан өзүн-өзү таанып-билүүгө сырттан берилген баа, албетте, адам үчүн маанилүү [118].

Дж. Дьюидден кийин, Л. С. Выготский [28] тигил же бул билимди бергенге караганда балага ой жүгүртүүнү үйрөтүү маанилүү деген анын көз карашына үндөшкөн оюн айткан. Ошондой эле ал бала үчүн татаалдыкты жаратуунун мааниси жөнүндөгү «анын ойлому үчүн башталгыч чек катары», «ой жүгүртүү ар дайым татаалдыкка туш болуудан келип чыгат», ошондуктан, даяр билимди өздөштүрүү менен чектелип калууга болбой тургандыгын белгилеген. Ар кыл маселе боюнча түрдүү көз караштарды издөөдө, ал көз караштарга анализ жүргүзүүдө, өзүнүн жана башкалардын тажрыйбаларына таянууда ой жүгүртө билүү керек. Бул маселени чечүү жолдорун издөөдө окутуучуга өнөктөш катары ишенүүнүн зарылдыгына көңүл бурулуп, Бул

контекстте окутуучу акыркы инстанциядагы чындык боло албайт деген пикирди билдирген.

Бул маселеге байланыштуу окумуштуу И. А. Зимняя педагогдун студентке жасалган мамилеси жөнүндө кеп болгондо «студенттерге окуу куралдарын, ыкмаларды эркин тандоого жол берген, айрым учурда окутуучунун окуудагы өнөктөш болушуна» багытталган эки тарапка бирдей шарт түзгөн процесстин маанилүүлүгүнө басым жасаган [59]. Окутуудагы инсандык багыттагы мамилени К. Роджерс дагы колдоого алат. Бирок реалдуу педагогикалык турмушта азырынча окутуучулардан базалык окуу куралдарын тандоо укугун студенттерге бергендигин элестетип көрүү мүмкүн эместей туюлат. Кыргызстандын жогорку окуу жайларына Болон системасынын киргизилишине байланыштуу, акыркы жылдары студенттер окуу курстарын, педагогдорду өздөрү тандоого мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Биздин көз карашыбызда, инсандык багыттагы окутуунун өзгөчөлүктөрүн Ш. А. Амонашвили төмөнкүдөй: «Инсандык багыттагы окутуунун максаты – калыптандыруу эмес, а түгүл тарбия берүү дагы эмес. Чыныгы адам болуп калыптанышы үчүн, адамдар, айлана-чөйрө, маданият, цивилизация менен диалогдук, коопсуз карым-катышты түзө билүү багытындагы адамдагы өзүн-өзү реализациялоо, өзүн-өзү өнүктүрүү, адаптациялоо, өзүн-өзү жөндөп туруу, өзүн-өзү коргоо, өзүн-өзү тарбиялоо ж.б.у.с. механизмдерди таап, аларды өнүктүрүүнүн» артыкчылыгын так иштеп чыккан [3].

А. В. Хуторской, билим берүүнүн инсандык багыттагы парадигмасын жүзөгө ашыруунун практикалык жолдору жөнүндө билим берүүнүн теориясы жана практикасы окутууну «тажрыйбаларды өткөрүп берүү», ал эми билим берүү парадигмасын «инсанды өстүрүү» катары кабыл алган өткөөл мезгилди башынан өткөрүүдө деген ойдун тегерегиндеги пикирин айткан. Бул жерде инсандык багыттагы мамиле таанып-билүү ишмердүүлүгүндөгү окуп жаткандардын жеке аракеттеринин, б.а., мотивацияларынын эске алынышы жөнүндө айтылды. Ал эми билим берүү стандарты, окутуунун

уюштурулушундагы предметтик мамиле, базалык окуу планы, автордун көз карашы боюнча, бул жобого карама-каршы келет [137].

Инсандык маңыз конкреттүү бир ишмердүүлүктүн процессинде калыптанат. Ал үчүн окуп жаткандардын ишмердүүлүктөрүнүн туура уюштурулушу зарыл. Педагогикалык турмушта түрдүү билим чөйрөсүндөгү долбоорлоо ыкмаларын пайдалануунун жетиштүү тажрыйбалары бар. Алардын негизинде, сунушталган проблемалык кырдаалдарда студенттердин прагматикалык кызыкчылыктарынан тышкары чыгармачылык, интеллектуалдык мүнөздөгү кызыкчылыктары ойгонот. Дал ушул учурда инсандык маңыз келип чыгат деп ишенимдүү айтууга болот.

Индивидуалдуулук маселеси окумуштуу-психолог А. Г. Ковалевдун, В. С. Мерлиндин, В. Н. Мясичевдин, Б. М. Тепловдун эмгектеринде терең каралган. Ал эми индивидуалдуулуктун философиялык негиздерин алгачкылардан болуп И. Р. Резвицкий иштеп чыккан. Ал, адамдын күндөлүк турмуштагы индивидуалдык формаларынын негизги өзгөчөлүгү катары – турмушта, ишмердүүлүктө өз алдынчалуулук жөндөмүнө ээ болгон көз карандысыздык эсептелгендигин белгилейт. Француз тилиндеги «индивидуалдуулук» сөзү «Адамдын жеке турмушун, көз карандысыздыгын» түшүндүрөт. Ал эми индивидуалдык мамиле, биринчи кезекте, педагог мамиле түзө турган ар бир адамдын билиминин, индивидуалдык сапаттарынын эске алынышына багытталат. Ал конкреттүү адамдын түрдүү индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн, табигый жана социалдык маңызындагы артыкчылыктарын эске алуу менен кайрылууну колдойт [116].

Инсандын башка адамдар менен болгон карым-катышы өз ара кызматташуу процессинде өнүгөт. В. М. Мясичев инсандын карым-катышын кандайдыр бир абстрактуу тарыхый шарттагы анын суроо-талаптары, кызыкчылыктары, кызыгуулары, ал эми анын айлана-чөйрө менен болгон кызматташуусунун негизинде келип чыккан натыйжалар, анын индивидуалдуулугунун өнүгүшүн ачып көрсөтө турган көрсөткүч катары белгилейт [102]. Ушул көз караштын негизинде биз инсандын өзүнө болгон

мамилеси, ишмердүүлүккө жасалган мамилеси, адамдарга жасалган мамилеси, айлана-чөйрөгө болгон мамилеси сыяктуу негизги мамилелерин бөлүп карайбыз.

Баланын өнүгүшү, анын социалдашуусу, «коомдук адамга» айлануусу, анын жакын адамдары менен болгон карым-катышынан баштала тургандыгы белгилүү. Анын алгачкы карым-катышы мамиленин субъектиси болуп саналган апасы менен башталып, андан кийинки адам катары өнүгүшү адамдардын карым-катыш системасында, мамилелер системасында кандай орунда тургандыгына жараша жүрөт. Адамдын өнүгүшү анын чөйрөсүнө, байланыштарынын мүнөзүнө түздөн-түз көз каранды. Инсандын карым-катыштан тышкары калыптанышы таптакыр мүмкүн эмес.

Студенттерди өз оюн, көз карашын эркин айтып берүүгө үйрөтүү үчүн аларды өз алдынча ой жүгүртө билүүгө тарбиялоо керек. Ошондон улам, Дж. Дьюи бардык билим берүү системасынын негизги тапшырмасы катары студенттерди өз алдынча кыялданууга үйрөтүүнүн зарылдыгын белгилеген. Себеби, рефлексия – бул идеялардын түрү эле эмес, алардын ырааттуулугу. Мындагы ар бир идея улам кийинкилерин аныктап турат. Ошол эле учурда жаңы идеялар мурдагыларга негизделгендиктен, ал өзүнүн кыялдануусун өнүктүрөт. Рефлексивдүү кыялдануунун ырааттуу бөлүгү бири-биринен келип чыгып, бири-бирин толуктап турат. Анын ар бир бөлүгү биринчиден экинчисине өтө турган агымдын баскычы, ал агымды байланыштырып турган чынжырдагы кадамдар болуп саналат [49].

И. А. Петухова менен В. Ю. Шишкина жүргүзгөн изилдөө иштеринин жыйынтыгында, студенттердин рефлексивдик аракеттерин калыптандырууда англис тилин рефлексивдик окуп-үйрөнүүдөгү уникалдуулугуна өзгөчө баа беришкен. Алар биздин эмгегибиздеги рефлексиялардын түшүнүктүү болушу үчүн белгилүү деңгээлде мааниси бар рефлексиялардын төмөндөгүдөй феноменологиялык мүнөздөмөлөрүн киргизишкен:

– аң-сезимдеги өзүнө багытталган процесстер, б.а., тышкы факторлор, ишмердүүлүктө туш болгон татаалдыктар, аларды жакшыртууга болгон суроо-

талаптар менен шартталган спецификалык рефлексивдик интенциялардын түрлөрү. Рефлексивдик интенция өз учурунда адамдын инсандык сапаты болуп калышы мүмкүн;

- аң-сезимге рефлексивдик учурлардын сиңиши;
- жаратмандык, түрдүү ишмердүүлүктүн анын субъектисинин өнүгүү учурунун катарына рефлексиялардын кирүү мүмкүнчүлүктөрү;
- аң-сезим талаасындагы тигил же бул идеалдуу объектиге багытталган рефлексия процессиндеги объективдүүлүк түшүнүгү [109].

Азыркы изилдөөлөрдө рефлексия төмөнкүдөй үч аспектиде каралат: а) теориялык ой жүгүртүүнү изилдөө учурунда; б) коммуникация жана кооперация процесстерин изилдөөдө; в) жаш муундарды калыптандыруу, тарбиялоо жана өзүн-өзү тарбиялоо маселесине байланышкан инсандын өзүн-өзү таануусун изилдөөдө.

Өзүн-өзү таануу чөйрөсүндөгү рефлексия – адамдын сенситивдик жөндөмүнө түздөн-түз байланышкан рефлексиянын түрдүү баскычтагы формасы. *Анын биринчи баскычы* – бала башка адамдардын биргелешкен аракетинин объектиси болуп саналган учурда жүрөт. *Экинчи баскыч* – өзүн өз алдынча инсан катары башкалардан айырмалап, өз алдынча бирдик катары сезе баштагандыгы, өзүнчө ийгиликтерге, кемчиликтерге ээ болушу менен байланышат. *Акыркы, үчүнчү баскыч* – бул адам өзүнүн айлана чөйрөгө таасир берүү мүмкүнчүлүктөрүн, анын натыйжаларын анализдеп, жүрүм-турумдарын түздөн-түз коммуникативдик байланыштардын субъектиси катары сезип, уюштура баштаган баскыч болуп саналат. Рефлексивдүүлүк катары сапаттар топтук өз ара кызматташуунун чегинде гана калыптандырылышы, өнүктүрүлүшү мүмкүн экендигин белгилей кетишибиз керек.

Өз алдынчалуулук инсандын сапаты катары калыптандырылып, ишмердүүлүктө анын нукура толуктугу башкарылат. А. Н. Леонтьевдин көз карашы боюнча, ишмердүүлүк объекттин уюлунан да, субъекттин уюлунан да түзүлөт. Субъект катары адамдын ишмердүүлүгү, жүрүм-туруму башка адамдардын ишмердүүлүгү менен өзүнүн каалоо-тилеги, аракеттери боюнча түз

же кыйыр түрдө шайкеш келет. Башка адамдар менен болгон өз ара кызматташуу, аңгемелешүү процессинде, инсан койгон максатына жетип, жамаатында өзүн-өзү бекемдейт. Буга инсандын айлана-чөйрөгө, башка адамдарга болгон ачыктыгы кирет. Бирок инсан ачык системадан гана турбайт, ал ошол эле учурда салыштырмалуу түрдө обочолонгон, сырдуу, туюк система да болуп саналат.

Изилдөөнүн көз карашында студенттик курактын социалдык өнүгүү процесси эки себептен улам кызыктуу. Анын биринчи себеби, изилдөөнүн бул учурунда адам турмушунун социалдашуусунун туруктуу фазаларынын татаал учурундагы социалдык институттарды, социалдык статустардын өзгөрүшүн изилдөө тапшырмасынын коюлушуна мүмкүнчүлүк жаратат. Экинчиси, студенттик курактагы инсандын социалдык өнүгүүсүнүн изилденишин биринчи планга алып чыгат. Себеби, бардык башка социалдык топторго караганда, окуп жаткан жаштар, студенттик курак социалдык көз карандылык статусун узагыраак сактайт [85].

Бул куракты психологдор кечиккен өспүрүм же эрте жетилген курак катары аныкташат. Дал ушул студенттик куракта өзүнүн физикалык да, психологиялык да, ошондой эле психикалык жогорку функциялары: кабыл алуусу, көңүл буруусу, эс тутуму, кыялдануусу, кеби, эмоциясы, сезиминин маңызы өнүгүүнүн максимум чегине жетет. Ушул мезгилде турмуштагы өзүнүн ордун таанып-билүүсү жүрөт. Социалдык-психологиялык пландан алып караганда, калк катмарынын башка топторуна салыштырмалуу студенттик курак билиминин жогорку деңгээли, маданиятка болгон активдүү суроо-талабы, таанып-билүү мотивациясынын бийик деңгээли менен айырмаланып турат. Студенттик коом – өзгөчө социалдык активдүүлүгү менен мүнөздөлгөн социалдык коом.

Бүгүнкү күндө жаш муундар адамзат тарыхында болуп көрбөгөндөй, турмуш шартына даярдык көрө баштады. Ошондон улам азыркы адистерге билимди өз алдынча толуктап, жаңылап туруу жөндөмү, оригиналдуу чечимдердин кабыл алынышын издеп табуу, чыгармачыл инсан болуу сыяктуу

талаптар жаралууда. Ал эми салттык билим берүүнүн негизги милдети – келечектеги адистин ишмердүүлүгүн кесиптик билим, жөндөм-шык жана чеберчиликтер менен камсыздай турган, практикалык даярдык аркылуу бышыкталган билимдин белгилүү бир суммасын жеткирүү болуп саналса, азыркы билим берүү системасы өзүнүн өнүгүү жолунда өткөөл мезгилде жашап жатат. Ошондон улам, жаңы технологияларды иштеп чыгуу убактысы өтө эле чакталуу, а түгүл адистерди даярдап чыгуу мөөнөтүнөн да кыйла кыска убакыт бөлүнөт. Андыктан окуу процессинин сапатын көтөрүүгө таасирин тийгизе турган өз алдынча иштердин уюштурулушу, окутууну индивидуалдаштыруунун ролунун өсүшү, анын усулдук багыттарынын мааниси, чыгармачылык кыялданууну калыптандыруу ж.б.у.с. жагдайлар келип чыгат.

Биздин көз карашыбызда, өткөн кылымдын 50-80-жылдары бул маселенин чечилишине багытталган бир топ маанилүү изилдөөлөр жүргүзүлгөн (Е. Я. Голант, Н. Г. Дайри, М. А. Данилов, Б. П. Есипов, Н. Д. Левитов, М. И. Махмутов, М. Н. Скаткин ж.б.). Алардын эмгектерине ылайык өз алдынча иштер төмөндөгүчө аныкталат:

1. Студенттердин ишмердүүлүктөрүнүн мотивдери.
2. Алардын ишмердүүлүктөрүнүн чыгармачылык мүнөздөрү.
3. Окутууну уюштуруунун формалары [34; 40; 42; 54;82; 99; 125].

Н. Г. Дайри белгилегендей, бул түшүнүктү аныктоодо эки көз караш бар. Биринчи пикирдин тарапташтары өз алдынча иштер студенттердин белгилүү бир ишмердүүлүгү деп эсептешет. Ал эми кийинки көз карашты жактагандар ал түшүнүктү окутуунун уюштурулушунан издешет [40].

Н. Д. Левитовдун пикиринде, өз алдынча иштердин так нускамасы жок, окутуучу тарабынан түшүндүрмө берилбей, аткарылышында көзөмөл жүргүзүлбөгөн ачык формадагы ишмердүүлүк катары түшүндүрүлөт [82]. Биздин оюбузча, түшүнүктүн мындай берилиши өз алдынча иштердин аткарылышында педагогикалык жетекчиликтин ролун жокко чыгарат. Ошондой эле бул аныктамада өзүн-өзү билим менен камсыздоо

ишмердүүлүгүнө, өз алдынча иштердин жогорку этабына мүнөздүү белгилер жетишпейт.

Н. Д. Левитов өз алдынча иштердин процессинде студенттердин индивидуалдык кызыгуулары, чеберчиликтери, индивидуалдык тажрыйбалары кандайдыр бир деңгээлде чагылдырылып, жаңы, оригиналдуу эч нерсе алынбайт деп белгилейт. Бул позиция бизге активдүү студенттердин өз алдынча иштеринин маанилүү белгилерин көрсөтүп тургансыйт. Себеби, чыгармачылык ишмердүүлүк азбы же көппү студенттердин ажырагыс инсандык белгиси болуп эсептелет. Бирок бул негизги, аныктоочу белги катары саналбайт. Себеби, чыгармачылык ишти биз өз алдынча иштердин бир түрү катары карайбыз.

Р. Г. Лемберг өз алдынча иштерге ишмердүүлүк мотивдери боюнча аныктама берет. Анын көз карашы боюнча, ишмердүүлүккө студенттерди кызыктыра турган мотивдер өз алдынча иштердин аныктоочу критерийи болуп саналат. Ал эми өз алдынча аткарууга сунушталган иштерге ички импульс, кызыгуу, тагыраак айтканда, ыктыярдуулук элементтери жетишпесе, анда өз алдынчалуулуктун негизги сапаттары төмөндөйт. Мында белгилей турган нерсе демилгелүүлүк, ыктыярдуулук принциптери, айрыкча жогорку мектептердин бүтүндөй окуу процессинде жаткандай сезилет. Албетте, гуманисттик башталыштагы билимге болгон кызыгуу, суроо-талаптар окутуунун ийгиликтүү жүрүшүн камсыз кылат. Ошондой болсо да, студенттердин ишмердүүлүктөгү мотивдерин өз алдынча иштерди аныктай турган жалгыз белги катары кабылдоого болбойт. Себеби, алардын так аныкталбагандыгы (ишке болгон ички кызыгуусу пайда болгондугун тактоо мүмкүнчүлүгүнүн) жетишсиздиги жол бербейт [83].

Ошол себептен биз, Н. Г. Дайринин көз карашына кошулабыз. Ал: «Аракеттерге түрткү боло турган мотивдерди өз алдынча иштердин башка белгилеринен жогору коюуга болбойт»? – деп туура белгилеген. Ошондой эле бул багытта ал эки мисал келтирген. Биринчиси, студенттер ички каалоосу менен аракеттенген учурда, аткарылган иштин маңызы, анын логикалык мүнөзү өз алдынча ой жүгүртүүнү талап кылбайт. Экинчиси, алар окутуучунун

тапшырмасы менен гана аткарган иште алардын ички кызыгуусу болбойт. Ошондо тапшырма өз алдынча ой жүгүртүүнүн, өз алдынча ишмердүүлүктү үйрөнүүнүн келип чыгышын талап кылат. Бул жерде ал: биринчи учурда өз алдынча иш катары эсептеген, экинчисинде тапшырма иретинде аткарылган өз алдынча иш катары саналбастыгы тууралуу жүйөлүү тыянак чыгарат [40].

Белгилүү окумуштуу-педагог Е. Я. Голант студенттердин өз алдынчалуулугунун, активдүүлүгүнүн пайда болушун уюштурулган техникалык, практикалык, таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктөрүндө көрүнө турган өзгөчө мүнөздөмө катары баса белгилейт [34].

Өз алдынча иштердин окутууну уюштуруу формасы катары каралышынан төмөнкүдөй жыйынтык чыгарган Б. П. Есиповдун эмгектеринен жолуктурдук: «Окуу процессине кошулган студенттердин өз алдынча иштери – бул окутуучунун түздөн-түз катышуусунан тышкары аткарылган иштер. Бирок ушул убакыт үчүн анын атайын берген тапшырмасы. Ошондуктан, студенттер акыл күчүнүн же физикалык күчүнүн (же экөөнүн тең) каалаган формадагы аракеттеринин натыйжаларын пайдаланышып, тапшырмада коюлган максатка жетүү үчүн умтулушат» [54]. Биз, бул түшүндүрмөнү педагогикалык процесстин: окутуунун уюштуруу формасы түрүндө белгиленип, ошол эле учурда студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүндөгү ыкмалар катары эки тараптуу табиятын толук камтыган туура аныктама иретинде кабыл алабыз.

Педагогикалык жетекчиликтин мүнөзүн аныктаган студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүнүн баштапкы белгилери төмөнкүлөрдөн турат:

1. Студенттер окутуучунун тапшырмасы боюнча иштешет.
2. Студенттердин ишмердүүлүгүнө окутуучулар түздөн-түз катышпайт.
3. Тапшырманы аткаруу үчүн атайын убакыт бөлүнөт.
4. Өз алдынча иштерди окутуучулардын текшериши үчүн, жетекчилик ыкмаларын коррекциялоого аткарган иштин натыйжаларын көрсөтүүнүн ар кыл формасын (оозеки жооп берүү, жазуу иштери, окуу колдонмолорун даярдоо ж.б.) студенттер өздөрү табышат.

Б. П. Есиповдун аныктамаларынан студенттердин таанып-билүү

ишмердүүлүгүн мүнөздөгөн өз алдынча иштердин төмөнкүдөй белгилерин көрөбүз:

1. Окутуучу койгон максатка жетүүгө студенттер аң-сезимдүү аракетте болушат.

2. Тапшырманы аткарууга студенттер болгон аракетин жумшашат.

Бул жерден студенттердин өз алдынча иштериндеги өз алдынча иштердин түрдүү элементтерине болжолдонгон акыркы жобонун маанилүүлүгүн белгилей кетишибиз керек.

И. И. Кобыляцкий студенттердин өз алдынча иштерин аудиториядан тышкары окуу ишмердүүлүгүнө кошот. Ошондуктан, ал «Өз алдынча иштерди аткарууга шыгы жок болсо, өз алдынча иштерди аткаруу процессинде билимин өстүрүүгө туруктуу аракет жасабаса, жаш адис азыркы илим-техниканын алкагынан туруктуу ордун таба албайт. Себеби, анын кесиптик ишмердүүлүгү аларсыз бул түзүлүштөргө карама-каршы келип, аралашып кетүүгө тоскоол болот», – деп белгилейт [72, 45-б.].

Кээ бир авторлор, өз алдынча иштерди окуу усулуна кошушат. Мына ушуга байланыштуу окуу усулу түшүнүгүнө карата колдонулган мамилелерди карап көрөбүз.

Билим булактары боюнча, студенттердин ишмердүүлүктөрүнүн мүнөздөрү боюнча усулдардын классификацияланышын жалпы кабыл алынган бөлүштүрүү катары эсептөөгө болот. Биздин көз карашыбызда, билим алуу, билим берүү булактары боюнча окуу усулдарынын классификациясынын негизинде, студент кайсыл булактан: окутуучунун сөзүнөн, көрсөтмө каражаттардан же практикалык иштерден билим алып жаткандыгын аныктаган формалдуу белгилер жатат.

Бул классификациядагы «оозеки», «көргөзмөлүүлүк», «практикалык» терминдери, биздин оюбузча, усулдун маңызын толук чагылдыра албайт. Ошондуктан, окутуучунун сөзү (баяндоо, лекция, аңгемелешүү) окутуунун бардык формаларында, усулдарында, түрлөрүндө кеңири колдонулгандыктан, окутуунун бардык ыкмаларынын негизин түзөт. Ал өтмө, интеграциялык

мүнөздө болгондуктан, аны өзүнчө окутуунун усулу катары бөлүп кароо мүмкүн эмес. Себеби, сөз – бул усул эмес, негизги каражат. Ал эми көргөзмөлүүлүк окутуу принциби болуп саналат да, андан жалпы окуу процесси, окутуу усулдары келип чыгат.

Бул жерден окутуунун көргөзмөлүүлүк усулун өзүнчө бөлүп кароонун зарылдыгы жок экендигин айта кетишибиз керек. Анын үстүнө, аны башка усулдардан ажыратып, сөздүн илимий маңызында өз алдынча пайдалануу мүмкүн болбогондуктан, өзүнчө усул деп атоого болбойт. Көргөзмөлүүлүк усулу окутуучунун сөзү же китептердин сөзү коштоп турбаса, терең билим алууга булак болуп бере албайт. Тагыраак айтканда, «практикалык усулдар» термини окутуунун мүнөзүн так көрсөтө албайт.

Усулдардын мындай классификациясы студенттердин чыгармачылык өз алдынчалуулугун, индивидуалдуулугун, алардын чыгармачылык кыялданууларын, акыл-эс жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө эч нерсеси менен милдеттендирбейт, б.а., окуу студенттердин өз алдынчалуулугуна багытталбайт.

Окуу усулдарынын экинчи классификациясына И. Я. Лернер [86], М. Н. Скаткин [125] ж.б. төмөнкүлөр кирет:

1. Маалыматтык-рецептикалык усул.
2. Инструктивдик-репродуктивдик усул.
3. Жаңы материалдарды проблемалык баяндоо.
4. Жарым-жартылай изилдөө усулу же эвристикалык аңгемелешүү.
5. Изилдөө усулу.

Мына ушуга ылайык, репродуктивдик, изилдөөчүлүк мүнөздөгү өз алдынча иштерди студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүнүн ушул түрлөрүнө кошууга болот.

Өткөн кылымдын 80-90-жылдар аралыгында окумуштуулар «өз алдынча ишмердүүлүк» түшүнүгүнүн маңызын тактап, өз алдынчалуулукту түзгөн компоненттерди дифференциалдаштырышты. Студенттердин ролун өз алдынчалуулуктун субъектиси катары ачып көрсөтүштү. Студенттердин өз

алдынчалуулугун калыптандыруучу, аларга түрткү болуучу каражаттарды: практикалык жана лабораториялык иштерди, китептер менен иштөөнү, үй тапшырмасын, өз алдынча иштерди, өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн аспектисинде окуу процессин уюштуруучу усулдарды иштеп чыгып, психологиялык-педагогикалык позициядан алардын феномендерине анализ жүргүзүштү.

Ушул жылдардын аралыгында педагогикадагы өз алдынчалуулук кыйла иштелип чыккан маселеге айланды. Бул мезгилдеги илимий-изилдөөлөр өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүк чөйрөсүн терендетип изилдөөнү көздөдү (Л. В. Жарова, Г. Д. Кириллова, О. А. Нильсон, П. И. Пидкасистый, А. В. Усова ж.б.).

Г. Д. Кириллованын эмгектеринде студенттердин өз алдынча таанып-билүү деңгээлине болгон билимди өздөштүрүүнүн көз карандылыгы ар тараптан изилденип, өз алдынчалуулуктун өнүгүшүн аныктаган факторлор бөлүнүп каралган [70]. Ал эми Ю. Н. Кулюткин [79], Г. С. Сухобский [131] тарабынан өзүн-өзү уюштуруу, өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн процессинде рефлексдик башкаруу маселелери изилденген.

Бул ушул күнгө чейин окумуштуулар тарабынан ал түшүнүктүн сырткы жана ички тарабы эске алынган, өз алдынча иштердин түрлөрүнүнүн универсалдык классификациясын түзүүгө мүмкүн болбой жаткандыгынан кабар берет. Бирок айрым авторлор, алардын ичинде О. А. Нильсон өз алдынча иштердин сырткы, уюштуруучулук белгилерине негизделген классификациялар кыйла жыйынтыкталган бөлүштүрүү болуп саналат деп болжолдошот [105].

Бул фактыга көңүл бурган көп окумуштуулар М. А. Данилов [2], И. Я. Лернер [87], П. И. Пидкасистый [110] өз алдынча иштерди аныктоодо студенттердин активдүүлүк, өз алдынчалуулук деңгээлдерин эске алып, студенттердин окуу ишмердүүлүгүнүн спецификациялары эске алынышы зарыл деп эсептешет. Ушундай эле концепция дидактиктердин жана практик-окутуучулардын арасынан да колдоо табат. Анын себеби, студенттердин тууроо ишмердүүлүгүн чыгармачылыкка чейин жеткирген динамикадагы

интеллектуалдык өнүгүүсүнө байкоо жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк жараткан, алардын өз алдынчалуулугунун, чыгармачылыгынын тынымсыз өнүгүүсүн талап кылган тапшырмалардын окуу процессине үзгүлтүксүз киргизилишинде турат.

П. И. Пидкасистыйдын көз карашы боюнча, «өз алдынча иштер» түшүнүгүндө биримдиктин да, карама-каршылыктын да – педагогикалык, гносеологиялык тарабынан турган каражаттар менен формалардын дидактикалык карама-каршылыгы бар.

Биздин пикирибизде, П. И. Пидкасистый сунуш кылган аныктамада өз алдынча иштердин маңызына жасалган көп аспектилик мамилелер чагылдырылган. Аныктамасында автор аны төмөнкүдөй окуу каражаттары катары караган:

– ар бир конкреттүү кырдаалдардагы өздөштүрүү конкреттүү дидактикалык максатка, тапшырмага шайкеш келет;

– төмөнкү баскычтан ой жүгүртүү ишмердүүлүгүнүн жогорку баскычына чейин улантылышына ылайык, белгилүү бир группадагы таанып-билүү тапшырмаларын аткаруу үчүн студенттин билимсиздиктен билимге болгон аракетинин ар бир этабы билим, жөндөм, чеберчиликтин зарыл болгон көлөмүн калыптандырат;

– окуу, илимий, өндүрүштүк тапшырмаларды аткаруу учурундагы илимий, саясий маалыматтардын агымына багытталган өзүнүн билимин өз алдынча системалык түрдө толуктап туруу, жөндөм-шыгынын иштелип чыгышынын негизинде психологиялык түзүлүш келип чыгат;

– кесиптик ишмердүүлүктүн, таанып-билүүнүн, жүрүм-турумдун өздөштүрүлүшү студенттердин өзүн-өзү уюштурушунун, өзүн-өзү тартипке салышынын маанилүү шарты болуп саналат;

– башкаруу, педагогикалык жетекчилик кесиптик багытта өзүн-өзү аныктоо, окуу процессиндеги студенттердин өз алдынча таанып-билүү жана илимий-өндүрүштүк ишмердүүлүктөрүнүн маанилүү куралы болуп саналат [110].

Усулчулар, педагог-практиктер студенттердин өз алдынча иштеринин аткарылышын, сабактарды уюштуруу формаларын, сабактардын дидактикалык максаттарынын белгиленишин ж.б.у.с. аныктоо жолу аркылуу ар башкача чечмеленип келген «студенттердин өз алдынча иштеринин» маңызын ачып көрсөтө тургандыгын жарыяланган эмгектерге, жогорку мектептердеги конкреттүү окуу практикасына жүргүзүлгөн анализ тастыктады.

«Өз алдынча иштердин» түрдүү аныкталышынан улам, окумуштуулар ар башка принциптерге таянып классификацияларды түзүшөт.

Мисалы, Л. Г. Вяткиндин көз карашы боюнча, алардын катарына:

1. Таанып-билүү объектисине анализ жүргүзүлгөн учурдагы студенттердин кыял чабыттары.

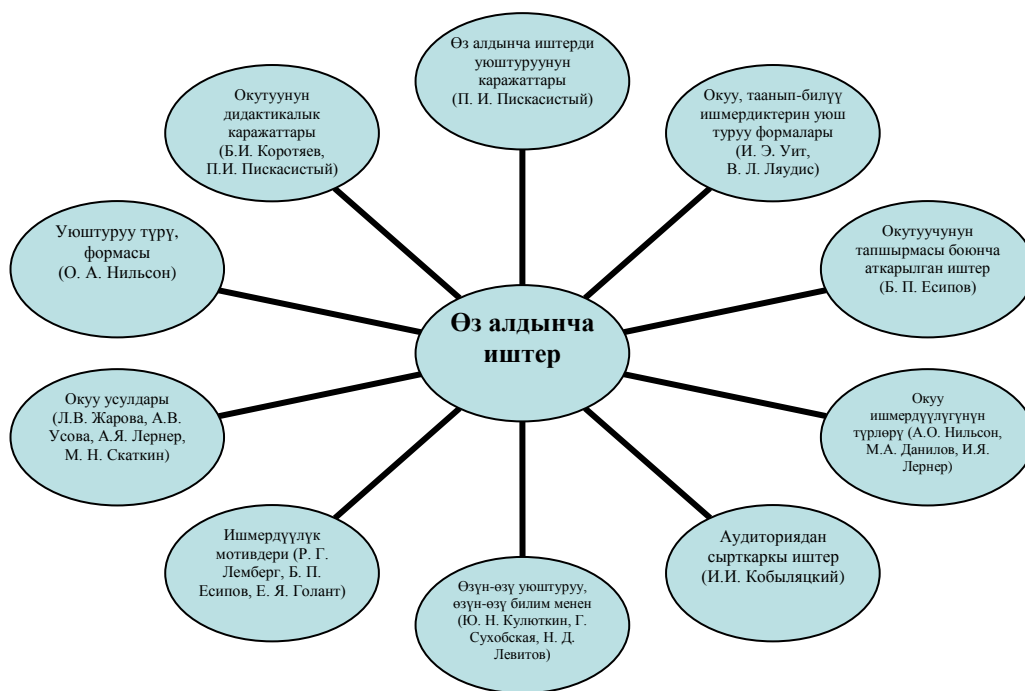
2. Окутуунун максаты.

3. Маалымат булактары.

4. Окутуу мүнөзү.

5. Студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн структурасы кирет [29].

Педагогикалык, усулдук адабияттарда өз алдынча иштер дидактикалык максаты боюнча, билим булактары, индивидуалдашуу деңгээли, уюштуруу формасы, белгилери боюнча ж.б.у.с. классификацияланат. Алардын бирөөсүнүн негизине өз алдынча иштердин эки багыт боюнча: милдеттүү (аудиториялык) окуу процессинде аткарыла турган, жеке кызыкчылыгы жана каалоосунан келип чыккан индивидуалдык планы боюнча милдеттүү академиялык иштердин үстүнө кошумча аткара турган (аудиториялык эмес) дифференциясы жайгаштырылат. Экинчисинин негизине – окуу, илимий, коомдук иштердин бөлүштүрүлүшү, үчүнчүсүнө – лекция, практикалык, лабораториялык ж.б.у.с. окуу формаларына карата өз алдынча иштердин этаптарынын мүнөздөлүшү жайгаштырылат.

1.1-сүрөт. «Өз алдынча иштердин» маңызына берилген аныктамалар

В. А. Добромисловдун [50], В. В. Голубковдун [35], Е. Я. Голанттын [34] изилдөөлөрүндө өз алдынча иштердин логикалык классификациясы көрсөтүлгөн. Белгиленген изилдөөлөрдөгү өз алдынча иштердин маңызы аркыл кыял чабыттарын эске алып, окуу усулдарын пайдалануудан турат.

Бул көз карашта өз алдынча иштер:

1. Фактыларга байкоо жүргүзүү, түшүнүк белгилеринин бөлүнүшү.
2. Кубулуштардын ортосундагы окшоштуктардын, айырмачылыктардын аныкталышы.
3. Түшүнүктүн аныкталышы, окуп үйрөнүлгөндөрдүн жалпылаштырылышы.
4. Кубулуштардын типтүү түрлөрүнүн бөлүнүшү.
5. Фактылардын ортосундагы байланыштардын аныкталышы боюнча бөлүнөт.

Ал эми Б. П. Есипов өз алдынча иштердин түрлөрүн окуу процессинин звенолору:

1. Жаңы билимди алуу максатындагы өз алдынча иштер.
2. Өздөштүргөн билимдин негизиндеги өз алдынча иштер.

3. Студенттердин билимин, жөндөмдөрүн, чеберчиликтерин текшерүү, кайталоо максатындагы өз алдынча иштер боюнча классификациялайт [54].

Мындай классификация өткөн кылымдын 50-жылдарындагы советтик мектептердин тажрыйбаларын жалпылаштырып, сабактын салттык структурасына таянат. Ал окуу процессинин ширелишкен звенолорунун негизинде сабактын ийкемдүү, түрдүү структураларын берүүгө аракет жасаган окутуучулардын чыгармачылык изденүүлөрүн эске албайт.

В. П. Стрезикозиндин классификациясы төмөнкү билим булактары, окуу усулдары:

1. Окуу китептери менен иштөө.
2. Маалыматтык адабияттар менен.
3. Тапшырмаларды аткаруу.
4. Окуу көнүгүүлөрү, дил баян, баяндоо, байкоо жүргүзүү жана лабораториялык иштер боюнча түзүлгөн.

Бул классификация кенен чагылдырылган эмгек болуп эсептелгени менен, мында студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн ички табияты, ошондой эле өз алдынча иштердин башка түрлөрүндөгү өзгөчөлүктөрү эске алынбайт, б.а., ошол эле булактар, мисалы окуу китептери түрдүү мүнөздөгү таанып-билүү процессин жүзөгө ашырышы мүмкүн.

Өз учурунда Б. П. Есипов менен В. П. Стрезикозиндин классификациялары өз алдынча иштердин теориялык негиздерин тереңдетүүдө натыйжалуу роль ойноп, өз алдынчалуулук окуу процессинин бардык этаптарында өз ордун таба тургандыгын, аны уюштуруу учурунда түрдүү маалымат булактары ийгиликтүү пайдаланыларын көрсөттү [54, 127]. Жогоруда белгиленген классификациялардын айырмалап турган жалпы белгиси, алардын таанып-билүү процессинин маңызын келип чыгышы, жалпы өнүгүүнүн жемиштүү болушуна багытталган студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн жетектөөгө толук түрткү боло албагандыгы болуп саналат.

Биздин көз карашыбызда, студенттердин өз алдынча иштеринин кыйла кенен классификациясын Е. Г. Тарева берип, бул көрүнүштүн көп кырдуулугун,

татаалдыгын чагылдырган [132]:

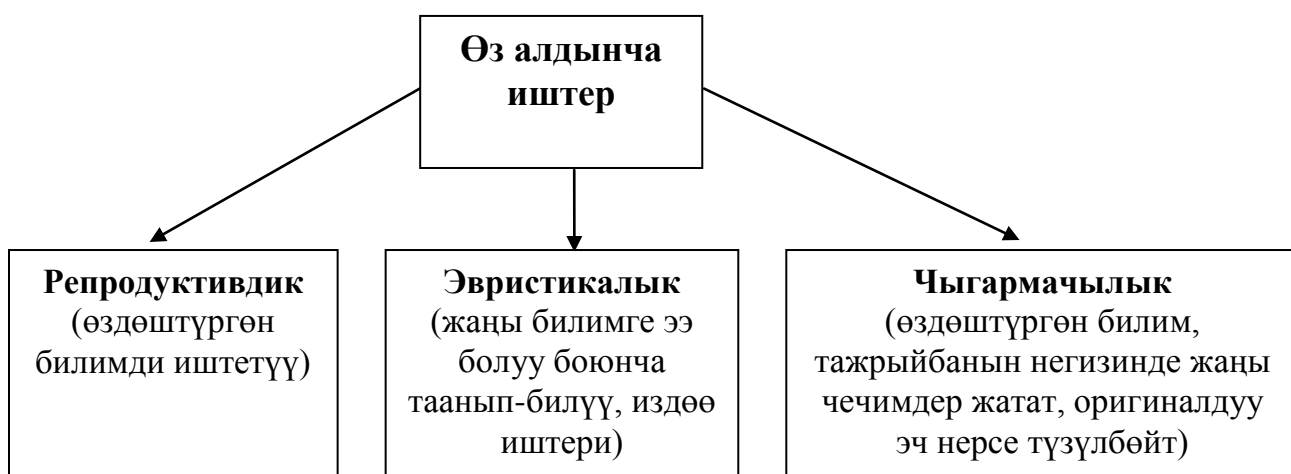
1.1-таблица. – Өз алдынча иштеринин кенен классификациясы

№	Студенттердин өз алдынча иштеринин белгилери	Мазмуну
1.	Тиби боюнча	Кайра жаратуу боюнча өз алдынча иштер. Реконструктивдик өз алдынча иштер. Эвристикалык өз алдынча иштер. Изилдөөчүлүк өз алдынча иштери.
2.	Формасы боюнча	Аудиториялык өз алдынча иштер. Аудиториялык эмес өз алдынча иштер.
3.	Максаты боюнча	Учурдагы материалдарды иштеп чыгуу. Окуудагы изилдөө иштери. Илимий-изилдөө иштери.
4.	Көздөгөнү боюнча	Милдеттүү түрдө аткаруу. Аткарылышы милдеттүү түрдө эмес.
5.	Уюштуруу формасы боюнча	Фронталдык. Жуптук. Индивидуалдык.
6.	Текшерүү формасы боюнча	Текшерүүнүн оозеки формасы. Текшерүүнүн жазуу формасы. Текшерүүнүн программалаштыруу формасы.

Белгилүү болгондой, ушул күнгө чейин көп сабактарды окуп-үйрөнүүдө кайталап берүү ишмердүүлүгү үстөмдүк кылгандыктан, окуу ишмердүүлүгүнүн мүнөзү боюнча түрдүү классификациялардын схемалары сунушталса да, алардын маңызы бири-бирине дал келип калат. Окумуштуулардын көпчүлүгү өз алдынча иштердин негизги үч түрүн бөлүп көрсөтүшөт. Алар: репродуктивдик, тандалма кайталап иштөө, чыгармачылык (1.2-сүрөт).

Россиялык психологдор, алардын ичинде А. М. Матюшкин [97], С. Л. Рубинштейн [120] ж.б. эксперименталдык материалдарында адамдын кыялдануусу психологиялык процесс катары ар башка деңгээлде боло тургандыгын көрсөтүштү.

Ошентип, кыялданууну репродуктивдик жана продуктивдик деген эки түргө бөлүшөт. *Продуктивдик кыялдануу* С. Л. Рубинштейндин көз карашы боюнча, жаңы чыгармачылык чечимдерге, ачылыштарга жалпылаштырууга алып барган психологиялык процесс; *репродуктивдик кыялданууга* түздөн-түз жаңы натыйжаларды бербей, кыйыр түрдө алардын жаралышына мүмкүнчүлүк түзгөн кыял чабыттары, кыялдануу процесстери кирет. Таанып-билүүнүн реалдуу процессинде алардын сапаттык айырмаларына карабай, репродуктивдик кыялдануу диалектикалык бирдикке киргендиктен, кыялдануунун бул эки түрүн бири-биринен бөлүп кароо жаңылыштык болот, – деп белгилейт автор [120].

1.2-сүрөт. Өз алдынча иштердин түрлөрү.

Чындыгында, психикалык процесстер С. Л. Рубинштейн аныктагандай, түрдүү деңгээлде дароо жүрөт. Анын көз карашы боюнча, «жогорку» психикалык процесстердин «төмөнкүгө» сырткы карама-каршылыгы мыйзамдуу эмес, себеби, кандай гана «жогорку» психикалык процесс болбосун, ал «төмөнкүгө» болжолдонуп, анын негизинде жүзөгө ашырылат. Кандай гана таанып-билүү ишмердүүлүгү болбосун, кыялдануу процессинин бардыгы, өзүнүн реалдуу конкреттүүлүгүнөн алынып, ошол эле учурда ар башка деңгээлде, көп планда жүзөгө ашырылат [120].

Окуунун индивидуалдаштырууга инсандык багыттагы мамилени киргизүү маселеси акыркы жылдары В. Б. Бондаревскийдин [18], А. А.

Кирсановдун [71], И. Э. Унттун [134], И. С. Якиманскаянын [142] ж.б. изилдөө иштеринин атайын предмети болуп калды.

Ошондуктан, биз В. В. Сериковдун [124] изилдөөсү боюнча дидактика предметинин, аны менен бирге төмөнкү категориялардын: максат, мазмун, окуу усулдары жана анын составына кирген конкреттүү технологиялар: окутуу ишмердүүлүгү, өз алдынча окуу, эффективдүү окуу процессинин критерийлеринин алкагындагы өз алдынча окуу иштеринин, инсандык багыттагы мамиленин каралышынын зарылдыгы жөнүндөгү концепциясына таянабыз.

Ал эми орус окумуштуулары Б. П. Есипов [54], О. А. Козырева [74], П. И. Пидкасистый [110], Е. С. Полат [112] өз алдынча ишти студенттердин таанып билүү ишмердүүлүктөрүн уюштуруунун формасы катары аныкташкан. Б. П. Есиповдун көз карашы боюнча өз алдынча иш – бул «окуучулардын өз алдынча ойлору, алардын акыл эси менен физикалык аракеттеринин биригиши» деп аныктаган [54]. Ал эми В. Граф, И. И. Ильясов, В. Я. Ляудис өз алдынча ишти педагогикалык шарттарды уюштуруунун системасы катары аныкташкан [36, 64, 91]. П. И. Пидкасистый, М. Г. Гарунов өз алдынча ишти жогорку окуу жайларынын окуу процессинде өз алдынча ишмердүүлүктү уюштуруунун жана башкаруунун спецификалык педагогикалык каражаты катары санашат [110, 31]. Студенттердин өз алдынча иштери Кыргыз Республикасынын окумуштууларынын дагы изилдөө объектиси катары каралат. Маселен, Г. Д. Панкова студенттердин өз алдынча иштерин окуу ишмердүүлүктүн бир түрү катары карайт [106]. Анын ырастоосу боюнча өз алдынча иш окуу процессинин бирден бир түзүүчүсү, ал аудиториялык окуу жүктөмү менен бирге эле билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын адистиктериндеги ар бир дисциплинанын мазмунуна кирет жана аны аткарууда төмөнкүдөй иш аракеттер аткарылат:

- көндүм, билгичтик жана билимдердин калыптанышы;
- студенттин таанып билүү ыкмаларды өздөштүрүшү;
- чыгармачыл ишке болгон кызыгуусунун өнүгүшү;
- билимдерди колдонууга карата билгичтиктердин калыптанышы;

- өз алдынча билим алуу билгичтигине ээ болушу.

Студенттердин өз алдынча иштери жогорку окуу жайындагы окуу тарбиялык иштердин маанилүү компоненти, алар билим берүүчүлүк, өнүктүрүүчүлүк жана тарбиялоочулук функциялары менен мүнөздөлүшөт, жалпы илимийлүүлүк, дүйнө таануучулук, профессионалдык даярдыктарды камсыз кылат, келечектеги адистин инсандык касиетин түзүп чыгат деп белгилейт М. К. Асаналиев [7].

Жогорудагы изилдөөлөрдү талдоодо авторлор «өз алдынча иштер» түшүнүгүн ар башка мааниде чечмелешкенин байкайбыз:

1. Өз алдынча иш – таанып билүү ишмердүүлүгүнүн түрү.
2. Өз алдынча иш – таанып билүү ишмердүүлүктөрүн уюштуруунун формасы.
3. Өз алдынча иш – окутуунун методу.
4. Өз алдынча иш – окутуунун каражаты.

Өз алдынча ишти аткарууда студенттер жаңы билимдерге ээ болушат, окуу материалын өздөштүрүүдө ой жүгүртүүнүн операцияларын колдонушат, себептен өз алдынча иш – таанып билүү ишмердүүлүгүнүн түрү деп айтылат.

Англис тилин окуп үйрөнүүдө өз алдынча иштөөнүн төмөнкүдөй *функцияларын* аныктаса болот: англис тилин үйрөнүүдөгү таанып-билүү кызыкчылыгын мотивациялоо; студенттердин окуу ишмердүүлүгүн калыптандыруу; аналитикалык-диагностикалык, конструктивдүү, уюштуруучулук, коммуникативдүү, когнитивдик, рефлексивдүү билгичтиктерин калыптандыруу; өз алдынча иштөө жөндөмдүүлүгүн калыптандыруу; толеранттуулук, эмоционалдуу туруктуулук, оң концепциялуулук катары маанилүү жеке инсандык сапаттарды өнүктүрүү.

Өз алдынча ишмердүүлүк деп, биз, окутуучунун тапшырмасы боюнча активдүүлүктү жана күжүрмөндүктү көрсөтүү менен окуу тапшырмаларын өз алдынча чечкен студенттин ишмердүүлүгүн түшүнөбүз. Ошентип студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн төмөндөгүдөй белгилерин бөлүп көрсөтүүгө болот:

- окутуучунун тапшырмасынын болушу;
- студенттердин өз алдынчалуулугу;
- педагогдун түздөн-түз катышы жок тапшырманы аткара билүүсү;
- активдүүлүк, студенттердин акыл чымыркануусу.

Сабактагы өз алдынча ишмердүүлүктүн негизги максаты – студенттерди ой жүгүртүүгө, окуу материалын анализдөөгө, жалпылоого жана өздөштүрүүгө үйрөтүү экендиги белгилүү.

Өз алдынча ишмердүүлүк *ар түрдүү каражаттар менен калыптанат*, алардын ичинен өз алдынча иш абдан кеңири тараганы болуп эсептелет.

Өз алдынча иштөөнүн кыйынчылыктарынын акырындап өсүшү негизинен үч багытта жасалат:

- тапшырмалардын көлөмүн жана студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн узактыгын көбөйтүү жолу менен;
- тапшырманын мазмунун татаалдаштыруу жолу менен;
- көрсөтмө берүүнүн ыкмаларын жана мугалим тарабынан жардамдын көлөмүн акырындап азайтуу жолу менен.

Ал эми англис тили сабагында төмөндөгүдөй өз алдынча иштердин түрлөрү бар:

Эссе жазуу (белгилүү бир тема боюнча мисалы: Advantages and disadvantages of Internet), тесттерди аткаруу, доклад, реферат жазуу, презентация жасоо, дискуссия, диалог түзүү, интервью, ситуациялык жагдайлар, аңгемелешүү, чыгармачыл иштер, долбоордук тапшырмаларды даярдоо, көнүгүүлөрдү аткаруу, ролдук оюндар, текшерүү иш, видеоролик даярдоо, текст менен иштөө, сүйлөм түзүү, терминдер менен иштөө, веб-квесттер, изилдөөлөрдү жүргүзүү, окуу-билим берүү максатында түзүлгөн веб-сайттарын пайдалануу, мультимедиялык каражаттарды пайдалануу.

Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу көбүнчө аудиториялык эмес сабактарда басымдуулук кылаары белгилүү.

Ал эми аудиториялык, аудиториялык эмес сабактарда студенттердин өз

алдынча иштеринин уюштурулушу көп учурда өздөштүргөн түшүнүктөрдү ыктыярдуу түрдө эске сактап, алардын практикалык мүнөздөгү чеберчиликке ылайык бышыкталышы үчүн пайдалануу максатына ээ болот, б.а., студент билимди аң-сезиминде сактап, түшүнүп, анын тегерегинде ой жүгүртүп, учурдагы же кийинки семинарда, практикалык сабакта, коллоквиумда, англис тилинде айтып бериши керек, же аларды өтө татаал эмес тапшырмалардын аткарылышында пайдалана билиши зарыл.

Студенттердин өз алдынча иштеринин уюштуруу маселеси каралган эмгектерге жүргүзүлгөн анализ өз алдынча иштердин натыйжалуулугу көз каранды болгон төмөнкү факторлордун тобун бөлүп кароого мүмкүнчүлүк жаратты:

– *уюштуруу факторлору* – убакыт бюджети, студенттердин өз алдынча иштеринин орду (аудитория, аудиториялык эмес), студенттердин өз алдынча иштеринин ресурстары (басылмалар, электрондук, мультимедиалык, интерактивдик ж.б.у.с.), студенттердин өз алдынча иштери үчүн каражаттар (окуу адабияттары, компьютер, телекоммуникация ж.б.), студенттердин ишмердүүлүктөрүнүн формалары (топтук, жуптук, индивидуалдык);

– *усулдук факторлор* – пландаштыруу, өз алдынча иштеринин ыкмаларын, маалыматтык-коммуникациялык технологияны пайдаланылышын окуп-үйрөнүү, өз алдынча иштерин башкаруу (окутуучу менен студенттердин кызматташтыгы); текшерүү, өзүн-өзү текшерүү системасы (компьютердик текшерүүнүн ар башка түрлөрү, кесиптик тапшырмалар түрүндөгү түзүмдөр, ж.б.у.с.);

– *мотивациялык факторлор* – сырткы (түздөн-түз түрткү болчу мотивдер, келечекте түрткү болчу мотивдер), ички (таанып-билүүгө түрткү болчу мотивдер – кесиптик мотивациянын трансформациясы аркылуу жүргөн таанып-билүү мотивациясы);

– *психологиялык-педагогикалык* – студенттердин өз алдынча иштеринин жемиштүү жүзөгө ашырылышы, инсандын социалдык жана индивидуалдык маанидеги сапаттарынын (кесиптик, түйүндүү компетенттүүлүк)

калыптандырылышы үчүн зарыл болгон психологиялык сапаттардын эске алынышы.

Белгиленген факторлордун тобу студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууга биргеликте, интеграцияланган таасир беришет. Студенттердин өз алдынча иштеринин эффективдүү уюштурулушу үчүн белгиленген факторлор бүтүн система катары, өз ара байланышта эске алынышы керек. Себеби, алардын функционалдык мазмуну студенттердин өз алдынча иштерге болгон даярдыгына, алардын өз алдынчалуулук деңгээлинин калыптандырылышына жараша өзгөрөт.

Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун теорияларына, практикаларына жүргүзүлгөн анализ, бул чөйрөнүн төмөнкүдөй проблемалуу «талааларынын» аныкталышына жол ачты:

- студенттерде өз алдынча иштерди аткаруу чеберчиликтеринин, жөндөм-шыктарынын калыптандырылышы;

- өз алдынча иштерди уюштуруу учурунда мектеп менен жогорку окуу жайдын ортосундагы улантуучулук шарттын жүзөгө ашырылышы;

- педагогдун өзүн-өзү билим менен камсыз кылуу каражаты катары өз алдынча иштердин каралышы;

- индивидуалдык-дифференциалдык мамиленин жүзөгө ашырылышы;

- студенттерде акыл эмгеги маданиятынын калыптандырылышы;

- сабактын ар башка түрүндө студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун өзгөчөлүктөрү;

- студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун илимий-усулдук, материалдык жактан камсыздалышы;

- өз алдынча иштерди уюштуруу процессинде педагогдун субъективдүүлүгүнүн өнүгүшү; аудиториялык, аудиторилык эмес өз алдынча иштердин айкалышы;

- өз алдынча иштерди уюштурууда маалыматтык технологиялардын колдонулушу ж.б.

Изилдөө ишибизде студенттердин өз алдынча иштери, окутуучунун

катышуусу, анын түздөн-түз жардамдашуусу жок студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн башкарууну камсыздаган, педагогикалык шарттарды уюштуруу системасы катары мүнөздөлөт.

Татаалдыгы, эмгекти талап кылган көлөмү кеңейтилген учурда өз алдынча иштер студенттердин таанып-билүү жөндөмдөрүн калыптандырып, өнүктүрөт. Практикалык чеберчиликтеринин, жөндөм-шыктарынын жаралышына таасирин тийгизип, акыл эмгек маданиятын жогорулатат. Өздөштүрүлгөн билимдин маңыздуу, терең болушуна шарт түзөт.

Өз алдынча иштердин түпкү максаты коомдун суроо-талабы боюнча аныкталат. Себеби, биздин коомго окутуучулардын да, студенттердин жаңы тиби – өз билимин тынымсыз толуктап турган, аларды практикада жайылтууга жөндөмдүү, чыгармачыл инсан керек. Ошондуктан, азыркы маалыматташкан коомдун шартында, педагогикалык системада өз алдынчалуулук маселеси сапаттуу жаңы баскычка өтөт деп ишенебиз.

Азыркы учурда студенттердин өз алдынча иштери ЖОЖдордогу билим берүүнүн негизги компоненттеринин бири катары каралат. Себеби, ал үзгүлтүксүз окуу базасын, өзүнүн квалификациясын ар дайым жогорулатып туруу мүмкүнчүлүгүн түзүп, өз алдынча билим алуу даярдыгын калыптандырат. Бул окуу процессинин окуу-усулдук, уюштуруучулук-техникалык жактан камсыздалышында пайдаланылган мамилелердин өзгөртүлүшүн шарттаган окуу технологияларынын модернизацияланышынын зарылдыгын аныктайт. Ошондуктан, студенттердин өз алдынча иштеринин ролун жогорулатуу жана оптималдаштыруу зарыл деп эсептейбиз. Мына ушуга байланыштуу, студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда маалыматтык-коммуникациялык технологияларга негизделген билим берүү чөйрөсүн түзүү актуалдуу маселеге айланды.

1.2. Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруудагы маалыматтык жана коммуникациялык технологиялардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү

Маалыматташтырылган коомдогу, маалыматташтырылган окуу процессинин шартындагы студенттерге коюлган талаптардын өзгөчөлүгү – алардын кесиптик ишмердигинде жана жеке турмушунда өзүн-өзү таанып, жаңы коомдо өзүнүн ордун таап, инсан катары өзүн-өзү уюштура билип, шык жөндөмдөрүн көрсөтүү маселесин күчөтүү. Мына ушундай маалыматтык коомдун талабы күч алган шартта студенттердин келечектеги кесиптик ишмердигине жана турмуш жолуна даярдоодогу педагогикалык негизги каражаттардын бири – студенттердин өз алдынча иштери болуп саналат. Себеби, ал студенттердин өз алдынчалуулугун, өзүн-өзү өркүндөтүү жөндөмдөрүнүн калыптанышын өрчүтүүгө жол ачат.

Азыркы учурдагы студенттердин өз алдынча иштеринин маалыматтык - коммуникациялык технологияларсыз, электрондук билим берүү каражаттарысыз жана маалыматтык ачык-айкын билим берүү чөйрөсү жок уюштурулушу өз максатына жетишин элестетүү мүмкүн эмес.

Педагогикада студенттердин өз алдынча иштери окутуучулар менен биргеликте уюштурулуп, студенттер тарабынан аткарылган окуудагы таанып билүү ишмердиги катары салттык түрдө белгиленип жүрөт. Ошондон улам жогорку окуу жайлардагы жүргүзүлгөн таанып билүү ишмердиги, анын ичинде студенттердин өз алдынча иштери - окуудагы изилдөө багытын көрсөткөн мүнөздү алып жүргөндүктөн, студенттердин илимий-изилдөө ишмердиги катары бааланган учурлар да кездешет. Бул багыттан алып караганда, студенттердин өз алдынча ишмердигинин продуктысы болуп өздөштүрүлгөн алардын жаңы билими болуп эсептелет. Ал эми бул ишмердиктин өзгөчөлүгү – маселенин так коюлушу, изилдөө объектисинин бөлүнүп алынышы, эксперименттердин жүргүзүлүшү, эксперименттерден алынган фактыларга түшүндүрмөлөрдүн жазылышы, гипотезалардын түзүлүшү

сыяктуу маселелерге байланышкан түшүнүктөр пайдаланылган каражаттар жана конкреттүү ыкмалардын колдонулушу менен аныкталат.

Азыркы учурдагы студенттердин өз алдынча иштеринде маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын жана көп тармактуу интернет булактарынын колдонулушу - маалыматтык ишмердик катарында өз алдынча иштердин маңызына ылайык ал иштерди аткарууда колдонулган каражаттардын жана изилдөө предметтеринин өзгөрүшүнө алып барышы мүмкүн. Ошондон улам маалыматтык ишмердикти – маалыматтарды чогултуу, иштеп чыгуу, сактоо жана корутундулоо катары кабыл алынышы салттык түшүнүккө айланган. Мындан тышкары маалымат каражаттарынын түзүлүшү жана аны пайдалануунун уюштурулушу – бул ишмердиктин техникалык ролун чагылдырып турат. Бирок маалыматтык ишмердиктин мындай жол менен элестетилиши техникалык операциялардын жыйындысы катары азыркы коом үчүн бир тараптуу гана маанисин көрсөтөт. Мындан тышкары маалыматтардын кабыл алынышында жана иштелип чыгышында биздин аң-сезимибизде таанып билүү процесси жүрөт. Дал ошол процесстин натыйжасында жүргүзүлгөн маалыматтык ишмердик – таанып-билүү ишмердигинин бардык түрүнүн негизи катары кабыл алынат. Муну менен катар эле маалыматтык ишмердүүлүктүн жардамы менен болуп өткөн таанып билүү процесстери, маалыматтын иштелип чыгышы менен коштолгон изилдөөдөгү анализдин, синтездин жана маалыматташуу алкагындагы жаңы билимгээ ээ болуунун ортосундагы чектин так ажыратылбаган түшүнүк жашап келет. Албетте, маалыматтык ишмердик менен изилдөө ишмердиги бири-биринен ажыратууга мүмкүн болбогон окшоштуктарга ээ эмес.

Студенттердин өз алдынча иштеринде бир эле учурда маалыматтык ишмердик да, изилдөө иштери да жүзөгө ашырылат. Бул учурда пайдаланылган ал эки ишмердиктин өз ара айырмачылыктары бар. Тагыраак айтканда, мындагы маалыматтык ишмердик – маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу шартында аткарылган студенттердин өз алдынча

иштеринин өзгөчөлүгүн көрсөтөт. Ал эми изилдөө ишмердиги өз алдынча аткарылган иштердин маңызын чагылдырып турат.

Окутууда маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын пайдаланылышы окуу процессинин резервдери, студенттердин инсандык потенциалдары, индивидуалдуулугу ачылып, окутуучулардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү кеңейип, студенттер менен окутуучулардын ортосундагы өз ара карым-катыштын интеграцияланышын өлкөбүздөгү жана чет өлкөлөрдөгү окууларда маалыматтык технологиялардын колдонулушундагы тажрыйбалар бышыктайт.

Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу контекстинде студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу учурунда биз, инсандык багыттагы, дифференцирлештирилген, структуралык-функционалдык байланыштардын системалуулугу жана усулдук мамилелерди негиз кылабыз.

Азыркы усулдарда өз алдынча окууну окутуучунун уюштуруучулук ролу айкалыштырылат. Маалыматтык технологияларды пайдалануу аркылуу эффективдүү окуунун курулушу үчүн теориялык негиз болуп, биздин өлкөдө жана коңшулаш мамлекеттердин окуу процесстеринде П. Я. Гальпериндин [30], В. В. Давыдовдун [39], Л. Х. Зайнутдинованын [57], А. М. Матюшкиндин [97], Д. Б. Эльконин [140] ж.б. окумуштуулардын психологиялык теориялары жана концепциялары эсептелет.

Е.И. Машбиц окутууну компьютерлештирүү көп жоболор, педагогикалык психология жана дидактика түшүнүктөрү тактоону талап кыла тургандыгын белгилейт. Анын көз карашы боюнча, окуу усулдары, баарынан мурда:

- а) студенттердин өз ара кызматташуу системасында;
- б) студенттерди окуу ишмердигине аралаштыруу жолдорунда;
- в) студенттердин “өз алдынчалуулук” талаасында;

г) окутууну уюштуруу формаларында, окутуучу менен студенттердин арасындагы маалымат алуу модалдуулугунда жүзөгө ашырылат [98]. Окутуучунун ролу көптөгөн окутуу технологияларына, уюштуруу формаларына, окутуунун программалык жактан камсыздалышынын аткарылышына жараша аныкталат. Мына ушуга окшош идеяларды Е. С. Полаттын эмгектеринен да жолуктурууга болот. Анын көз карашы боюнча, аралыктан окутуунун эффективдүүлүгү (өз алдынча билим алуудан тышкары) :

а) окутуучу менен студенттердин ортосундагы өз ара эффективдүү кызматташууга;

б) ал учурда пайдаланылган педагогикалык технологияларга;

в) иштелип чыккан усулдук материалдардын, аларды жеткирүү жана колдонуу ыкмаларына;

в) кайтарым байланыштын эффективдүүлүгүнө көз каранды болот [112].

Бирок, маалыматтык технологияларды окутуунун, тарбиянын, үзгүлтүксүз билим берүү системасындагы өнүгүүнүн ар бир баскычынын бүтүндүгүнүн каражаты катары пайдалануу мүмкүнчүлүгү менен суроо талапты так дифференциалдаштырылышы зарыл. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу багытында Б.С.Гершунский сунуштаган төмөнкү дифференциалдаштырылган мамилелерди биз алгылыктуу мамиле деп санайбыз:

1. мектепке чейинки билим берүү системасында, кенже класстарда – оюн технологияларын пайдалануу;

2. окутуунун орто баскычы – машыгуу-программаларын, консультацияларды пайдалануу;

3. жогорку класстарда – машыгуудан тышкары сурап билүүлөрдү, экзаменаторлорду пайдалануу;

4. кесиптик билим берүүдө – окууда, өндүрүштө конкреттүү

тапшырмаларды аткарууда маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу [32].

Окутууда маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдаланууга дифференцирленген мамиле – окутуунун жеткиликтүүлүгүн кеңейтет. Мындан биз мектеп окуучулары менен студенттерге жеткиликтүүлүк канчалык кеңейгенин эле түшүнбөй, үзгүлтүксүз жана ийкемдүү окууну (өмүр бою алына турган билим) түшүнүшүбүз керек. Демек, өз алдынча билим алуунун, жаңы маалыматтык технологияларды өздөштүрүүнүн, кошумча билим берүү ресурстарын пайдалануунун ролун күчөтүүгө багытталган окутуунун сапатында өзгөрүүлөр болот. Инсандык багытта окутууга, окуу процессинде студенттердин өз алдынча иштеринин үлүшүн көбөйтүүгө ж.б.у.с. багытталган окуу программаларынын иштелмелеринде жаңы ресурстарды пайдаланууну кеңейтүү каралган.

Жогоруда белгиленгендей, студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу учурундагы инсандык багыттагы мамиле өз алдынча билим алуу, өзүн-өзү өнүктүрүү, өзүн-өзү көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрүн камсыз кылган шарттын түзүлүшүнө багытталат. Ошондон улам, өз алдынча иштерди биз, таанып билүү ишмердигинин өзгөчө түрү катары аныктайбыз. Себеби, анын процессинде индивиддин субъектилик тажрыйбасынын, “маданий” үлгүсүнүн интеграциясынын негизинде маалыматтарды оптималдуу иштеп чыгуу жөндөмү калыптандырылат.

Окуу процессине системалык мамиленин объективдүү зарылдыгы ата мекендик дидактикада качан эле негизделген. Эгерде, окутуунун салттык технологияларында окуу материалдарынын системалуулук ал же бул чекте камсыздалган болсо, анда окуу материалдарынын фрагменттери менен структуралык-функционалдык байланышы кадр сыртында калып кетмек. Ал эми азыркы маалыматтык технологиялардын активдүү пайдаланылышы мүмкүнчүлүктөн тышкары окуу материалдарынын көрсөтүлүшүндөгү системалуулуктун

объективдүү зарылдыгынан, структуралык-функционалдык байланыштардан турат .

Биринчиден, программалык окуу курстарындагы окуу материалдарын системалаштыруусуз, структураларга бөлүштүрбөй туруп жүзөгө ашыруу мүмкүн эмес. Себеби, кандай гана компьютердик программа болбосун, ал адамдын эс тутуму сыяктуу, ар башка “бөлүктөрдө” окуу материалдарынын фрагменттерин сактап, ал фрагменттердин колдонуучуга жеткиликтүүлүгүнүн ыкчам, жеңил болушун камсыз кылат. Ошондуктан, программа ал фрагменттердин өз ара жайгашуу ордун, байланыштарын көрсөтүп, системалык карым-катышта болушун камсыз кылат. Ошентип, окутууда маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын пайдаланылышы окуу процессин долбоорлоого, уюштурууга, жаңы мамилелерди пайдалануу зарылдыгына алып келди. Ошондон улам, маалыматтык-коммуникациялык технологияларды жайылткан педагог окуу материалдарын системалаштыруу, структуралаштыруу, алардын фрагменттеринин арасындагы структуралык-функционалдык байланыштарын аныктоо боюнча көлөмдүү даярдоо иштерин жүргүзөт.

Экинчиден, структуралаштырып, системалаштырылган окуу материалдары, алардын фрагменттеринин арасындагы структуралык-функционалдык байланыштарынын так көрсөтүлүшү, студенттер тарабынан жакшы кабыл алынып, жеңил өздөштүрүлөт. Мындай окуу материалдарын колуна алган студент айрым фрагменттерге, ошондой эле бүтүндөй системага жеңил жана бир нече жолу кайрылуу мүмкүнчүлүгүнө жетишет. Ал же бул фрагментке кайрылуу айрым түшүнүктөрдүн, теориялардын ж.б.у.с. ортосундагы өз ара байланыштарды жакшы түшүнүп, өздөштүрүүгө мүмкүнчүлүк жараткан ар башка жол менен жүзөгө ашырылышы ыктымал. Системалуулук (бүтүндүк) ошондой эле окуу материалдарынын өздөштүрүлүшүн жакшыртат. Структуралаштырылып, системалаштырылган материал

чачыранды фактылардын, көрүнүштөрдүн жыйындысына салыштырмалуу, адамдар тарабынан жеңил кабыл алынып, эс тутумунда узак сакталат.

Үчүнчүдөн, окутулуп жаткан материалдын структуралаштырылышы, системалаштырылышы, анын фрагменттеринин арасындагы структуралык-функционалдык байланыштарынын аныкталышы кыялдануунун жана интеллекттин системалык, структуралык, ошондой бүтүндөй өнүгүшүнө түрткү болот. Маалыматтык-коммуникациялык технологиялар окутулуп жаткан материалдар боюнча студенттердин эркин навигациялык мүмкүнчүлүктөрүн камсыздайт. Ошондой эле ал материалдардын айрым модулдарын кошумчалап киргизүү же корректировкалоо жолу аркылуу окуу материалдарынын ийкемдүүлүгүн көрсөткөн курстарды түзөт. Биздин көз карашыбызда, окуу материалдарынын системалуулугу, структуралык-функционалдык байланыштарынын көрүнүшү – анын ийкемдүүлүгү болуп саналат. Өткөн кылымдын акырына, жаңы кылымдын башына мүнөздүү болгон маалыматтык жана коммуникациялык технологиялардын дүркүрөп өсүшү – “маалыматтык-коммуникациялык чөйрө” деген жаңы түшүнүктүн пайда болгондугун аныктады.

“Маалыматтык-коммуникациялык чөйрө – бул МКТнын интерактивдүү каражаттарынын, маалыматтык карым-катыштын субъектиси катары аны менен инсандардын ортосундагы карым-катыштын жардамындагы пайдалануучу менен маалыматтык ресурстардын (анын ичинде бөлүштүрүлгөн маалыматтык ресурстар) ортосундагы ишмердиктин аткарылышын камсыз кылган шарттардын жыйындысы” [117].

И. В. Роберт[117], А. А. Кузнецов [77] маалыматтык билим берүү чөйрөсүн – билим берүү, илим, маданият чөйрөсүндө бөлүнгөн маалыматтык ресурстарды пайдалануу учурундагы өз ара маалыматтык кызматташууну, маалыматтык ишмердүүлүктү жүзөгө ашырууну камсыз кылган бирдиктүү мамилелердин, шарттардын жыйындысы катары

түшүнүшөт. Мындан тышкары, алар айрым предметтик чөйрөдөгү окутуунун интерактивдик каражаттары менен пайдалануучулардын арасындагы маалыматтык өз ара кызматташууну камсыз кылган шарттардын жыйындысын көрсөткөн маалыматтык-коммуникациялык предметтик чөйрөнү да карашат. Бул учурда окуп жаткандар конкреттүү предметтик чөйрөдөгү бөлүнгөн маалыматтык билим берүү ресурстарын пайдаланууга мүмкүнчүлүк алышып, алар менен иштеп, теориялык материалдарды изилдешет. Тажрыйба жүргүзүп, суроолорго жооп беришет. Бири-бири менен пикир алышып, окутулуп жаткан маселени талкуулашат.

Маалыматтык-билим берүү чөйрөсү –маалыматтарды салттуу алып жүрүүчүлөр менен электрондук алып жүрүүчүлөргө бириктирген программалык-телекоммуникациялык, педагогикалык алкак; компьютердик-телекоммуникациялык окуу- усулдук комплекси, өз ар кызматташуу технологиялары; дидактикалык каражаттар .

Инсандык багыттагы педагогикалык системанын курулуш каражаттары катары, билим берүү натыйжаларынын сапатын жогорулатууга багытталган, азыркы окуу технологияларынын эффективдүүлүгүн камсыз кылган субъектилердин (окутуучу, студенттер), объектилердин (окуу мазмуну, каражаттары, окуу коммуникациялары, баарынан мурда МКТ базасындагы) жыйындысы маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсү катары түшүндүрүлөт .

Ал эми А. В. Хуторскийдин көз карашы боюнча, МКОЧту өнүктүрүү, өз алдынча өнүктүрүүнүн негизги принциптери:

- мүнөзүнүн ачыктыгы;
- маалыматтык-педагогикалык процесстин бардык катышуучуларынын макулдугуна болжолдонгон уюштуруу, өзүн-өзү уюштуруу, өнүктүрүү процесстеринен;
- өнүгүүнүн көп варианттагы мүнөзүнөн турат.
- Мындай чөйрө төмөндөгүлөр аркылуу мүнөздөлөт:

- маалыматтуулук;
- маалыматтык ресурстардын материалдарын комплекстүү кароо максаты;
- системалуулук (өзүндөгү билим менен алынган жаңы маалыматтардын арасындагы байланыштын түзүлүшү);
- окуу процессиндеги маалыматтык технологиялардын, объектилердин интеграциясы;
- студенттердин индивидуалдык артыкчылыктарын, окуу процессин корректировкалоо мүмкүнчүлүктөрүн эске алып, окуу процессинин формаларын уюштуруунун пландалышы;
- социомаданий маселелерге багытталышы;
- окутуудагы инсандык багытта келип чыккан педагогикалык мамилелердин гуманизацияланышы [137].

Азыркы дүйнөлүк маалыматтык сеттердин уюштурулушу, анын инфраструктурасы толук кандуу бирдиктүү маалыматтык билим берүү чөйрөсүн калыптандыруу багытындагы актуалдуу маселенин технологиялык жол аркылуу чечилишине мүмкүнчүлүк түзөт.

Изилдөө ишибиздин жүрүшүндө биз, студенттердин өз алдынча иштерине багытталган маалыматтык-коммуникациялык окутуу чөйрөсүн карайбыз.

Дидактикалык циклдин ар башка этаптарында азыркы педагогикалык, маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын пайдаланылышын инсандык багыттагы мамиленин негизинде жүзөгө ашыруу үчүн окуу процессиндеги индивидум-катышуучулар менен окутуунун интерактивдүү каражаттарынын арасындагы маалыматтык өз ара карым-катышты камсыз кылган шарттардын жыйындысын маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсү катары түшүнөбүз.

Инсандык багыттагы маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсү МКТ каражаттарын пайдалануу шартындагы инсандык багыттагы окутуунун дидактикалык принциптерин, чөйрөнү долбоорлоо учурунда

(1.2-таблицада) көрсөтүлгөн талаптар эске алынган учурда жүзөгө ашырууга мүмкүнчүлүк жаратат.

1.2-таблица. Инсандык багыттагы мамиленин алкагындагы маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүнө коюлган талаптар.

Инсандык багыттагы окутуунун дидактикалык принциптери	Маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүнө коюлган талаптар
Индивидумдун өзүн-өзү баалоо принциби (инсандык багыттагы мамиленин негизги баалуулугу болуп студенттердин өзү, алардын маданияты, чыгармачылыгы эсептелет);	Студентке гумандуу карым-катыш шартынын түзүлүшү, анын өзүн-өзү баалагандыгын таануу;
Студенттерди таанып билүүнүн активдүү субъектиси катары аныктоо принциби (окутуунун максатын, ыкмаларынын чечмеленишин студенттердин өз алдынча тандашы);	Студенттин жеке активдүүлүгүнүн келип чыгышын камсыздай турган шартын түзүү;
Студенттердин субъективдүү тажрыйбаларына таянуу принциби (педагогикалык кызматташуу үчүн тандалышы зарыл болгон окутуунун эсебинен индивидуалдаштырууда, дифференциалдаштырууда эске алына турган студенттин субъектилик тажрыйбасы);	Студенттин субъективдик тажрыйбасын эске алып, окутууну индивидуалдаштыруу, дифференциалдаштыруу шартын түзүү, студенттердин билимин текшерүүнүн объективдүүлүгүн камсыздоо;
Студенттердин өзүн-өзү өнүктүрүүсүнө, өзүн-өзү билим менен камсыздоосуна, өз алдынча окуусуна багытталган принцип (студенттердин өз алдынча окуу ишмердигине түзүлгөн шарттар);	Студенттердин өзүн-өзү өнүктүрүү, өзүн өзү билим менен камсыз кылуу, өз алдынча билим алуусуна түрткү боло турган шарт түзүү;

<p>Инсандын коммуникативдик чеберчилигин өстүрүү принциби (пикир алышуу, өнөктөштүн оюн эске алып, өз көз карашында, позициясында калуу жөндөмү).</p>	<p>Студенттердин коммуникативдик, социалдык ишмердигин уюштурууга шарт түзүү.</p>
---	---

Маалыматтык технологиялардын негизиндеги билим берүү чөйрөсүндөгү студенттердин креативдүүлүгүнүн өнүгүшүнө өзгөчө көңүл буруп кароого болот . Биздин түшүнүгүбүздө, креативдүүлүк инсандын чыгармачылыкка болгон жөндөмүн, стандартка сыйбаган кыялдануусун, оригиналдуу, пайдалуу идеяларды жаратуучу интегралдык туруктуу мүнөзүнүн аныкталышы.

Бул жерден, МКОЧ студенттерге баштапкы чыгармачылык потенциалын билим берүү чөйрөсүнүн деңгээлинде эле өстүрүү мүмкүнчүлүгүн бербей, аларга чыгармачылыгын өз алдынча өнүктүрүүгө болгон суроо-талапка жетүү жолун көрсөтүп, өзүн-өзү объективдүү баалоо жөндөмүн калыптандыра тургандыгын белгилей кетишибиз керек. Ошондуктан, проблемалуулуктун жогорку баскычы, үзгүлтүксүздүгү, тынымсыздыгы, студенттерди кабыл алып, аларды активдүү окуу ишмердигине аралаштыруу анын негизги талаптары болуп саналат . Бул мамиленин чегинде: билим берүү маалыматтык өз ара кызматташуу (“субъект – объект”, “субъект – субъект”) , маалымат булактары (субъект же объект), маалыматтарды пайдалануучу- маалымат субъектиси катары каралат.

МКОЧту долбоорлоо учурунда анын составы, компоненттердин өз ара байланыштары чөйрөнүн конкреттүү контентинин артыкчылыктарына, суроо-талабына, жол-жобосуна студенттерди адаптациялоочу ийкемдүү структурадан турушу керек экендиги эске алынышы зарыл. Ошондуктан, бул чөйрөнү пайдалануу аркылуу окуу процессинин

компоненттеринин структуралык схемасынын функционалдык багыты алардын мазмундук байланыштарына негизделет. Ошондой эле ЖОЖдо конкреттүү предметти окутуунун артыкчылыктары кийинки таблицада көрсөтүлүшү мүмкүн. 1.3-таблицада МКОЧту пайдаланууга негизделген окуу процессиндеги компоненттердин функционалдык максаты көрсөтүлгөн.

1.3-таблица. МКОЧту пайдаланууга негизделген окуу процессиндеги компоненттердин функционалдык максаты

МКОЧ функциялары	Окутуучунун ишмердиги	Студенттин ишмердиги
Маалыматтык сурап билүү;	Окутууну уюштуруу, окуу процессин башкаруу, көзөмөлдөө. өз ишмердигин , студенттердин ишмердигин пландаштыруу;	Студенттин маалыматтык ишмердигинин салттык түрү;
Көргөзмө материалдардын демонстрациясы, окутулуп жаткан объектинин, составдык бөлүктөрүнүн компьютердик визуалдаштырылышы;	Окутууга арналган программалык каражаттарды иштеп чыгуу адаптациялоо, модернизациялоо;	Жаңы окуу материалдарын окутуучу түшүндүрүп жаткан процессти кабыл алуу (угуу, көрүү учурунда);

<p>Татаалдыктын түрдүү деңгээлиндеги тапшырмаларды аткаруу эсебинен окуу процессин индивидуалдаштыруу, дифференциалдаштыруу, аныктама жана жардам берүү;</p>	<p>Окутууга арналган программалык каражаттарды пайдалануу усулдарын адаптациялоо, инструкцияларды, тапшырмаларды иштеп чыгуу;</p>	<p>Берилген окуу материалдарын студенттердин эске тутушу, тапшырмаларды аткарышы;</p>
<p>Белгилүү бир темптеги этаптык иштердин мүмкүнчүлүктөрүнүн эсебинен окуу процессин рационалдаштыруу;</p>	<p>Суроолорду, жоопторду, тапшырмаларды иштеп чыгып, корректировкалоо;</p>	<p>Студенттин өздөштүргөн материалды баяндоосу (вербалдык же жазуу формасында);</p>
<p>Кайтарым байланышты, өзүн өзү коррекциялоону эске алып, каталардын диагностикасы менен билим, жөндөм чеберчиликти баалап, объективдүү текшерүүнү жүзөгө ашыруу;</p>	<p>Окуу усулун корректировкалоо, окуу программасын өзгөртүү максатында, бардык окутуучулар туш келген татаалдыктарды аныктоо боюнча аналитикалык функцияны аткаруу;</p>	<p>Окутулуп жаткан объекттер, кубулуштар жөнүндөгү маалыматтарды каттоо, жыйноо, чогултуу, сактоо, иштеп чыгуу;</p>
<p>Окуу процессиндеги машыктыруу, консультация ж.б. жардам түрлөрүнүн эсебинен корретирлөөчү;</p>	<p>Студенттердин инсандык өнүгүү багытын болжолдоо;</p>	<p>Окуу маалыматтарын өздөштүрүү, өзүн-өзү текшерүү, өзүн-өзү корретирлөө;</p>

<p>Диагностикалык система окутуучуларга окутуунун натыйжалары, көбүрөөк жолуга турган каталар боюнча маалымат берет;</p>	<p>Студенттердин ишмердигин баалоо корректировкалоо критерийлерин тандоону жүзөгө ашыруу; конкреттүү окуу тайпасынын шартындагы окууга арналган программалык каражаттарды адаптациялоо; режимин тандоо;</p>	<p>Экранда чагылдырылган ар башка объектилердин, кубулуштарды, процесстердин моделдерин башкаруу;</p>
<p>Окуу ишмердигин башкаруу процесстерин, зарыл болгон материалдардын шилтемелерин, сеть боюнча маалыматтарды;</p>	<p>Билим базасындагы окуу материалдарын толуктоо, жаңылап туруу,индивидуалдык консультация берүү;</p>	<p>Түрдүү маалымат базаларынан, сайттардан, Интернет сетиндеги порталдардан, реалдуу мезгилде диалогдук режимде маалыматтарды, анын</p>
<p>Лабораториялык эксперименттин натыйжаларын иштеп чыгуу процесстерин, графикалардын,таблицаал ардын, диаграммалардын түзүлүштөрүн автоматташтыруу.</p>	<p>Билим базасындагы материалдарды толуктоо, жаңылап туруу.</p>	<p>Маалыматтын түшүмдүүлүгүн арттыруу (маалымат жемиштерин түзүү боюнча ишмердик); маалыматтарды формалдаштыруу.</p>

Таблицада көрсөтүлгөндөй, билим берүү системасында МКОЧтун иш жүзүнө ашырылышы, окуу ишмердигинин түрлөрүнүн, окутуучу менен студенттердин ортосунда аткарылган өз ара кызматташуу формаларынын өзгөрүшүнө алып барат.

Биз буга чейин белгилеп өткөндөй, маалыматтык-коммуникациялык технологиянын ыкчам өнүгүшү, бул технологиялардын окуу процессине да, студенттердин өз алдынча иштерине да эффективдүү интеграцияланышынын

зарылдыгын түшүнө билүүгө алып келди. Бирок бул интеграция окуу процессинин эффективдүүлүгүн сезилерлик деңгээлде жогорулатышы үчүн, окумуштуулардын көз карашы боюнча, бүтүндөй окуу процессинин, анын ичинде өз алдынча иштердин оптимизацияланышына өбөлгө боло турган, маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын негизиндеги билим берүү чөйрөсүнүн түзүлүшүнө байланышкан олуттуу маселе турат.

Маалыматтык билим берүү чөйрөсүнүн структураларынын, функцияларынын иштелип чыгышына арналган изилдөөлөргө жүргүзүлгөн анализ, маалыматтык-коммуникациялык технологиялар жана бул технологиялардын негизиндеги окуу каражаттары маалыматтык билим берүү чөйрөсүнүн түзүлүшү үчүн зарыл шарт болуп эсептеле тургандыгын көрсөттү. Мына ушуга байланыштуу, маалыматтык-коммуникациялык технологиянын ыкчам дидактикалык мүмкүнчүлүктөрүнүн, алардын студенттердин өз алдынча иштеринде колдонулушунун каралып чыгышы зарыл.

Маалыматтык жана коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен окутуу маселеси (В. П. Беспалько, Т. А. Ильина, Л. Н. Ланда, Е. И. Машбиц, Н. Ф. Талызина, Н. Д. Никандров, Д. Б. Эльконин, В. В. Давыдов, Г. Д. Панкова, Д. М. Ажыбаев, У. Э. Мамбетакунов ж.б.у.с.) ата мекендик жана чет элдик окумуштуулар тарабынан изилденген. Бул эмгектердин комплекстик анализи, студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруудагы маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын каражаттарынын түзүлүшү, пайдаланылышы боюнча маселени карап чыгууга мүмкүнчүлүк берет.

Маалыматтык-коммуникациялык технология каражаттарын биз «маалыматтарды чогултуу, өндүрүү, сактоо, иштеп чыгуу боюнча маалыматтарды чагылдырган, маалымат алмашуунун азыркы системалары, компьютердик желедеги маалымат берүү, локалдык жана глобалдык маалыматтык ресурстарга жетүү мүмкүнчүлүгүн камсыздаган микропроцессордук, эсептөө техникасынын базасындагы программалык, программалык-аппараттык, техникалык каражаттар» катары түшүнөбүз.

Маалыматтык-коммуникациялык технология каражаттарынын мүмкүнчүлүгүн жүзөгө ашыруу боюнча педагогикалык илим – билим берүүнү маалыматташтыруу тармагы иш алып барат. Билим берүүнү маалыматташтыруу – окутуунун, тарбиянын психологиялык-педагогикалык максатын жүзөгө ашырууга багытталган билим берүү чөйрөсүнүн азыркы маалыматтык-коммуникациялык технология каражаттарын оптималдуу пайдалануу процессинин усулдук, практикалык иштелмелери. Бул процесс студенттердин интеллектуалдык потенциалдарын өнүктүрүүгө, өз алдынча билим алуу чеберчиликтерин калыптандырууга, эксперименталдык-изилдөө окуу ишмердүүлүгүн, маалыматтык өз алдынча ишмердүүлүктүн ар башка түрлөрүн жүзөгө ашырууга багытталган окутуунун усулдук системаларынын, окуу усулдарынын, уюштуруу формаларын, мазмунун тандоо стратегияларын жана усулдарын жүзөгө ашырылышын күчөтөт.

Билим берүү тармагында маалыматтык-коммуникациялык технология каражаттарын пайдалануу маселеси каралып жатканда, ал *компьютердик окутуу* жана *электрондук окутуу* катары бөлүнөт. *Электрондук окутуу* – окутуунун заманбап техникалык каражаттарынын ыкчам өнүгүүсүнө байланышуу. Макро, микро электроникалардын негизинде азыркы электротехникалык түзүлүштөрдүн, системалардын жардамы менен окутууну адистер сунуштоодо.

Электрондук окутуунун негизги эки түрүн: *рецептивдик* – аудиовизуалдык каражаттардын жардамында берилген билимдин кабыл алынышы, өздөштүрүлүшү, *интерактивдик* – диалогдук режимдеги адам менен компьютердин өз ара кызматташуу процессиндеги окуу деп бөлүп карашат.

Окутуунун компьютерлештирүү маселесин анализдеп, окумуштуулар компьютердик окутуунун парадоксторона көңүл бурушат. Алардын ичинен биз өз алдынча иштерге тиешеси бар, компьютердик окутуу парадоксторона кененирээк токтолобуз.

Окутуучуларды, студенттерди бир учурда окуткан парадокс, окуп-үйрөнүү, өздөштүрүү предмети болуп саналган тынымсыз жаңыланып турган

маалыматтык технологиялар, биринчи кезекте, окутуучунун өзү тарабынан өздөштүрүлөт.

Окутуучу менен студенттердин ишмердүүлүгүнүн жалпылык парадоксу. Салттык билим берүүдө окутуучунун ишмердүүлүгүн студенттер имитациялашат. Ал эми компьютердик окутууда, эреже катары, окутуучу пайдаланган каражаттарды студенттер дагы колдонушат.

Компьютердик окутуудагы өз алдынчалуулуктун салыштырмалук парадоксу. Маселелерди издөөдө, аларды аткаруудагы студенттердин өз алдынчалуулукка болгон аракетин салттык билим берүүдөн да байкоого болот. Бирок, компьютердик окутууда ал күчөтүлүп, студенттер же автономдуу иштешет, болбосо бири-бири менен белгилүү деңгээлде кызматташышат. Бул көз карандысыздыктын, окутуучудан жардам албай жол табуу жөндөмүнүн иллюзиясын түзөт. Студенттер өз алдынча маалыматтарды таап, тигил же бул аракет жолдорун өздөштүрө алышат. Алар автоматташтырылган окуу системасын пайдаланып, компьютердик программалар менен өз алдынча иштей алышы мүмкүн. Бирок бул өз алдынчалуулук шарттуу түрдөгү өз алдынчалуулук. Себеби, компьютердик программалар менен автономдук иштөөдө студенттер программа түзүүчүлөр менен кыйыр түрдө кызматташып, алардын тажрыйбаларын, билимин, дүйнө таанымын кабыл алышат.

Компьютердик чөйрөдө студенттердин ишмердүүлүгүн текшерүү парадоксу. Ишмердүүлүктүн жүрүшүн, натыйжаларын текшерүүнүн салттык усулдарын компьютердик чөйрөдөгү билим берүү системасына ар дайым эле алып өтүү мүмкүн эмес. Ага кошумча, айрым студенттер болгону ишмердүүлүктү туурашат. Андан соң натыйжаларды көчүрүп алышат. Ал эми индивидуалдык тапшырмаларды аткарууда маселени өз алдынча чечүүгө аракет кылбай, ар дайым жардам сурап кайрылышат. Мындай «компьютердик көз карандылык» көп учурда өзүнө-өзү ишенбөөчүлүктү, жеке даярдыгынын жеткиликсиздигинин көрүнүшү болуп саналат.

Окутуучулар телеконференция, электрондук капчык, мультимедиа системасы сыяктуу окуу технологияларын өздөштүрүү зарылдыгынын алдында

турат. Студенттердин өз алдынчалуулугунун, индивидуалдуулугунун, жамааттык иштеринин үлүшүн, издөө, изилдөө мүнөзүндөгү практикалык жана лабораториялык иштердин көлөмүн кеңейтүү жолу аркылуу окуу процессин уюштуруу формаларын кайра карап чыгуу кечиктирилгис маселелердин бири. Себеби, бул тенденциялар коом тарабынан да, педагогдор тарабынан да таанылган билим берүү парадигмаларын алмаштырууга болгон суроо талапты күчөтөт. Студенттер даяр фактыларды, мыйзамдарды, түшүнүктөрдү, талкууларды пассивдүү кабыл алуусун токтотуп, проблемалуу маселелерди өз алдынча чечүү кырдаалына тез-тез коюп турушат. Тагыраак айтканда, окуунун конструктивдүү, активдүү мамилесине өтүүнү жүзөгө ашыра башташат. Бул биринчиден, студенттердин өз алдынча издөө ишмердигин кыйла кеңейтүүгө багытталат. Экинчиден, биринчи көз карашта өз ара байланышы көрүнбөй, чачыранды сезилген түшүнүктөр менен көрүнүштөрдүн ортосундагы байланыштарды студенттердин издөөсүнө болжолдонот. МКТнын окуу-тарбия процессине киргизилиши – студенттер менен бирге изилдөөчү, программист, уюштуруучу, кеңешчиге айлантып, педагогдун функцияларын түп ордуна бери өзгөртөт [71].

МКТ каражаттарынын окууга киргизилиши окутуунун дидактикалык жаңы моделдеринен, педагог менен студенттердин окуудагы өз ара кызматташуусунун жогорку сапатта уюштурулушунан турат.

Илимий адабияттарга жүргүзүлгөн теориялык анализ, МКТ каражаттарынын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү окуу процессинин, ошондой эле студенттердин билимди өз алдынча издеп, өздөштүрүүсүнө, интеллектин өнүктүрүүгө багытталган төмөнкүдөй усулдардын интенсификацияланышына өбөлгө болот:

-колдонуучунун ар бир суроосу системанын жооптук аракетин тескерисинче, акыркы реплика колдонуучунун реакциясын талап кылышы менен мүнөздөлгөн интерактивдик диалогдун жүзөгө ашырылышын аныктаган пайдалануучу менен МКТ каражаттарынын ортосундагы ыкчам кайтарым байланышы;

- изилденип жаткан объект, процесс жөнүндөгү окуу маалыматтарын визуалдаштырылышы;

-окутулуп же изилденип жаткан объектилердин, алардын мамилелеринин, процесстеринин, реалдуу, виртуалдык көрүнүштөрү жөнүндөгү маалыматтардын моделдештирилиши, интерпретацияланышы;

- көлөмдүү маалыматтарга жеңил жетүү, берүү, нускалоо мүмкүнчүлүгү менен аларды архивдештирүү, сактоо;

-билим берүү мекемелериндеги окуу процесстерин ыкчам пландаштыруудан, башкаруудан, окуу процессинин катышуучуларынын ортосундагы локалдык жана глобалдык компьютердик желелердин жардамындагы өз ара кызматташуусунан, маалыматтык ишмердиктин автоматташтырылышынан турган маалыматтык-усулдук окуу процесстерин, окуу ишмердигинин уюштуруучулук башкаруусун, өздөштүрүү натыйжаларын текшерүүнү автоматташтыруу [63].

МКТ каражаттарынын белгиленген мүмкүнчүлүктөрү билим берүүгө арналган азыркы программалык иштелмелерде активдүү жүзөгө ашырылат. Себеби, ал окуу ишмердигинин ар башка түрлөрүн уюштурууга, окуу процессинде ал каражаттардын негизги функцияларын жүзөгө ашырууга мүмкүнчүлүк жаратат [37, 112].

Маалыматтык-коммуникациялык технологиянын ыкчам окуу-тарбия процессине киргизилиши студенттер менен бирге изилдөөчү, программист, уюштуруучу, кеңешчиге айлантып, педагогдун функцияларын түп ордуна бери өзгөртөт.

1.4-таблица. – Окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрүнө ылайык маалыматтык-коммуникациялык технология каражаттарынын негизги функциялары жана дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү

№	Маалыматтык-коммуникациялык технология каражаттарыны	Окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрү	Маалыматтык-коммуникациялык технология каражаттарынын
---	--	------------------------------	---

	н дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү		негизги функциялары
1.	Колдонуучулар менен маалыматтык-коммуникациялык технология каражаттарынын ортосундагы ыкчам кайтарым байланыштуу маалыматтарын визуалдаштыруу	Ар башка каражаттардын диалогду жүзөгө ашыруу үчүн киргизилишин мүнөздөгөн интерактивдик диалог, колдонуучу менен программалык-аппараттык системанын ортосундагы окуу материалдарынын мазмунун варианттарын, иш режимин тандап алуу мүмкүнчүлүгүн камсыздаган өз ара кызматташуу, (чектелген символдорду ж.б. пайдалануу менен түйүндүү сөздөрдү пайдаланып, суроо берүү мүмкүнчүлүгү)	Татаалдыгы ар башка деңгээлдеги тапшырмаларды генерациялоонун, багыт берүүнүн, жардамдашуунун негизинде сабактардын, өз алдынча иштердин жүрүшүндөгү окуу материалдарынын өздөштүрүлүшүн индивидуалдаштыруу, дифференциалдаштыруу. Белгилүү бир темптеги этап-этаптагы иштерди аткаруу аркылуу окуу процессин оптималдаштыруу
2.	Маалыматтардын интерпретацияларын моделдештирүү	Реалдуу объектилерди (окуу иштерин, лабораториялык түзүлүштөрдү же эксперименталдык стенддерди) башкаруу. Түрдүү объект моделдеринин экранда чагылдырылышын (өндүрүштүк же лабораториялык түзүлүштөрдү, көрүнүштөр, процесстер системаларын) башкаруу	Реалдуу тажрыйбаларды, ар башка стенддердеги, объектилердеги, көрүнүштөгү, процесстердеги иштердин имитациясын моделдештирүү
3.		Реалдуу жана «виртуалдык» окуу маалыматтарын компьютердик визуалдаштыруу: изилденип жаткан объектинин компьютердик визуалдаштырылышы (объектин мүмкүн болгон ракурсундагы моделдеринин, деталдарынын,	Материалдарды көрсөтүп демонстрациялоо, окутулуп жаткан объектинин, анын составдык бөлүктөрүнүн компьютердик визуалдаштырылышы. Маалыматтык-сурап-билүү маалыматтарын коммуникациялык технологиялар

		<p>составдык бөлүктөрүнүн ички өз ара байланыштарын көрсөтүү мүмкүнчүлүгүндө персоналдык электрондук эсептөө машинасынын экранында көрсөтүлүшү); изилденип жаткан объекттин компьютердик визуалдаштырылышы (персоналдык электрондук эсептөө техникасынын экранында изилдөөнүн графикалык интерпретациясынын мыйзамдуулугунун чагылдырылышы)</p>	<p>каражаттары аркылуу экранда түрдүү маалыматтарды көрсөтүү үчүн пайдалануу</p>
4.	<p>Көлөмдүү материалдарды архивдештирүү, сактоо</p>	<p>Каттоо; чогултуу, жыйноо, топтоо, изилденип жаткан объектилер, көрүнүштөр, процесстер, алардын ичинде ар башка көлөмдүү материалдардын реалдуу келип чыгышы, берилиши жөнүндөгү маалыматтарды иштеп чыгуу.</p>	<p>Лабораториялык эксперименттердин иштелип чыккан натыйжаларын (графикалардын түзүлүшүн, таблицаларды, диаграммаларды; эксперименттеги маалымат алуу процессине реалдуу шартта келип кирген маалыматтардын алынышы жөнүндөгү маселелерди иштеп чыгууну) автоматташтыруу</p>
5.	<p>Маалыматтык-укулдук камсыздандыруу процессин, окуу ишмердүүлүгүн уюштуруучулук башкарууну, текшерүүнү автоматташтыруу</p>	<p>Окуу иштеринин натыйжаларынын автоматташтырылган текшерүүсү (өзүн-өзү текшерүү) текшерүүнүн, көнүгүүнүн, тестирилөөнүн натыйжалары боюнча коррекция.</p>	<p>Текшерүүчүлүк (объективдүү текшерүүнү, өзүн-өзү текшерүүнү, билимди, жөндөмдү, чеберчиликти, диагностикалык каталарды баалоону жүзөгө ашыруу). Корректировкалоо, оңдоп-түздөө (окутуу, көнүгүү, консультациялар, билимди, жөндөмдү, чеберчиликти жана жардамдын башка түрлөрүн индивидуалдык</p>

			<p>корректирлөөнү жүзөгө ашыруу). Диагностикалоо (окутуунун натыйжалары жөнүндө, көп кездешүүчү каталар жөнүндө, окутуучунун кабардар болушу). Окуу ишмердүүлүгүн башкаруу процесстерин (студенттер, зарыл болгон маалыматтардын, материалдардын желе аркылуу жөнөтүлүшү жөнүндөгү маалыматтарды каттоону, чогултууну, анализди, сактоону) автоматташтыруу</p>
--	--	--	--

Азыркы окуу каражаттарынын бардык функциялары бири-биринен обочолонбогон, ажырабаган диалектикалык биримдикте жүрөт. Ал эми ар бир сабактын өзгөчөлүгү педагогдун индивидуалдык тажрыйбасына, студенттердин теориялык жана практикалык даярдыгынын деңгээлине карата аныкталат.

Биздин көз карашыбызда, белгиленген өзгөчөлүктөр жогорку окуу жайларындагы окуу процессинде студенттердин өз алдынча иштеринин аткарылышы үчүн ал технологиялардын пайдалануу мүмкүнчүлүгүнүн максатка шайкеш келерин аныктайт.

Педагогикалык изилдөөлөрдө студенттердин өз алдынча иштеринде маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу багытындагы мамилелердин түрлөрүнүн бөлүнүшү каралган.

Айрым учурда окуу каражаты катары маалыматтык технологияларды пайдалануунун негизи катары каралса, кээ бир учурда коммуникациялык каражаттар негизги каражат болуп эсептелет.

Аралыктан окутуу технологиясын пайдалануу менен уюштурулган окуу процессинин негизин студенттердин максаттуу, көзөмөлгө алынган, интенсивдүү өз алдынча иштери түзөт.

Аралыктан окутуу технологиясынын негизинде студенттердин өз

алдынча иштерин уюштуруунун каражаттары:

- электрондук окуу колдонмолору;
- билим берүү сайттары, порталдары;
- автоматташтырылган окуу программалык каражаттар;
- автоматташтырылган тестирлөөнүн тармактык системалары;
- тармактык окуу материалдары, электрондук билим берүү ресурстары;
- аудио, видео окуу-маалыматтык материалдар;
- аралыктан лабораториялык практикумдар;
- моделдештирүүчү программалык каражаттар;
- аралыктан жеткиликтүү камсыздалган электрондук китепканалар.

Бирок, бир катар авторлордун көз карашы боюнча, студенттердин өз алдынча иштеринин эффективдүүлүгү үчүн жогоруда белгиленген каражаттардын бирөөсүн гана пайдалануу жетишсиз болот.

Билим берүүдө маалыматтык технологияларды пайдалануунун мааниси жогору болгон эки багыты бар. Алар: окуу каражаттары катары, таанып-билүүнүн куралы катары каралат. Биринчи жагдайда даяр материалдарды калдонуу, пайдалана алууга багытталып, ал учурда аны өздөштүрүүдө чыгармачылык компоненттин болбогондугуна байланышкан бир топ проблемалар бар. Экинчи жагдай – компьютердик технологиялардын таанып-билүүнүн куралы катары пайдаланылышы, изилдөөчүлөр (Д. Х. Джонассен, Т. М. Даффи, П. П. Дьячук, Д. Н. Кузьмин, Е. В. Лариков, В. Р. Майер ж.б.) белгилегендей окуп-үйрөнүүнүн кыйла жемиштүү каражаты болуп саналат. Таанып-билүү процессинин уюштурулуп, жеңилдетилишине арналган түрдүү компьютердик каражаттар таанып-билүүнүн куралы болуп эсептелет. А. В. Хуторскойдун көз карашы боюнча, аралыктан окутуу билим берүү субъектилеринин өз ара кызматташуусунун интерактивдүүлүгүн, окуу процессинин жемиштүүлүгүн камсыздай ала турган маалыматтык жана педагогикалык технологиялардын интеграцияланышына багытталат [137]. Мына ушундай шарт-жагдайларга биз, маалыматтык-коммуникациялык технологияны эффективдүү пайдалануу аркылуу Студенттердин өз алдынча

иштеринин уюштурулушун байланыштырабыз. Өз алдынча иштерде пайдаланылган маалыматтык-коммуникациялык технология окуу каражаты катары эле каралбай, таанып-билүү куралынын ролун аткарышы үчүн, студенттердин өз алдынча иштери гуманисттик педагогиканын негизинде уюштурулуп, инсандык багыттагы мамиле менен заманбап педагогикалык, маалыматтык-коммуникациялык технологиялар пайдаланылыш керек. Изилдөөбүздүн алкагында, азыркы дидактиканын өнүгүшүнүн көп кырдуу багыттарынынын ичинен инсандык багыттагы технологиялардын окуу мазмунундагы кесиптик багыт менен айкалышынын, маалыматтык-коммуникациялык технологияны пайдалануу аркылуу студенттердин өз алдынча иштеринин эффективдүү аткарылышынын (кызматташууга үйрөнүү, долбоорлоо ыкмалары, проблемалык ар башка баскычтагы окуулар) каралышын тандап алганыбыз жана максатка ылайык келет деп эсептейбиз.

Билим берүүдө маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануунун түзүлүшүнө жасалган азыркы мамилелерге жүргүзүлгөн анализ жогорку окуу жайларында окутууда психологиялык-педагогикалык, инсандык багыттагы мамилелерди жүзөгө ашыруу максатында, ал технологиялардын жайылтылган төмөнкүдөй багыттарын бөлүп көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк жаратат.

Биринчи багыт гипермедиа технологияларынын колдонулушуна негизделсе, *экинчи багытында* телекоммуникациялык технологиялардын пайдаланылышы каралат. *Үчүнчү багыты* «виртуалдык реалдуулук» технологияларынын пайдаланылышында түзүлгөн. Технологияларга жүргүзүлгөн анализ, алардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү 1.5-таблицада чагылдырылды.

1.5-таблица. – Маалыматтык-коммуникациялык технологиянын ыкчам дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү

№	Технология	Дидактикалык мүмкүнчүлүктөр
1.	Гипермедиа – мультимедиа технологияларынын	– сюжеттен ар кандай кадрына, кадр алдындагы иштелмелерге

	<p>мүмкүнчүлүктөрүнүн айкалышынан түзүлөт (компьютердик системада тексттин, үндүн, видеонун, графикалык сүрөттөрдүн, анимациялардын бириктирилиши), гипертекст (маалыматтардын «тегиз эмес уюштурулушу»). Мультимедиа бир эле учурда маалыматтарды көрсөткөн түрдүү каражаттардын пайдаланылышына негизделип, мультимедианын иштөө чөйрөлөрүнүн мүмкүнчүлүктөрүн жүзөгө ашырат, колдонуучу менен маалыматтык системанын интерактивдик кызматташуу шартындагы аудиовизуалдык, тексттик, графикалык маалыматтарды жыйноо, иштеп чыгуу, сактоо, берүү, өндүрүү каражаттарын, ыкмалардын, усулдардын, жолдордун жыйындысын пайдаланууну камсыздайт.</p>	<p>интерактивдик жеткиликтүүлүк мүмкүнчүлүгүндөгү аудиовизуалдык маалыматтардын маалымат базасынын иштеши; – предметтик чөйрөнүн виртуалдык объектилери менен интерактивдик кызматташуу; – анимациялык эффекттерди, графикалык, аудиовизуалдык маалыматтарды кошуу мүмкүнчүлүгү менен реалдуу окуяларды көрсөтүү; – тексттик, графикалык объектиге анимациялык, үн, видео эффекттерди берүү; – объектилердин, процесстердин, көрүнүштөрдүн моделдерин түзүү, алардын реалдуу өнүгүшүнүн мыйзам-ченемдүүлүгүн адекваттуу чагылдырып, динамикалуу өнүгүшүн бөлүп көрсөтүү.</p>
2.	<p>Телекоммуникациялар – бул локалдык жана глобалдык деңгээлдеги пайдалануучулардын маалыматтык карым-катышын камсыз кылган ыкмалардын, усулдардын жолдорун, иштеп чыгуу каражаттарынын, маалымат алмашуунун, транспортировкалардын, заманбап байланыш каражаттарын пайдалануу аркылуу маалыматтардын берилишинин жыйындысы.</p>	<p>– телеконференцияларды, лекцияларды, семинарларды өлкөнүн ар башка аймактарындагы окутуучулардын, студенттердин катышуусунда өткөрүү; – окуу, илимий максаттарында алдыңкы тажрыйбаларды изилдеп, анализдөө үчүн маалымат алмашууну пайдалануу; – ар башка окуу жайларынын, аймактардын ар башка өлкөлөрдүн студенттери менен биргеликте түрдүү изилдөө иштерин уюштуруу</p>
3.	<p>Телекоммуникация каражаттары</p>	<p>– илимий-усулдук борборлордон</p>

	<p>пайдалануучулар менен борбордук маалымат банкы же пайдалануучу менен байланыш линияларына кошулган компьютердин ортосундагы маалымат алмашууну камсыз кылган компьютердик тармактардан, телефондук, телевизордук, спутниктик байланыштардан турат.</p>	<p>студенттерге, педагогдорго консультациялык жардамдын уюштурулушу; – аралыктан окутуу формасынын уюштурулушу; – студенттерде социалдык, коммуникативдик чеберчиликтин, маданий карым-катыш жөндөмүнүн калыптандырылышы; – студенттерде изилдөө ишмердүүлүгүнө болгон жөндөмдөрдүн калыптандырылышы, интеллектинин өнүктүрүлүшү; – түрдүү булактардан, билим банктарынан, маалымат банктарынан маалымат алуу, иштеп чыгуу, сактоо, берүү жөндөмүнүн калыптандырылышы.</p>
4.	<p>«Виртуалдык реалдуулук» – бул пайдалануучу менен виртуалдык дүйнө объектисинин ортосундагы кызматташуу учурундагы реалдуу убакыттагы иллюзияны жүзөгө ашырган «дүйнө экранынын» стереоскопикалык көрүнүшү.</p>	<p>– көргөзмөлүү-образдуу, көргөзмөлүү-таасирдүү, интуитивдик, чыгармачылык, теориялык кыялданууну өнүктүрүү; – абстрактуу образдардын, түшүнүктөрдүн калыптандырылышы (окутулуп жаткан объектилердин, көрүнүштөрдүн айлана-чөйрөдөгү чындык катары, реалдуулукта айтылбаган нерсе катары моделдештирүү куралдарынын студенттерге көрсөтүлүшү).</p>

«Окуу процессинде мультимедиа технологияларынын пайдаланылышы студенттердин сезимдерине түрткү берилгендигинин байкалышынын натыйжасында окутуунун эффективдүүлүгүн жогорулатууга болот; персоналдык электрондук эсептөө машинасы аркылуу иштердин ар башка

формаларын пайдалануу студенттерде башка компьютердик чөйрөдө мүмкүн болбогон чеберчиликтерди калыптандырууга мүмкүнчүлүк жаратат».

«Билим берүүдөгү гипермедиа технологияларын, жасалма интеллект системаларын, телекоммуникация каражаттарын оптималдаштыруу сабактардын ар башка түрлөрүндө, окуу ишмердүүлүгүнүн аракеттеринде (маалыматтык-изилдөө, эксперименталдык изилдөө, маалыматтарды кайрадан иштеп чыгуу ишмердүүлүгү, билим алуу, аны көрсөтүү ишмердүүлүгү, өз алдынча окуу ишмердүүлүгү ж.б.у.с.) маалыматтык-коммуникациялык технология каражаттарын комплекстүү пайдаланууну камсыздай алган болсо, реалдуу окуу процессинде маалыматтык-коммуникациялык технологияны пайдалануудан педагогикалык эффективдүүлүккө жетишүүгө болот».

Биздин көз карашыбызда, окуу процессинде маалыматтык-коммуникациялык технология каражаттарынын мүмкүнчүлүктөрүн комплекстүү пайдалануу, ага ылайык окуу технологияларын колдонуу маалыматтык билим берүү чөйрөсүндө жүзөгө ашырылышы зарыл, ошондо гана өз алдынча билим алуу, өзүн-өзү өстүрүү максатын көздөгөг окуу процессин калыптандырууда студенттердин инсандык сапаттарына окутуучулардын педагогикалык таасири күчөп, алардын ишмердүүлүгүнө өзгөчө көңүл бурууга мүмкүнчүлүк жаралат. Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрү окуу процессинин ийкемдүү берилишинен, студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүндө активдешүүсүнөн, алардын таанып-билүүгө болгон кызыгууларынын, мотивацияларынын күч алышынан, окуу процессинин ийкемдүү башкарылышынан, процесстин өнүгүшүнө байкоо жүргүзүүдөн турат.

Биринчи бап боюнча тыянак

Диссертациянынын биринчи бапы маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен ишке ашырылган студенттердин өз алдынча ишинин теориялык негиздерин изилдөөгө арналды. Студенттердин өз алдынча ишинин маңызын жана мазмунун талдоонун, ошондой эле заманбап технологиялардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрүн карап чыгуунун негизинде, бул көйгөйдү кеңири түшүнүүгө мүмкүндүк берген негизги аспектилер баса белгиленди.

Жүргүзүлгөн талдоонун натыйжасында маалыматтык-коммуникациялык технологиялар менен өз ара аракеттенүүгө багытталган студенттердин өз алдынча ишинин маңызы жана мазмуну ачыкка чыкты. Илимий булактарга таянуу менен маалыматтык-коммуникациялык технологиялар дегенде – маалыматтарды кабыл алуу, топтоо, сактоо, өткөрүп берүү ыкмалары, ошондой эле педагог менен студенттердин биргелешип аракеттенүүсү жана азыркы окуу процессиндеги алардын өз ара карым-катыштык байланышы деп түшүнөбүз.

Заманбап билим берүү тутуму студенттерде активдүүлүктү, сынчыл ой жүгүртүүнү жана демилгени өнүктүрүүгө умтулаары аныкталды. Окуу максаттарын түшүнүү, оптималдуу методдорду тандоо жана окуу процессинде өзүн-өзү жөнгө салуу сыяктуу өз алдынча иштөөнүн негизги принциптери аныкталды.

Изилдөөбүздө «өз алдынча иштер» түшүнүгүнүн маңызы жөнүндө ушул күнгө чейин бирдиктүү пикир жок экендигин педагогикалык адабияттарга жүргүзүлгөн анализ көрсөттү. Өз алдынча иштер – окутуу усулдары, үйрөнүү ыкмалары, окутуунун окуу-илимий таанып-билүү формасы, окутуучунун катышуусуз окуу ишмердигинин башкарылышын камсыз кылган педагогикалык системанын уюштурулушу, окутуучу түздөн-түз катышпаган шартта аткарылган иштер, өзүн-өзү билим менен камсыздандыруу ыкмалары катары аныкталат.

Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын дидактикалык мүмкүнчүлүктөрүн изилдөө студенттердин өз алдынча натыйжалуу ишин

уюштуруу үчүн алардын маанилүүлүгүн баса белгиледи. Билим берүү ресурстарына жеткиликтүүлүктүн жогорулашы, окутууну жекелештирүү, окутуучулар жана студенттер менен өз ара аракеттенүүнү колдоо жана студенттердин маалыматтык сабаттуулугун өнүктүрүүгө өбөлгө түзгөн пикирлер сыяктуу артыкчылыктар аныкталды. Студенттердин активдүүлүгүн жана окуу процессине катышуусун стимулдаштырууга багытталган технологияларды окуу процессине интеграциялоо ыкмалары каралды.

Биринчи бапта алынган билим андан аркы изилдөө үчүн бекем негиз түзөт. Перспективалар маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуунун конкреттүү методдорун тереңирээк талдоону, теориялык концепцияларды ар кандай билим берүү контексттерине ылайыкташтырууну жана студенттердин өз алдынча иштөөсүнө технологияны киргизүүнүн узак мөөнөттүү таасирин баалоону камтыйт. Бул изилдөөнүн жыйынтыктарын билим берүү мекемелери үчүн практикалык сунуштар менен жалпылоо да маанилүү кадам болуп саналат.

Изилдөөбүздө, биз коюлган максатка ылайык, өз алдынча иштер окуу процессиндеги студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун, башкаруунун педагогикалык каражаттары болуп саналат деген көз карашты карманабыз.

ЭКИНЧИ БАП. ИЗИЛДӨӨНҮН МАТЕРИАЛЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ

2.1. Изилдөөнүн методологиялык негиздери жана изилдөө методдору

Ар кандай илимий-изилдөөнүн өзүнүн изилдөө объектиси, предмети болот, жана ага ылайык туура изилдөөнүн методдорун тандоо максатка жетүүгө жол көрсөтөт. Биздин изилдөө маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (англис тилинин мисалында) колдонуу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттарын аныктоо үчүн *изилдөөнүн объекти*: жогорку окуу жайларынын студенттеринин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн процесси (англис тилинин практикалык сабактары), ал эми *изилдөөнүн предмети*: маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары болуп саналат.

Тема боюнча диссертациянын үстүндө иштөө илимий изилдөөнүн ар кандай ыкмаларын колдонууну камтыйт.

Методдорду тандоо изилдөөнүн конкреттүү максаттарына жана милдеттерине, ошондой эле колдо болгон ресурстарга жана маалыматтарга жараша болот. Ар кандай методдорду айкалыштыруу изилдөөнү байытып, көйгөйдү толук түшүнүүгө мүмкүндүк берет.

Психологиялык-педагогикалык, методикалык адабияттарды талдоо, изилдөө проблемасы боюнча интернетте берилген материалдарды изилдөө жана теориялык талдоо аркылуу студенттердин өз алдынча иштөөсүнө жана билим берүүдө МКТны колдонууга болгон теорияларды, түшүнүктөр жана мамилелер изилденди. Педагогика, окутуу технологиясы жана окутуу процессинде МКТны колдонуунун натыйжалуулугу жаатындагы мурунку изилдөөлөрдүн натыйжалары каралып чыкты.

Сурамжылоо методун колдонуп өз алдынча иште МКТны пайдалануу, алардын ой-пикирин жана тажрыйбасын аныктоо үчүн студенттер жана окутуучулар арасында сурамжылоо жүргүзүлдү.

Байкоо: билим берүү мекемелеринин деңгээлинде МКТны колдонуу менен студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу практикасын талдадык.

Эксперименталдык изилдөө методун колдонуп студенттердин ар кандай топторунда конкреттүү МКТ каражаттарын же окутуу ыкмаларын колдонуунун натыйжалуулугу бааланды.

Кейс-стади: студенттердин өз алдынча иштөөсүнө түрткү берүү үчүн МКТны билим берүү процессине киргизүүнүн ийгиликтүү тажрыйбаларын изилдөөнү көздөп, жогорку окуу жайында МКТны колдонуунун конкреттүү учурларын талдоого жардам берди.

Салыштырмалуу анализ: студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу үчүн МКТны пайдаланууда ар кандай ыкмаларды салыштыруу, окутуунун натыйжаларын жана ар кандай топтордогу студенттердин мотивация деңгээли талдоого алынды.

Статистикалык маалыматтарды талдоо: изилдөө учурунда алынган маалыматтарды иштеп чыгуу жана чечмелөө үчүн статистикалык ыкмаларды колдонууга туура келди .

Маектер: тажрыйбалуу окутуучулар, студенттер жана билим берүү адистери менен терең маектешүү, алардын көз караштарын жана тажрыйбаларын тереңирээк изилдөө уюштурулду.

Мониторинг жана баалоо аркылуу системалуу байкоо жана окутуу жараянына жаңы педагогикалык ыкмаларды жана МКТны киргизүү узак мөөнөттүү таасирин баалоо жүргүзүлдү.

Моделдештирүү: моделдөөгө негизделген илимий изилдөө методу маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) колдонуу менен студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун педагогикалык шарттарын талдоо жана баалоо үчүн натыйжалуу курал болуп саналат. Бул контекстте симуляциялар виртуалдык билим берүү сценарийлерин түзүүнү камтышы

мүмкүн, мында студенттердин МКТнын ар кандай формалары менен өз ара аракеттенүүсү ишке ашырылат.

Модель ошондой эле натыйжаларды болжолдоо жана МКТны колдонуу менен студенттердин өз алдынча натыйжалуу иштешине шарт түзгөн оптималдуу шарттарды аныктоо үчүн колдонулушу мүмкүн. Мындай мамиле учурдагы педагогикалык шарттарды талдоого гана мүмкүндүк бербестен, билим берүү процессин уюштурууда өркүндөтүүнү активдүү пландаштыруу куралын берет.

Конкреттүү методдорду тандоо изилдөө максаттарына, изилдөө предметине, колдо болгон ресурстарга жана билим берүү практикасынын контекстине жараша болду, ар кандай ыкмаларды айкалыштыруу изилдөө жыйынтыктарынын кеңдигин жана ишенимдүүлүгүн жакшыртты.

Билим берүүнүн азыркы гуманисттик парадигмасында педагогикалык ишмердүүлүк «программалык материалдардын толук өздөштүрүлүшүнүн натыйжасында, ошондой эле ал процеске катышуучулардын ар биринин өзүн-өзү таанып билүүсүнүн, өзүн-өзү баалоосунан жана билимди башкалар менен бөлүшүүгө жасалган аракетинен инсандын толук кандуу өнүгүшүнө жол ача турган окутуучу менен студенттердин ортосундагы окуу чөйрөсүндөгү өз ара кызматташуу шартын түзүү» багытындагы кесиптик ишмердүүлүк катары каралат.

Биринчи бапта белгиленгендей, маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүнүн аныкталышында, бир учурда эле төмөнкүлөргө басым коебуз:

– маалымат менен иштөөгө багытталган жаңы технологияларга, чөйрөнүн маалыматтык мүнөзүнө;

– окуу процессине катышуучулардын өз ара кызматташуусуна, инсандык багыттагы мамиленин негизинде студенттердин өз алдынча иштерин жүзөгө ашыруу үчүн пайдаланылган интерактивдик каражаттарга;

– дидактикалык циклдин ар башка этаптарында өз алдынча иштердин натыйжалуу уюштурулушу үчүн азыркы педагогикалык технологиялардын пайдаланылышына.

Маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүндө студенттердин өз алдынча иштерин жүзөгө ашыруу мазмунун, технологияларын тандоо учурунда биз, төмөнкүдөй принциптерди жетекчиликке алдык:

– *салттуу билим берүү системасынын дидактикалык принциптерин* (окутуунун илимий мүнөзү, жеткиликтүүлүгү, проблемалуулугу, көргөзмөлүүлүгү, системалуулугу, ырааттуулугу, окуу процессиндеги студенттердин активдүүлүгү, аң-сезимдүүлүгү, өздөштүрүлгөн билимдин бекемдиги, окуудагы билим берүү, өнүктүрүү, тарбия функцияларынын биримдиги;

– *гуманисттик педагогика принциптери* (инсандын өзүн-өзү актуалдаштыруусу, ар бир студенттин кызыгууларын, жөндөмдөрүн эске алып окутууну индивидуалдаштыруу жана дифференциалдаштыруу, окуу процессине катышуучулардын пикир алышуу учурунда инсандык кадыр-баркына доо кетирбөө, коммуникация маданиятына, инсандын оң сапаттарына таянуу, билимди өз алдынча өздөштүрүп өнүктүрүү, студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүндөгү туруктуу мотивациясы, жеке аракеттериндеги жана өнөктөштүн мамилесиндеги рефлексия.

Ошону менен бирге эле өз алдынча иштердин эффективдүү жүзөгө ашырылышы үчүн маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүн иштеп чыгууда, пайдаланууда маалыматтык жана коммуникациялык технологиялардын колдонулушу окутуунун дистанттык формасынын артыкчылыктарын чагылдырган принциптердин аныкталышын талап кылат. Анын ичинде:

– *системалуулугу* – студенттердин өз алдынча иштери системалык түрдө жүргүзүлөт, тагыраак айтканда, аны дисциплинанын бардык курстарын окуп-үйрөнүү мезгилиндеги белгилүү планы боюнча уюштурулушу, ага ылайык учурдагы, жыйынтыктоочу текшерүүлөр жүргүзүлүшү зарыл. Студенттердин өз алдынча иштери студенттердин индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен уюштурулат, окуу чөйрөсүнүн пайдаланылышы студенттерге окуунун индивидуалдык траекторияларын түзүп алышына мүмкүнчүлүк жаратат.

Ошондуктан, МБС ЖКББга ылайык, студенттердин жеке жөндөмдөрү, даярдык деңгээлдерине жараша тапшырмалардын мазмунун татаалдаштырып турушу зарыл;

– *бүтүндүгү*, маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүнө ылайык окуу максаттарынын, усулдарынын, каражаттарынын, шарттарынын системасынын интеграцияланган түрүн көрсөтүп, конкреттүү дидактикалык системалардын реалдуу функцияларын өнүктүрөт;

– *ачык-айкындуулугу*, башка маалымат булактарынан маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүнө киргизүү мүмкүнчүлүгүнө багытталып, окуу материалынын мазмунун жаңылоо мүмкүнчүлүгүн, мазмундук, структуралык жаңы элементтердин кошулушун камсыздайт;

– *технологиялардын ресурстук жактан камсыздалышынын таркатылышы* окутулуп жаткан материалдарды берүү процессинде сунушталган материалдардын өздөштүрүлүшү, окуу траекторияларынын тандалышы үчүн оптималдуу шарт түзөт;

– *интерактивдүүлүк* – окутуучу менен студенттердин ортосундагы оптималдык карым-катыштын жүзөгө ашырылышы, студенттер менен маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүнүн ортосундагы кайтарым байланыштын жүрүшү топтук окуу мүмкүнчүлүгүнүн жеткиликтүүлүгү. Компьютердик окуу каражаттарына негизделип курулган азыркы билим берүү парадигмасы студенттерге даяр билимди, жөндөм-шыкты, чеберчиликти берүү максатын көздөбөйт. Ал студенттерге зарыл болгон билимди, жөндөм-шыкты, чеберчиликти өздөрү өздөштүрүп, өз алдынча жетүүгө багытталган. Ошондуктан, интерактивдик компьютердик программалардын, аудиовизуалдык каражаттардын жардамында пикир алышуу мүнөзүн алып жүргөн, студенттердин өз алдынча иштери активдүү пайдаланылат;

– *студенттердин инсандык өзгөчөлүктөрүнө адаптациялануу* – студенттердин психофизиологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алууга негизделет. Белгилүү бир убакыт аралыгында студенттер өздөштүргөн маалыматтардын көлөмү алардын индивидуалдык өзгөчөлүктөрүнө жараша чоң өзгөрүүлөргө

туш келет. Тажрыйбалуу окутуучу аудиториянын маанайын, андагы карым-катыш деңгээлин, материалды кабыл алууга болгон даярдыкты «сезимталдыгы» аркылуу андап, сабактын жүрүшүн оңдоп түздөйт, коррекциялайт. Себеби, компьютердин адамдын эмоционалдык абалын сезүүгө мүмкүнчүлүгү жок.

Теориялык анализдин жүрүшүндө маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүн долбоорлоо негизиндеги төмөнкү технологиялар бөлүнүп каралды:

– *модулдуулук* – көз карандысыз, логикалык байланыштагы элементтер түрүндөгү маалыматтык структуралардын иштелип чыгышын камсыздайт. Дисциплиналарга шайкеш келген бөлүктөрдү, темаларды окуп-үйрөнүүдө алардын ар бири пайдаланылышы мүмкүн. Ошол эле учурда башкалар сыяктуу эле иштелмелерде сакталат. Бул иштелип чыккан окуу модулдарын иш толук акырына чыгарылганга чейин, зарыл болгон учурда оңдоп-түзөтүүлөрдү жүргүзүп, апробациялоого мүмкүнчүлүк берет;

– *көп баскычтуулук* студенттердин ар башка деңгээлдеги даярдыгына, мотивациясына болжолдонгон окуу материалдарынын татаалдыгынын түрдүү деңгээлдерин түшүндүрөт;

– *медиаресурстук* – бардык маалымат формаларынын: текст, сүрөт, анимация, видео, аудио жеткиликтүү пайдаланылышы.

Билим берүү чөйрөсүн маалыматташтыруу шартында компьютер негизги дидактикалык куралдардын бири болуп эсептелет. Ошондуктан, окуу процессинин эффективдүүлүгүн жогорулатуу максатында, компьютердик технологиялардын бардык мүмкүнчүлүктөрү толук көрүнүп турушу зарыл.

Мультимедиа-технологиялары берилген маалыматтын түрдүү чөйрөлөрүн студенттердин окуу процессинин активдүү катышуучусу болушуна мүмкүнчүлүк түзгөн текст, статистикалык жана динамикалык графика, видео-аудио бирдиктүү комплексинин интеграцияланышына шарт түзөт. Мультимедианын пайдаланылышы маалыматтарды кабыл алуудагы индивидуалдык өзгөчөлүктөрдү максималдуу деңгээлде эске алынышын камыздайт. Айрыкча, бул окуу маалыматтарынын окутуучудан студентке компьютер аркылуу берилген учурунда өзгөчө мааниге ээ болот. Мындай

кырдаалда индивидуалдаштыруунун дидактикалык принциби ачык-айкын чагылдырылат.

Санариптик окуу ресурстарындагы окуу материалдарынын бөлүштүрүлүшү эки топко: студенттердин түздөн-түз өзүндөгү (локалдык компоненттерге) билим берүү мекемесиндеги компьютерлерге жайгаштырылган (сеттик компоненттерге бөлүштүрүлүшү мүмкүн. Маалыматтарды жайгаштыруу жолунда ресурстарды түзүүгө, аларга жетишүү технологияларына белгилүү бир талаптар келип чыгат.

Жогоруда белгиленген принциптер комплексине ылайык, биз инсандык багыттагы ресурсту, студенттердин индивидуалдык өзгөчөлүктөрүнүн негизинде алардын активдүүлүгүнүн жүзөгө ашырылышына мүмкүнчүлүк жараткан маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүнүн төмөнкүдөй блоктук-модулдук структурасын иштеп чыктык:

- студенттердин таанып-билүүнүн активдүү субъектиси катары аныкталышы;
- биргелешип окуп-үйрөнүү;
- өз алдынча билим алууга, өзүн-өзү өнүктүрүүгө багыт алуу;
- билим берүүнүн индивидуалдык багыты;
- келечектеги кесиптик ишмердүүлүгүнүн контекстинде окутуу.

Маалыматтык -коммуникациялык технологиялардын окуу процессинде колдонулуш деңгээлин иликтөө максатында ОшМУнун Бизнес жана менеджмент, КӨЭАУнин тарых-филология факультеттеринде сабак берген окутуучулардын сабактарына катыштым жана окутуучулар менен аңгемелешүү жүргүздүк.

“Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды өзүңүздүн сабагыңызга колдоносубу?” деген суроого компьютердик технология багытында гана сабак берген окутуучулар “Ооба” деп жооп бере алышты. Ал эми “Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды өзүңүздүн сабагыңызга колдонууга эмне тоскоол болууда” деген суроого, маалыматтык-коммуникациялык технологияларды өзүнүн сабагында колдонбогон дээрлик

бардыгы бул багытта жетишээрлик билим албагандыгын, компьютердик класстарда иштөөгө атайын убакыттын бөлүнбөгөндүгүн, компьютердик технологияны колдонуп сабак өтүүнүн зарылчылыгы жоктугун белгилеп өтүштү.

“Компьютердик тестирлөө аркылуу студенттин билимин текшерүүгө карата сиздин мамилениз кандай?” деген суроого окутуучулар өздөрү ынтызар экендигин билдиришти. Бирок, ошол эле учурда компьютерди колдонуу боюнча жетишээрлик тажрыйбаларынын жоктугун баса белгилешет. Ал эми айрым бир мугалимдер тестирлөө ыкмасына болгон терс көз караштарын белгилешти. Аларын ою боюнча тест студенттин сүйлөө речин аныктоого, окуу материалы боюнча студенттин ой жүгүртүүсүн, баалоосун билүүгө дарамети жетпейт. Андан көрө студент менен бетме-бет отуруп аңгемелешүү көбүрөөк пайда алып келет деп белгилешти. Студенттердин өз алдынча иштеринин уюштурулушунун абалын, аларды аткарууга карата түзүлгөн шарттарды, өзгөчө жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу тажрыйбалары боюнча байкоолорду жана окутуучулар менен студенттерден анкеталык сурамжылоолорду, пикир алмашууларды жүргүздүк. Бул анкеталык сурамжылоолорду анализдөөдө, өз алдынча ишке болгон сааттардын канааттандыраарлык деңгээлде аткарылбагандыгы аныкталган.

Анкета жүргүзүү аркылуу жогорку окуу жайларындагы билим берүү процессинде өз алдынча иштердин кайсы түрү көбүрөөк колдонулаары, маалыматтык-коммуникациялык технологияларды студенттердин өз алдынча иштеринде пайдалануунун деңгээлдери, көбүрөөк пайдалануучу маалымат булактары аныкталды. (2.1 таблицада чагылдырылды).

2.1 таблица. Өз алдынча иштердин көбүрөөк пайдаланылган түрлөрү

Жооптор	Окутуучуларга Кайсынысын көп колдоносуз?	Студенттерге Кайсынысы менен ар дайым иш алып барасыз?
Эссе жазуу	8,8%	3,8

Долбоордук иштер	9,8%	5,5
Китептер менен иштөө	22,9%	20,3%
Көнүгүүлөрдү аткаруу	21,9%	25,7%
Тесттерди аткаруу	28,3%	20,5%
Веб сайттарды пайдалануу	0%	0%
Мультимедиалык каражаттарды пайдалануу	0%	22,5%
Веб квесттер	0%	0%
Изилдөөлөрдү жүргүзүү	8,3	1,7

Студенттердин өз алдынча иштеринде маалыматтык -коммуникациялык технологияларды пайдалануу, уюштуруу боюнча жүргүзүлгөн анкетанын жыйынтыктарын анализдөөдө, окутуучулардын ар түрдүү көз караштарын билдиришти. Ошол алынган жыйынтыктардын ичинен, студенттердин өз алдынча иштеринин ийгиликтүү уюштурулушуна техникалык каражаттардын жетишсиздиги кыйынчылык жаратып жаткандыгын окутуучулар баса белгилешкен.(Тиркемелер 2-3) .

Интернет технологияларын колдонуу менен англис тилинде өз алдынча иштерди аткарууда ар кандай илимий-изилдөө ыкмаларын колдонсо болот, алардын айрымдары:

1. Англис тилиндеги тексттерди, илимий макалаларды жана изилдөөлөрдү талдоо жана салыштыруу: англис тилиндеги тексттерди издөө жана стиль менен грамматиканын айырмачылыктарын изилдөө үчүн аларды

салыштыруу үчүн Google Books сыяктуу онлайн ресурстар пайдаланылды. Көптөгөн журналдар жана илимий басылмалар Интернетте жеткиликтүү жана бизди кызыктырган тема боюнча маалымат алуу үчүн колдонулду. Ошондой эле англис тилинде маалымат алуу үчүн атайын журналдарды жана интернет булактарын, мисалы, The Guardian, BBC, The New York Times жана башкалар колдонулду.

2. *Эксперименталдык изилдөө:* окуу, жазуу, сүйлөө жана англис тилин түшүнүү жөндөмдөрүн жакшыртууга карата, эксперименттерди жүргүзүү үчүн BBC Learning English, English Central сыяктуу онлайн ресурстар менен иш жүргүзүлдү. Англис тилин үйрөнүү жана билимди текшерүү үчүн Quizlet же Duolingo онлайн каражаттары пайдаланылды. Бул англис тилин билүүдөгү күчтүү жана алсыз жактарды аныктоого жана өркүндөтүүгө жардам берди.

3. *Социоллингвистикалык анализ:* англис тилинин социоллингвистикалык аспектилерин изилдөө үчүн, мисалы, британиялык жана америкалык англис тилдеринин айырмачылыгы, айтылышынын өзгөрүшү жана башкалар сыяктуу British Council, Cambridge Assessment English онлайн ресурстары пайдаланылды.

4. *Лексиканы изилдөө:* жаңы сөздөрдү жана алардын маанилерин үйрөнүү, англисче сөздөрдүн тарыхын жана келип чыгышын изилдөөдө, мисалы, баяндама жазууда Merriam-Webster, Oxford English Dictionary сыяктуу онлайн сөздүктөр колдонулду. Алар англис тилиндеги онлайн курстарды үйрөнүүгө, кепти жакшыртууга жана жаңы темаларды изилдөөгө жардам бере алды.

5. *Маалыматтарды чогултуу жана талдоо:* сурамжылоолорду жүргүзүү жана англис тилинин кайсы жактарын жакшыртуу керектигин түшүнүүгө жардам берүү үчүн SurveyMonkey же Google Forms, сыяктуу онлайн кызматтары пайдаланылды.

6. *Онлайн-сурамжылоолор:* англис тилинде бизди кызыктырган тема боюнча маалымат издөөдө Google, Bing, Yahoo издөө системалары колдонулду. Көбүрөөк маалымат жана пикир алуу үчүн темага байланыштуу сайттар, блогдор жана форумдар иликтөөгө алынды, англис тилиндеги

сурамжылоолорду жүргүзүүдө SurveyMonkey, Google Forms сыяктуу онлайн анкеталар колдонулуп, англис тилдүү аудиториядан маалыматтар жана пикирлер чогултулду, жыйналды.

7. *Мазмунду талдоо (Контент-анализ)*: белгилүү бир тема боюнча тенденцияларды жана пикирлерди аныктоо үчүн Twitter, Facebook, Instagram сыяктуу социалдык тармактарда англис тилиндеги мазмун изилденди.

8. *Англис тилиндеги онлайн сөздүктөрдү жана тезаурустарды колдонуу*. Бул сөз байлыкты кеңейтүүгө жана терминологияны түшүнүүнү жакшыртууга жардам берет. Англис тилиндеги булактарды табууда онлайн китепканалар жана маалымат базалары колдонулду. Алардын көпчүлүгү актуалдуу жана илимий изилдөөлөргө карата болгон мүмкүнчүлүктү ачып берет.

9. *Эне тилинде сүйлөгөндөр менен баарлашуу*. Интернет англис тилинде сүйлөгөндөр тилди алып жүрүүчүлөр менен баарлашуу үчүн эң сонун мүмкүнчүлүктөрдү берет. Бул эне тилинде сүйлөгөндөр баарлашкан онлайн форумдарга кошулууга же англис тилин үйрөтүү үчүн онлайн кызматтарын колдонууга жардам берет.

10. *Жекелештирүү*. Окутуучу ар бир студенттин жеке өзгөчөлүктөрүн эске алып, ага билим деңгээлине жана кызыкчылыктарына ылайыктуу тапшырмаларды бериши керек.

Англис тилинин өзгөчөлүгү бизге изилдөөнүн илимий методдору 1-2 курстун студенттерине англис тилинин практикалык курсу сабактарында англис тилинде өз алдынча иштерди аткарууда моделдерди колдонгонго жардам берди:

1. *«Өз алдынча иштөөгө даярдык» модели*. Бул модель студенттер өз алдынча иштөө үчүн керектүү көндүмдөрдү жана куралдарды ала турган атайын сабактарды өткөрүүнү камсыз кылат. Мындай сабактарда студенттер тексттерди окууну, түшүнүүнү жана талдоону, грамматика жана лексика менен иштөөнү, Интернеттен маалымат издөөнү жана аны эссе жана башка жазуу иштерин аткарууда колдонууга үйрөнүшөт.

2. *«Интернет курстары» модели*. Бул модель англис тилин өз алдынча үйрөнүүдө онлайн курстарда колдонулат. Студенттер курстарды

муктаждыктарына жана билим деңгээлине жараша тандай алышат. Онлайн курстарда, адатта, видео сабактар, тесттер, оюндар жана башка интерактивдүү иш-чаралар камтылат.

3. *«Көз карандысыз баарлашуу» модели.* Студенттер сүйлөө жөндөмүн өркүндөтүү үчүн англис тилинде сүйлөгөндөр же башка студенттер менен ой бөлүшө алышат. Муну социалдык тармактар, онлайн чаттар, форумдар жана башка байланыш каражаттары аркылуу ишке ашырууга болот.

4. *«Жеке иштин» модели.* Студенттер жекече тапшырма алышат, аны өз алдынча аткарышат. Тапшырма тексттерди окуу, эссе же реферат жазуу, тесттер менен иштөө жана башка тапшырмаларды аткаруу сыяктуу ар кандай элементтерди камтышы мүмкүн. Бул модель студенттерге тил үйрөнүүдөгү жеке муктаждыктарын эске алуу менен өз темптеринде иштөөгө мүмкүндүк берет. Студенттер англис тилиндеги материалдарды өз алдынча үйрөнүүгө жана алган билимдерин жана көндүмдөрүн бекемдөөгө жардам бере турган тапшырмаларды аткарууга чакырылат. Алар грамматиканы, лексиканы, угууну жана окууну үйрөнө алышат.

5. *«Этап-этабы менен окуу планы» модели.* Бул модель акырындык менен тил үйрөнүү планын иштеп чыгууну көздөйт, мында ар бир этап мурунку этаптын логикалык уландысы болуп саналат. Окуу, жазуу, грамматика, лексика, угуу жана сүйлөө практикасын камтыйт.

6. *«Комплекстүү көнүгүү» модели.* Бул модель ар кандай тилдик көндүмдөрдү өнүктүрүү жана аларды машыктыруу көнүгүүлөрүн камтыган комплекстүү тапшырмалардан турат. Мисалы, текстти окуу, текст боюнча суроолорго жооп берүү, сунушталган тексттин негизинде эссе жазуу, угуу жана аудио материалга байланыштуу суроолорго жооп берүү түрүндө болот.

7. *«Кейс-стади» модели.* Бул модель тилге байланыштуу белгилүү бир теманы иликтөөгө алат, аны студент эркин тандай алат. Студент теманы изилдеп, маалымат чогултуп, берилген тема боюнча англис тилинде долбоор даярдайт. Бул студенттерге тил көндүмдөрүн өркүндөтүүгө жардам берет, ошондой эле изилдөө жана талдоо жөндөмдөрүн өркүндөтөт.

8. *«Оюнга негизделген мамиле» модели.* Бул модель окутуу үчүн англис тилиндеги ар кандай оюндарды жана иш-чараларды колдонууну камтыйт. Мисалы, сөз таануу оюндарын, грамматикалык көндүмдөрдү өнүктүрүү оюндарын, оозеки кепти практикалоо үчүн ролдук оюндарды колдонууга болот.

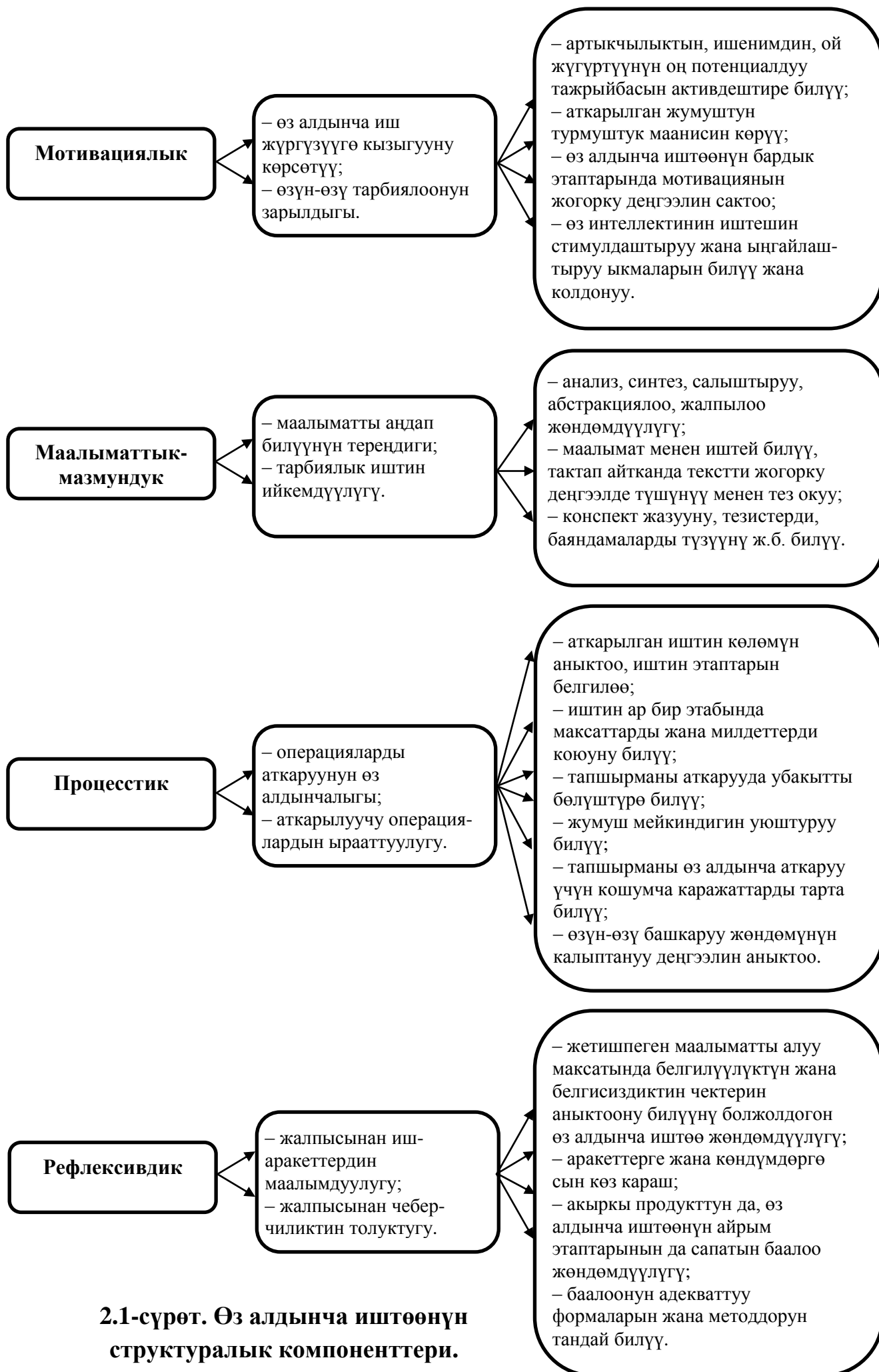
9. *«Портфолио» модели.* Студенттер англис тилин үйрөнүүгө байланыштуу эмгектеринин портфолиосун түзүшөт. Портфолиодо тесттер, эсселер, рефлексивдүү жазуулар, аудио жана видео материалдар, долбоорлор жана башка зарылдыгы бар иштер топтолот, сакталат. Студенттер тил үйрөнүүдөгү жетишкендиктерин көзөмөлдөө жана көндүмдөрүн өркүндөтүү үчүн портфолиосун дайыма жаңыртып турушат.

10. *«Долбоордун иштөө» модели.* Студенттер топтордо иштешет жана берилген тема боюнча долбоор түзүшөт. Долбоор, презентация, видео, аудио, тексттер, графиктер жана башка ар кандай элементтердин коштоосу менен даярдалат.

11. *«Онлайн курстардын» модели.* Студенттер англис тилин үйрөнүү үчүн атайын иштелип чыккан онлайн курстардан өтүшөт. Курстар видео сабактарды, тесттерди, оюндарды жана башка интерактивдүү элементтерди камтыйт. Бул модель студенттерге тилди өз темпинде үйрөнүүгө жана билим деңгээлин жогорулатууга мүмкүндүк берет.

12. *«Жеке өз алдынча иштөө» модели.* Бул модель ар бир студент окутуучу даярдаган тапшырмалар боюнча өз алдынча иштейт дегенди билдирет. Окутуучу окуу китептери, онлайн курстар, аудио жана видео материалдар, окуу тексттери жана башка интерактивдүү окуу материалдары сыяктуу ар кандай окуу материалдарын колдоно алат. Окутуучу ошондой эле студенттерге тапшырмаларды аткаруу боюнча сунуш берет.

Жогоруда белгиленген теориялык материалдарды анализдеп чыгып, өз алдынча иштерди өзүнүн структураларына ээ болгон система катары кароого болот деген жыйынтыкка келдик. Ошондон улам, анын төмөнкүдөй: мотивациялык, маалыматтык-мазмундук, процесстик, рефлексивдик компоненттерин бөлүп карайбыз.

2.1-сүрөт. Өз алдынча иштөөнүн структуралык компоненттери.

В. И. Ермолаеванын классификациясына негиздеп, биз процесстик компонентти коштук [52]. Себеби, ал маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу шартында, окуу ишмердүүлүгүн башкаруу, өзүн-өзү башкаруу чеберчилигинде, мүмкүнчүлүгүндө болуп көрбөгөндөй актуалдуулукка ээ болот. Мындагы компоненттердин ар бири билимдин, чеберчиликтин, инсандык сапаттарынын белгилүү бир деңгээлине багытталат. Ошондуктан аларды маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу контекстинде карайбыз.

Мотивациялык компонент өзүнүн интенционалдык оң натыйжадагы баалоо, ишеним, көз караш тажрыйбаларын активдештирүү жөндөмүнүн зарылдыгына, аткарылган иштин турмуштук маңызын көрө билүүгө, өз алдынча иштердин бардык этаптарында мотивациянын жогорку деңгээлин кармаууга багытталат. Студенттин өзүнүн интеллектин жөнгө салуу иштерин, түрткү берүү ыкмаларын, билимди өз учурунда пайдалануусу, алардын мотивациялык мүнөздөмөлөрүндөгү мотивдерге жараша болот (2.2-таблица).

2.2-таблица. – Жогорку окуу жай студенттеринин мотивациялык чөйрөсү

№	Мотив	Мүнөздөмө
1.	Өзүн-өзү таанып-билүү мотиви	1. Таанып-билүүгө умтулуу, жаңы билимди, жөндөм-шыкты өздөштүрүү. 2. Билимдин белгилүү бир чөйрөсүнө болгон кызыгуу, чыгармачылык изденүү. 3. Өзүн-өзү таануу (чеберчиликтерин ачып, келечигин аныктоо ж.б.). 4. Чыгармачылыгын көрсөтүү, өзүн-өзү өнүктүрүү мүмкүнчүлүгү.
2.	Ийгилик мотиви	1. Ийгиликке умтулуу, максатка жетүү. 2. Проблемаларды табууга, чечүүгө болгон каалоо. 3. Окуудан, илимий ишмердүүлүктөн канааттануу.
3.	Таандык мотиви	1. Көрүнүктүү окумуштуулар жана окутуучулар менен аңгемелешүү. 2. Илимий жамаатта иштөө.
4.	Статус мотиви	1. Жогорку кесиптик билим алуу.

		<p>2. Илимий даражага жетишүү.</p> <p>3. Коомдо татыктуу орунду ээлегенге кызыгуу.</p> <p>4. Жогорку эмгек акы төлөнө турган жумуш табуу, тандалган ишмердүүлүк чөйрөсүндө кесипкөй адис болууга каалоо-тилек.</p>
--	--	--

Мотивдердин структурасын изилдеп, аныктоо үчүн педагогикалык изилдөөлөрдүн жалпы ыкмалары: аңгемелешүү, анкетирлөө, байкоо жүргүзүү ж.б. пайдаланылат. Мотивациялардын өнүктүрүлүшү студенттердин индивидуалдык артыкчылыктары, мотивациянын баштапкы деңгээли жөнүндө алынган маалыматтардын, өзгөчөлөнгөн мотивдердин структураларынын изилденишинин негизинде жүзөгө ашырылат.

Биринчи кезекте, педагогдор сунуштаган технологияларды кабыл алып же четке кагып, студенттер жетекчиликке алган мотивдер жөнүндө маалымат чогултулат. Себеби, алардын структурасына жүргүзүлгөн анализ, студенттердин инсандык сапаттарынын изилдениши кайсы бир мотивдин негизи катары ички суроо-талапты аныктоого мүмкүнчүлүк жаратат. Андан кийин окутуучу суроо-талаптардын бышыкталышына түрткү боло турган маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын түрүн аныктап, окутуунун, өнүгүүнүн максатына жетүүгө, ыңгайлуу болгон технологияларды колдонуу ыкмаларын тандайт. Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын пайдаланылышы – окуу процессиндеги бир катар маселелердин чечилишине түрткү болуп, анын ички суроо-талабынын кандайдыр бир деңгээлде канааттандырылышына мүмкүндүк түзүлөт.

Өзүн-өзү жүзөгө ашыруу мотиви. Өзүн-өзү жүзөгө ашыруунун акыркы абал катары карабай, адамдын жүзөгө ашыруу процессинин мүмкүнчүлүгү катары эсептелиши туура болот.

Таандык мотиви. Таандык болуудагы суроо-талап белгилүү бир социалдык чөйрөдө кабыл алынган пикир алышуу, кызматташуу мотивдеринде кыйла ачык көрүнөт. Мында маалыматтык-коммуникациялык технологиялар дүйнөнүн бардык чегиндеги окумуштуулар, педагогдор менен электрондук

капчыгы аркылуу, ICQ, Skype, чат аркылуу форумдарда, түрдүү электрондук конференцияларда пикир алышуу мүмкүнчүлүгүн берет. Ошондой эле ар башка виртуалдык коомдо өзүнүн кызыкчылыгы боюнча сүйлөп чыгууга шарт түзөт.

Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттерди уюштуруунун ушундай принциптерин каалаган сабактарда, ага шайкеш келе турган программалык каражаттарды тандап алып, ишке ашырууга болот.

Ийгилик мотиви. Ийгиликке болгон суроо-талаптар көптөгөн мотивдер менен байланышта каралат: окутуучулардын, ата-энелердин, курсташтардын көз алдында өзүн бекемдөө, компетенттүүлүккө жетишүү, өз билимине ишенүүчүлүк, таанып-билүү ишмердүүлүгүнөн, процесстин өзүнөн, анын натыйжаларынан канааттануу, таанып-билүү процессинде өз алдынчалуулукка, өзүн-өзү жөндөөчүлүккө умтулуу ж.б.

Статус мотиви. Статустун суроо-талаптары төмөнкү мотивдер менен байланышта болот: жогорку кесиптик билим алуу, коомдон татыктуу ордун табууга болгон каалоо-тилек; тандалган ишмердүүлүк чөйрөсүндө кесипкөй адис болуу ж.б.

Жыйынтыктап айтканда, жогорку окуу жайларында маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда ар бир компоненттин өзүнчө орду бар, ал эми бул компоненттер биримдикте каралганда гана процесс эффективдүү натыйжа берет.

2.2. Маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүндөгү студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун педагогикалык шарттары

Диссертация жазууда биз педагогикалык шарттарды тандоо бир нече факторлорго, анын ичинде изилдөө темабызга, диссертациянын максатына жана милдеттерине, методологиясына, тандалган изилдөө методдоруна, ошондой эле объектинин жана изилдөө предметинин өзгөчөлүктөрүнө жараша

тандадык. Педагогикалык шарттарды тандоого таасир эте турган бир нече негизги аспектилер:

Изилдөө темасы: теманын мүнөзү жана өзгөчөлүгү белгилүү бир ыкмаларды жана методдорду талап кылышы мүмкүн.

Максаты жана изилдөө максаттары: максаттары жана милдеттери изилдөөнүн багытын аныктайт. Эгерде максат студенттердин академиялык мотивациясын жогорулатуу үчүн оптималдуу педагогикалык методдорду аныктоо болсо, педагогикалык шарттар ушул аспектке багытталат.

Методология: тандалган изилдөө методологиясы педагогикалык шарттарга да таасирин тийгизет. Мисалы, сапаттык изилдөөлөр педагогикалык сценарийлерди терең талдоону талап кылышы мүмкүн, ал эми сандык статистикалык маалыматтарды иштеп чыгууну талап кылат.

Изилдөө объектиси жана предмети: объектисинин өзгөчөлүктөрү жана изилдөө предмети педагогикалык шарттарды түзүү үчүн белгилүү бир ыкмаларды талап кылышы мүмкүн. Мисалы, билим берүү программаларынын өзгөчө билимге муктаж болгон балдардын өнүгүүсүнө тийгизген таасирин изилдөөдө шарттар алардын өзгөчө муктаждыктарына ылайыкташтырылышы мүмкүн.

Практикалык мааниси: алынган жыйынтыктардын практикалык маанисин жана колдонулушун баалоо педагогикалык шарттарды тандоого да таасир этиши мүмкүн. Натыйжалуу педагогикалык шарттар реалдуу билим берүү шарттарында колдонулушу керек.

Биздин изилдөөбүздүн предмети – маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары.

«Педагогикалык шарттар» жана «дидактикалык шарттар» деген түшүнүктөр педагогика илиминдеги негизги түшүнүктөр болуп эсептелет. Педагогикалык шарттар дегенибиз – алдыга коюлган милдетти чечүүгө жардам бере турган окутуунун мазмуну менен уюштуруу түрлөрүнүн объективдүү мүмкүндүктөрү жана аларды иш жүзүнө ашыруунун материалдык мүмкүндүктөрүнүн

жыйынтыгы. Педагогикалык шарттар окутуу менен тарбиялоонун максат-милдеттерин, мазмунун, усулдары менен уюштуруу түрлөрүн карайт. Ошондуктан «педагогикалык шарт» деген түшүнүк дидактикалык максатка жеткирүүгө арналган мазмун жана усул-ыкмалардын элементтерин максаттуу түрдө тандоо, түзүү жана пайдалануу дегенди билдирет. Окумуштуулар педагогикалык шарттарды изилдөө объектисине карай аныкташат. Биздин изилдөө иштин негизги максаты менен объектинге ылайык маселесин туура чечүүдө маанилүү максаттар жана милдеттерге жараша шарттардын түзүлүшү зарыл деп эсептейбиз.

Жогоруда айтылгандардын негизинде, биз, шарттарды белгилүү объектилерге (окутуу, тарбиялоо, окуу-тарбия процессин уюштуруу, мектептен тышкары тарбия) багыттап, ар бир объектинин өзүнө ылайык шарттарын белгиледик. Бул объектилердин ар биринин өзүнүн түзүлүшүнө байланыштуу коюла турган шарттары да бар экени маалым. Окутуучулар студенттердин өз алдынча иштөөсүн калыптандыруу үчүн, окутуу тарбиялоо ишинде туура педагогикалык шарттарды уюштура билиши зарыл. Сабак жана сабактан кийин студентти курчаган чөйрө, колдонгон куралдар, класстын жасалгаланышы, бөлмөнүн санитардык абалынын орду да маанилүү экендигин эстен чыгарбоо керек.

Биз изилдөө иште М. Н. Скаткиндин берген аныктамасын негиз катары кабыл алдык, ал: «Педагогикалык шарттар – изилдөө объектиси болуп эсептелген феномендин калыптануусуна маанилүү таасир эте турган педагогикалык процесстин тышкы факторлорунун жыйынтыгы», – деп көрсөткөн [125].

Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн, таанып-билүү ишмердүүлүгүн жогорулатууга, алардын окууга болгон кызыгууларын өстүрүүгө, предметтердеги билимди жеткиликтүү алууга, компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга, англис тили предмети боюнча мамлекеттик стандарттын талаптарын аткарууга, окуу процессин ырааттуу пландаштырууга, окутуунун заманбап технологияларын натыйжалуу

колдонууга, илимий-техникалык прогресстин жетишкендиктерин пайдаланууга көмөктөшүүсүн камсыз кылууга багыттайт. Жогорку окуу жайынын студенттеринин өз алдынча ишмердүүлүгүнүн компоненттери жана аларды өнүктүрүү (максатты аныктоо; пландаштыруу; уюштуруу; текшерүү, баалоо; түзөтүүлөрдү киргизүү), алардын өз алдынча иштөөсүн уюштуруу проблемасы боюнча нормативдик документтер, укуктук негиздер, окутуучулардын жана жогорку окуу жай жетекчилеринин иш тажрыйбалары анализденди, бул багытта бир топ натыйжалуу каражаттар, аларды колдонуунун жана уюштуруунун деңгээлдери аныкталды.

Студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн өнүктүрүү максатында педагогикалык шарттарды иштеп чыгуу үчүн бул процесстин этаптары бөлүндү, дидактикалык каражаттардын системасы жана аны ишке ашыруунун ырааты такталды. Студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруу боюнча изденүүчү тарабынан педагогикалык эксперимент өткөрүлдү, студенттин окуу жөндөмдүүлүгүн аныктоо ишмердүүлүктөрү тереңдетилип такталды, окутуунун жаңы методдору, каражаттары, мультимедиялык технологиялардын таасири аныкталды. Окутуучу студенттердин өз алдынча иштөөсүн пландайт, уюштурат, жетектейт, көзөмөлдөйт. Студенттердин өз алдынча иштеринде маалыматтык -коммуникациялык технологияларды пайдалануу жана уюштуруу боюнча жүргүзүлгөн анкетанын жыйынтыктарын анализдөөдө, окутуучулардын ар түрдүү көз караштарын байкадык. Ошол алынган жыйынтыктардын ичинен, студенттердин өз алдынча иштеринин ийгиликтүү уюштурулушуна педагогикалык шарттардын жетишсиздиги тоскоолдук жаратып жаткандыгын окутуучулар баса белгилешкен. (Тиркеме 2.)

Студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун педагогикалык шарттары – дидактикалык, психологиялык-педагогикалык, уюштуруучулук-методикалык башкача айтканда, бул англис тили сабактарында маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен өз алдынча иштөөнү башкаруу; мультимедиа каражаттары жана компьютердик класстар менен камсыз болуусу; студенттердин өз алдынча иштөө мотивациясын жогорулатуу

жана стимулдаштыруу; тапшырмалардын чыгармачылык мүнөзү (репродуктивдиктен чыгармачылыкка жана ар кандай деңгээлдеги модулдук тапшырмалар тутуму); студенттердин жеке мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу менен өз алдынча иштөө үчүн тапшырмаларды жекелештирүү; окутуучу менен студенттердин ортосунда үзгүлтүксүз кайтарым байланышты камсыз кылуу.

Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен өз алдынча ишти башкаруу заманбап билим берүүнүн жана кесиптик ишмердүүлүктүн маанилүү аспектиси болуп саналат. Маалыматтык-коммуникациялык технология өз алдынча иштөөнү уюштуруу жана колдоо үчүн колдонула турган куралдардын жана ресурстардын кеңири спектрин камсыз кылат.

Окуу процессинде маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен студенттердин өз алдынча иштерин ийгиликтүү уюштуруу үчүн атайын чөйрөнүн жана педагогикалык каражаттардын түзүлүшү максаттуу деген чечимге келдик. Тиешелүү каражаттардын өзгөчөлүгүнө байланыштуу биздин изилдөөбүздө төмөндөгүдөй *педагогикалык шарттар* аныкталды:

1. **Дидактикалык**
2. **Психологиялык-педагогикалык**
3. **Уюштуруучулук-методикалык**

Бул шарттар студенттердин өз алдынча маалымат издөө, талдоо жана иштеп чыгуу көндүмдөрүн калыптандырууга, сынчыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүүгө, ошондой эле азыркы маалыматтык коомдо билим берүүнүн маанилүү бөлүгү болгон окуу маданиятын өнүктүрүүгө жардам берет.

2.3-таблица. – Студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун педагогикалык шарттары

Дидактикалык	Психологиялык-педагогикалык	Уюштуруучулук-методикалык
Web технология жана локалдык байланыштар	Билим берүүчүлүк максатта түзүлгөн Web сайттар	Өз алдынча ишти пландаштыруу Окутуучунун даярдыгы

Мультимедиа каражаттары	Мотивация, стимул Жагымдуу атмосфера		Талаптар, критерийлер	
Электрондук окуу методикалык комплекстер	Студент менен мамиле түзүү жөндөмү		Отчеттуулук	
Эссе	Тестирлөө	Долбоор	Маектешүү	Презентация

Аныкталган педагогикалык шарттарга мүнөздөмө бере кетели.

1. Дидактикалык шарт. Биздин изилдөөбүздө биринчи дидактикалык шарт болуп жогорку окуу жайларынын Web-технология, локалдык жана глобалдык байланыштар менен камсыз болушу эсептелет. Алардын негизинде, окутуучу Web-технологиянын кеңири мүмкүнчүлүктөрүн студенттердин өз алдынча иштеринде пайдалана алат. Өз алдынча иштерди мындай маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен уюштуруу үчүн эң алгач жогорку окуу жайында ылайыктуу компьютердик класстары болушу зарыл. Компьютердик класстардын түйүндөргө кошулуусу зарыл шарт деп эсептейбиз. Мультимедиа каражаттары жана электрондук окуу методикалык комплекстери менен камсыз болуусун зарыл шарт деп эсептейбиз.

2. Психологиялык-педагогикалык шарт. Студенттерге жагымдуу атмосфераны түзүүгө аракеттенүү зарыл. Студенттердин жетишкендиктерин баалоо менен аларды шыктандыруу керек. Ар бир студенттин жекече кызыкчылыктарын эске алуубуз зарыл деп эсептейбиз. Студенттердин жеке жөндөмдөрү менен мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу аркылуу өз алдынча иштөө үчүн тапшырмаларды жекелештирүү зарыл.

Англис тили сабактарында студенттердин жеке мүмкүнчүлүктөрүн эске алуу менен өз алдынча иштөө үчүн тапшырмаларды жекелештирүү окутуунун маанилүү аспектиси болуп саналат. Тапшырмаларды жекелештирүүгө жардам берүүчү ыкмаларды колдонууга болот:

– студенттердин деңгээлин жана муктаждыктарын аныктоо ар бир студенттин учурдагы билимин жана көндүмдөрүн баалоо, алардан кайсы тил тармактарын өркүндөтүүнү кааларын же англис тилин колдонууга кызыкдар

экендигин билүү үчүн баштапкы тил деңгээлин аныктоо талап кылынат. Ошондуктан, бул маалыматты алардын жеке муктаждыктарына ылайыктуу жумуштарды тандоосуна жана аткарган ишинин жыйынтыгына карата аныктоого болот;

– студенттерге ар кандай көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү колдонууга мүмкүнчүлүк берген ар кыл тапшырмалардын түрлөрү сунушталат. Кээ бир студенттер жазуу жүзүндө ишти мыкты аткарса, башкалары оозеки баарлашууда алдыга чыгат. Ошол себептүү алардын күчтүү жактарына жана артыкчылыктарына дал келген тапшырмаларды тандоо мүмкүнчүлүгү берилет;

– тапшырмалардын татаалдыгы боюнча ийкемдүүлүк: тапшырмалардын татаалдыгын студенттердин жеке жөндөмүнө жана деңгээлине жараша ылайыкташтырылат. Көбүрөөк колдоого муктаж болгондор үчүн негизги көндүмдөрдү жана түшүнүктөрдү бекемдөөгө жардам бере турган тапшырмаларды бериңиз. Өркүндөтүлгөн студенттер үчүн алардын ой жүгүртүүсүн козгой турган жана татаал грамматикалык конструкцияларды жана лексиканы колдонууга мүмкүндүк берген тапшырмаларды сунуштоо керек.

Тапшырмалар үчүн темаларды жана материалдарды тандоодо студенттердин жеке кызыкчылыктарын эске алуу зарыл. Эгерде студент музыканы жактырса, окутуучу ырдын текстинин негизинде студентке тапшырма сунуштаса болот. Эгер ал спортко кызыкса, анда спорт темасындагы тапшырмалар сунушталат. Бул студенттерге көбүрөөк мотивацияны сезүүгө жана өз алдынча иштөөгө катышууга жардам берет. Студенттерге англис тилин үйрөнүү эмне үчүн маанилүү экенин жана аны күнүмдүк жашоодо же келечектеги карьераларында кантип колдоно аларын түшүнүүгө жардам берген жана англис тилин билүү кандай мүмкүнчүлүктөрдү жана артыкчылыктарды көрсөткөн максатты коюу жана реалдуу дүйнө менен байланыш түзүү; кызыктуу жана ар түрдүү тапшырмаларды жаратуу менен студенттерге алардын кызыгуусун арттырып, окуу процессине активдүү катыштырган тапшырмаларды берүү, бул ролдук оюндар, кырдаалдык тапшырмалар, долбоорлор же видео жана аудио

материалдар сыяктуу технологияларды колдонуу аркылуу ишке ашырылат; индивидуалдуулукту жана тандоону колдоо студенттерге ар кандай окуу каражаттарын эске алуу менен, алардын кызыкчылыктарына жана каалоолоруна жараша келген тапшырмаларды же долбоорлорду тандап алууга мүмкүнчүлүк түзөт, бул ар бир студент өз алдынча иштөө багытын таба алган шартта гана тапшырмаларды аткарууда ийкемдүүлүк камсыз кылынат; студенттердин англис тили сабагындагы аракеттерин жана жетишкендиктерин баалоо жана таануу, алардын жетишкендиктерин колдоо, активдүү катышкандыгы үчүн сыйлоо, мактоо, сертификаттарды же кызыктыруучу сыйлыктарды берүү. Сапаттуу жыйынтыктарды жана көндүмдөрдү өнүктүрүүгө жардам берет; сабактарда заманбап технологияларды жана онлайн ресурстарды, тил үйрөнүү тиркемелерди пайдалануу, интерактивдүү көнүгүүлөр менен иштөө, тилди алып жүрүүчүлөр менен баарлашуу үчүн веб-конференцияларды уюштуруу студенттерди маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) колдонууга тартты.

3. Уюштуруучулук-методикалык шарт. Мультимедиа каражаттарын түзүү жана пайдалануу студенттердин өз алдынча иштеринде маалыматтык-коммуникациялык технологияны колдонуунун дагы бир уюштуруучулук шарты болуп саналат. Маалыматтык-коммуникациялык технологияны колдонуу менен студенттердин өз алдынча иштерин эффективдүү жүргүзүү окутуучунун даярдыгынан көз каранды болот.

Тапшырмалардын чыгармачылык мүнөзү (репродуктивдиктен чыгармачылыкка жана ар кандай деңгээлдеги модулдук тапшырмалар тутуму).

Англис тилиндеги тапшырмалардын чыгармачылык мүнөзү жөнүндө сөз болгондо, репродуктивдиктен чыгармачылыкка чейинки көп деңгээлдүү модулдук тапшырмалар тутуму өзгөчө натыйжа берет. Мындай тапшырмалардын бир нече түрлөрүн көрсөтүүгө болот:

– *репродуктивдүү тапшырмалар*: туура грамматикалык формаларды же сөздөрдү колдонуу менен сүйлөмдөрдөгү боштуктарды толтуруу; берилген маалыматтын негизинде туура жоопту тандоо; сүйлөмдөрдү же тексттерди

англис тилинен эне тилине же тескерисинче которуу; берилген тема боюнча кыска диалогдорду же монологдорду жазуу; студенттер үйрөнгөн тилдик конструкцияларды колдонуп, белгилүү бир тема боюнча өз пикирин билдире турган эссе же макала жазуу; (Тиркеме 4).

– *аналитикалык тапшырмалар*: англис тилиндеги тексттерди талдоо жана талкуулоо, алардын көз караштарын негиздөө, берилген тексттердин негизинде пландарды же резюмелерди түзүү, тилдик өзгөчөлүктөргө жана метафораларга көңүл буруу менен ырларды же адабий чыгармаларды чечмелөө жана талкуулоо; (Тиркеме 5).

– *чыгармачыл тапшырмалар*: англис тилинде өз окуяларын, аңгемелерин же эссе жазуу, студенттер маалымат алмашуу жана өз идеяларын сунуштоо үчүн англис тилин колдоно ала турган долбоорлорду түзүү жана презентациялоо. (Тиркеме 6).

Англис тилин үйрөнүү процессинде оптималдуу кыйынчылыктарды жана өнүгүүнү камсыз кылуу үчүн көйгөйлөрдү жана модулдарды тандоодо студенттердин билим деңгээлин жана көндүмдөрүн эске алуу маанилүү.

Кайтарым байланыш: Окутуучу менен студенттердин ортосунда үзгүлтүксүз кайтарым байланышты камсыз кылуу зарыл деп эсептейбиз. Окутуучу менен студенттердин ортосунда үзгүлтүксүз кайтарым байланышты камсыз кылуу аркылуу, алар өздөрүнүн жетишкендиги жөнүндө кабардар болуп, тил көндүмдөрүн өркүндөтө алышат. *Пикир алмашуу*: баарлашуу, электрондук почта, видеоконференция жана башка каражаттардын негизинде кайтарым байланыш жасоо технологияны колдонуу аркылуу ишке ашат, ал окутуучуга студенттердин жетишкендиктерин көзөмөлдөөгө жана көйгөйлөрдү чечүүгө жардам берет. *Баалоо жана пикир* – окутуучуларга студенттердин билимин баалоого онлайн тесттер, баалоо программалары сыяктуу пикирлерди берүүгө мүмкүндүк берген технологияларды колдонуу ынанымдуу деген чечимге келдик.

Демек, бул технологияларды колдонууга карата окутуучунун даярдыгы негиздүү уюштуруучулук шарт болот.

Бул педагогикалык шарттардын айкалышы студенттерге маалыматтык компьютердик технологияларды колдонуу менен англис тилин натыйжалуу үйрөнүүгө жардам берет.

Тилдик эмес адистикте билим алып жаткан биринчи курстун студенттерине маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын жардамында уюштурулган өз алдынча иштерден күтүлгөн натыйжалар көп кырдуу, тактап айтканда, англис тилин окуп-үйрөнүү, жалпы илимий, адистештирилген маалыматтарды тандап алууну, иштеп чыгууну, чыгармачыл жана сынчыл ойломду, өзүн-өзү текшерүүнү, үйрөнүүнү максат кылган маалыматтык-коммуникациялык технологиялар менен иштөөгө көнүгүшөт. Мына ушулардын бардыгын өздөштүрүүсү алардын жашоосунун бардык учурунда билимин өркүндөтүүнү өз алдынча ишке ашырууга мүмкүнчүлүк жаратат.

Ошентип, теориялык материалдарга жүргүзүлгөн анализ өз алдынча иштерге студенттерди даярдоодо зарыл болгон педагогикалык шарттардын аныкталышына шарт түздү.

Биздин пикирибиз боюнча, жогорудагы педагогикалык шарттарды студенттердин өз алдынча иш көндүмдөрүн жана жөндөмдөрүн калыптандыруу өз алдынча өздөштүрүүгө багытталган көнүгүүлөрдү активдүү таанып-билүү жана практикалык иш учурунда колдонуу менен натыйжалуу өтөт.

Ошондуктан, көнүгүүлөрдүн ар кандай классификациясын, студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун өзгөчөлүгүн эске алып, бул маселенин негизги ыкмаларын изилдеп чыгып, биз Интернет-ресурстарын колдонуу аркылуу студенттердин англис тили боюнча өз алдынча иштөөсү үчүн көнүгүүлөр системасын иштеп чыктык (2.4-таблица).

2.4-таблица. – Интернет-ресурстарын пайдалануу аркылуу англис тили боюнча студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу көнүгүүлөрү

Технологиянын аталышы	Көнүгүүлөрдүн тематикасы
------------------------------	---------------------------------

Towns and countries	
Чат-технологиялар	Интернет тармагында Улуу Британиянын географиялык жайгашуусу боюнча талкуу жүргүзгөн онлайн чат тобун табыңыз жана жок дегенде эки-үч катышуучу менен баарлашууга катышыңыз. Чат журналын басып чыгарыңыз жана конкреттүү лексиканын жана салыштырма сын атоочтордун болушуна анализ жүргүзүңүз.
Видеоконференциялар	Өнөктөшүңүз менен сиздин сүйүктүү жыл мезгилиңиз тууралуу талкуу жүргүзүңүз, өлкөңүздө эс алууну өткөрүү үчүн кайсы жыл мезгили ылайык келери боюнча бири-бириңизге кеңеш бериңиз.
Блогдор	Блогуңузга акыркы саякатыңыз тууралуу пост жазыңыз жана сизге жаккан шаар же өлкө тууралуу тажрыйбаңыз менен бөлүшүңүз. Башка колдонуучуларды талкууга чакырыңыз. Башка өлкөлөрдөгү саякат блогдорун карап чыгып, жок дегенде эки-үчөөнө комментарий калтырыңыз.
Электрондук почта	Өнөктөшүңүзгө шаарыңыздагы кооз жерлер жөнүндө айтып бериңиз жана андан өзү жашаган шаардын кооз жерлери жөнүндө айтып берүүсүн сураныңыз.
Жөнөтмөлөр (таратуу) тизмеси	Шаарыңыздагы (өлкөңүздөгү) кызыктуу жерлер жөнүндө жөнөтмө (таратуу) тизмесин түзүңүз. Сиз үйрөнүп жаткан тилдин өлкөсү жөнүндө окшош маалыматтар менен таанышыңыз.
Форумдар	«Шаарлар жана өлкөлөр» темасында форумга катталып, жок дегенде үч-төрт темага жооп берип, бир жаңы теманы сунуштап, анын ишине катышыңыз.
Holidays, traditions and customs	
Чат-технологиялар	Ыйык Валентин күнүнө даярдыкты талкуулаган чатка катышыңыз. Майрамдын пайда болуу тарыхы жана анын кайсы өлкөлөрдө өткөрүлгөндүгү тууралуу талкуу жүргүзүңүз.
Видеоконференциялар	Өнөктөшүңүз менен өлкөлөрүңүздө Жаңы жылды жана башка майрамдарды майрамдоо салттарын талкуулаңыз.
Блогдор	Блогуңузга өлкөңүздөгү майрамдардын кантип белгиленгендиги жөнүндө эссе жазыңыз, аны

	кызыктуу фактылар, тема боюнча шилтемелер менен толуктаңыз. Бул майрамдар жөнүндө сиз тил үйрөнүп жаткан өлкөнүн өкүлдөрүнүн блогдоруна комментарий калтырыңыз.
Электрондук почта	Өнөктөшүңүздөн «Рождество» майрамын кантип белгилегени тууралуу айтып берүүсүн сураңыз.
Жөнөтмө (таратуу) тизмеси	Өлкөнүздөгү мамлекеттик майрамдарды белгилөө каада-салттары жана үрп-адаттары жөнүндө жөнөтмө (таратуу) тизмесин түзүп жөнөтүңүз.
Форумдар	Өзгөчө майрамдарды талкуулаган форумга катталыңыз жана талкууга катышыңыз. Форумда өлкөнүздүн өзгөчө майрамдары жөнүндө айтып бериңиз.
Literature and art in our life	
Чат-технологиялар	Атактуу жазуучу тууралуу талкуу жүргүзүлгөн чатка катышыңыз.
Видеоконференциялар	Өнөктөшүңүз менен өлкөнүздөгү заманбап искусство (музыка, сүрөт, кино) тууралуу талкуулоо жүргүзүңүз.
Блогдор	Блогуңузга сүйүктүү сүрөтчүңүз, музыкантыңыз, жазуучуңуз жөнүндө жазууларды жайгаштырыңыз. Бул сүрөтчүнүн, музыканттын, жазуучунун чыгармачылыгына кызыккан башка колдонуучулардын блогдоруна баш багыңыз жана өз комментарийлериңизди калтырыңыз.
Электрондук почта	Өнөктөшүңүзгө сизге күчтүү таасир калтырган кино, китеп жөнүндө айтып бериңиз жана ошол эле тема боюнча алган таасирлери жөнүндө айтып берүүсүн сураңыз.
Жөнөтмө (таратуу) тизмеси	«Жашообуздагы адабият жана искусство» темасындагы жөнөтмө (таратуу) тизмелерине жазылыңыз. Аудиторияда тема боюнча өз пикириңизди билдириңиз. Өлкөнүздөгү кино дүйнөсүндөгү акыркы окуялар жөнүндө өзүңүздүн жөнөтмө (таратуу) тизмеңизди түзүп жөнөтүңүз.
Форумдар	«Заманбап искусство» темасында форумга катталып, жок дегенде үч-төрт темага жооп берип, бир жаңы теманы сунуштаңыз.
Modern cinema	

Чат-технологиялар	Жакында жарыкка чыккан сенсациялуу тасманы талкуулаган чатка катышыңыз.
Видеоконференциялар	Өнөктөшүңүз менен заманбап кинонун шедеврлерин талкуулаңыз.
Блогдор	Топто иштөө менен заманбап тасманын презентациясын (ролигин) иштеп чыгыңыз. Блогуңузга роликти жайгаштырыңыз жана блогго келгендер менен талкуулаңыз.
Электрондук почта	Өнөктөшүңүзгө өлкөңүздөгү кинематографиянын тарыхын айтып бериңиз жана андан өз өлкөсүндөгү кинонун тарыхы жөнүндө айтып берүүсүн сураныңыз.
Жөнөтмө (таратуу) тизмеси	«Заманбап кино» темасындагы жөнөтмө (таратуу) тизмелерине жазылыңыз. Бул жааттагы акыркы жаңылыктар жөнүндө аудиторияга айтып бериңиз. Шаарыңыздагы (өлкөңүздөгү) популярдуу тасмалардын рейтингин менен жөнөтмө (таратуу) тизмесин түзүңүз.
Форумдар	Жакында жарыкка чыккан тасманы талкуулаган форумду табыңыз. Талкууга катышып, тажрыйбаңыз менен бөлүшүңүз. Форумдун катышуучуларынын пикирлерин талдап, аудиторияга айтып бериңиз.

Заманбап билим берүү процессинде маалыматтык жана коммуникациялык технологияларды (МКТ) ийгиликтүү колдонуу студенттердин өз алдынча иштерин натыйжалуу уюштуруунун негизги факторуна айланууда. Бул изилдөөнүн жыйынтыгы МКТ колдонууда студенттердин көз карандысыздыгын өнүктүрүүгө салым кошкон бир нече педагогикалык шарттар бар экендигин тастыктайт.

Биринчиден, студенттер үчүн технологиянын жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу керек. Буга компьютерлер, интернет байланышы, программалык камсыздоо жана башка тапшырмаларды жана изилдөө иштерин жүргүзүү үчүн керектүү ресурстар кирет.

Экинчиден, студенттерди МКТны колдонуу менен өз алдынча иштөөгө түрткү берген стимулдаштыруучу окуу чөйрөсүн түзүү маанилүү. Бул интерактивдүү

окуу материалдарын, онлайн курстарды, виртуалдык лабораторияларды жана активдүү жана терең окууга көмөктөшүүчү башка каражаттарды түзүүнү камтышы мүмкүн.

Үчүнчүдөн, факультеттин колдоосун жана жетекчилигин камсыз кылуу маанилүү. Окутуучулар студенттерге МКТ процессинде жардам жана консультация берүүгө, ошондой эле сынчыл ой жүгүртүү, талдоо жана өзүн-өзү уюштуруу жөндөмдөрүн өрчүтүүгө жардам берүүгө даяр болушу керек.

Жыйынтыгында, студенттердин жеке өзгөчөлүктөрүн эске алып, алардын муктаждыктарына жана мүмкүнчүлүктөрүнө ылайык МКТ менен иштөө методикасын ылайыкташтыруу керек.

Ошентип, МКТны колдонуу менен студенттердин өз алдынча ишин натыйжалуу уюштуруу технологиянын жеткиликтүүлүгүн, түрткү берүүчү окуу чөйрөсүн, мугалимдердин колдоосун жана студенттердин жеке өзгөчөлүктөрүн эске алууну талап кылат. Бул шарттар аткарылса, МКТ билим берүү процессинде студенттердин өз алдынчалуулугун жана активдүүлүгүн өнүктүрүү үчүн күчтүү курал боло алат.

МКТны колдонуу менен студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу технологиянын жеткиликтүүлүгүн, түрткү берүүчү окуу чөйрөсүн түзүүнү, окутуучуларды колдоону жана студенттердин жеке муктаждыктарын эске алууну талап кылат. Бул шарттардын натыйжалуу айкалышы студенттердин билим берүү процессинде өз алдынчалыгын жана активдүүлүгүн өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт.

2.3. Маалыматтык-коммуникациялык технологиялар аркылуу студенттердин өз алдынча иштөөсүн уюштуруунун педагогикалык модели

Педагогикалык модель - бул билим берүү процессин уюштуруу жана окуу максаттарына жетүү үчүн окутуучу колдонгон негизги принциптерди,

ыкмаларды, стратегияларды жана процесстерди сүрөттөгөн концептуалдык алкак же система. Педагогикалык модель окутуунун максаттары жана милдеттери, окутуу жана баалоо ыкмалары, студенттердин жана окутуучулардын ролу, колдонулган ресурстар жана технологиялар сыяктуу окуу процессинин негизги аспектилерин аныктайт. Бул окуу планын пландаштыруу, ишке ашыруу жана баалоо үчүн негиз болуп саналат жана окутуучуларга конкреттүү студенттердин муктаждыктарына жана өзгөчөлүктөрүнө ылайыкташтырылган натыйжалуу окутуу стратегияларын түзүүгө жардам берет. Педагогикалык моделдерди изилдөө педагогика илиминин негизги багыттарынын бири болуп саналат. Көптөгөн окумуштуулар жана педагогдор педагогикалык моделдерди изилдөөгө жана өнүктүрүүгө салым кошушкан. Педагогикалык моделдерди изилдөөгө жана иштеп чыгууга олуттуу салым кошкон илимпоздорду атап өтсөк, алардын айрымдарына төмөнкүлөр кирет: Лев Выготский: советтик психолог жана педагог, биргелешип окутуу идеялары педагогикалык моделдердин өнүгүшүнө олуттуу таасирин тийгизген. Джон Дьюи: америкалык философ жана педагог, билим берүүдөгү прогрессивдүү багыттын өкүлү. Анын тажрыйба аркылуу окутуунун принциптери жана билим берүүнү жекелештирүү жөнүндөгү идеялары педагогикалык моделдердин өнүгүшүнө олуттуу таасирин тийгизген.

Педагогикалык теориялардын жана ыкмалардын ар түрдүүлүгү билим берүүнүн натыйжалуу моделдерин иштеп чыгуу жана ишке ашыруу үчүн колдонула турган көз караштардын жана методдордун ар түрдүүлүгүн баса белгилейт.

Маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүндө студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун педагогикалык модели билим берүү чөйрөсүндөгү динамикалык өзгөрүүлөрдү жана технологиялык инновациялардын маанилүүлүгүн эске алуу менен деталдуу негиздөөгө татыктуу. Бул негиздеме берилген моделди иштеп чыгуу жана ишке ашыруу үчүн фундаменталдык негиздерди камсыз кылган бир нече негизги аспектилерди камтыйт.

Маалыматтык технологиялардын өнүгүшү билимди алуу, берүү жана иштетүү ыкмаларын олуттуу өзгөрттү. Заманбап студенттер жаңы деңгээлдеги маалымат менен өз ара аракеттенишет жана бул мүмкүнчүлүктөрдү натыйжалуу пайдалануу үчүн билим берүү ыкмаларын ылайыкташтыруу керек. Студенттердин өз алдынча иштеши алардын өзүн-өзү уюштуруу, сынчыл ой жүгүртүү жана өмүр бою билим алуу жөндөмдөрүн өркүндөтүүдө маанилүү болуп калат.

Маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсү билим берүү процессин өркүндөтүү үчүн уникалдуу куралдарды берет. Заманбап технологияларды колдонуу динамикалык жана интерактивдүү окутууну түзүүгө мүмкүндүк берет, ошондой эле студенттердин билим берүү тажрыйбасын жекелештирүүгө өбөлгө түзөт. Педагогикалык модель студенттерге керектүү билимди гана бербестен, өз алдынча издөө, маалыматты талдоо жана негиздүү чечимдерди кабыл алуу көндүмдөрүн өнүктүрүү үчүн иштелип чыгышы керек.

Модель узак мөөнөттүү келечекти эске алуу менен иштелип чыгышы керек. Бул маалымат чөйрөсүндөгү туруктуу өзгөрүүлөргө ылайыкташууга жана студенттердин көнүктүрүү жана өз алдынча окуу көндүмдөрүн өнүктүрүүгө салым кошуу, туруктуу окутууну камсыз кылууга тийиш.

Моделдин негиздемеси ошондой эле кеңири адабий изилдөөлөрдү, учурдагы педагогикалык ыкмаларды жана технологиялык чечимдерди талдоону камтыйт. Бул анализдин натыйжалары сунуш кылынган моделдин теориялык негизин түзөт жана анын методологиялык негиздүүлүгүн камсыз кылат. Маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүндө студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун педагогикалык моделинин жалпы негиздемеси билим берүү процессин заманбап талаптарга шайкеш келтирүү жана заманбап маалыматтык доордун өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен терең жана жемиштүү окутуу үчүн шарттарды түзүү зарылчылыгынан келип чыгат. Педагогикадагы илимий чөйрөдө моделдештирүүнүн мыйзамдуулугу жөнүндөгү дискуссия бир топ жылдан бери уланып келет. Бирок 1989-жылы эле Ю. К. Бабанский бул дебаттагы педагог-илимпоздордун басымдуу бөлүгү оң жообун бере

тургандыгын констатациялаган. Педагогикалык изилдөөлөрдө моделдештирүү ыкмаларын пайдалануу жөнүндөгү маселени оң чечилишин караган ушундай иштердин катарына Ю. К. Бабанскийдин, М. Н. Скаткиндин эмгектерин кошууга болот [11,125].

Педагогиканын өнүгүшүнүн азыркы этабында компьютердик моделдештирүү негизги ролду ойной баштады. Ошондон улам, биз Б. С. Гершунскийдин эмгектеринде илимий-педагогикалык изилдөөлөрдө компьютердик каражаттардын пайдаланылышына өзгөчө көңүл бурган идеяларына таяндык. Анын ичинде ал “бул каражаттардын өзгөрбөгөн илимий жана практикалык маанисин, азыркы учурда келип чыккан педагогикалык ишмердүүлүктү оптималдаштыруу, интенсификациялоо маселесинин чечилишиндеги компьютердин ордун, анын пайдаланылышындагы конкреттүү чөйрөлөргө көз карандысыздыгын, маселенин чечилишиндеги ар тараптуу органикалык байланышын, ал ишмердүүлүктүн ишенимдүү маалыматтар менен ыкчам камсыздалышын” белгилеген [32].

Б. С. Гершунскийдин көз карашы боюнча, адамдын интеллектуалдык мүмкүнчүлүктөрү менен компьютердик технологиялардын өз ара гармониялык карым-катышы болгондо гана көп пландуу педагогикалык ишмердүүлүктүн интенсификациясынын, оптималдаштырылышынын сапаттуу жаңы этабына жетүүгө болот.

Окутууда маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын пайдаланылышы окуу процессинин резервдери, студенттердин инсандык потенциалдары, индивидуалдуулугу ачылып, окутуучулардын мүмкүнчүлүктөрү кеңейип, студенттер менен окутуучулардын ортосундагы өз ара карым-катыштын интеграцияланышын өлкөбүздөгү жана чет өлкөлөрдөгү окууларда маалыматтык технологиялардын колдонулушундагы тажрыйбалар бышыктайт.

Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу контекстинде студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу учурунда биз, инсандык багыттагы, дифференцирлештирилген, структуралык-функционалдык байланыштардын системалуулугу усулдук мамилелерин негиз кылабыз.

Бүгүнкү күндө билим берүүнүн негизги максаты болуп билимдин, көндүмдөрдүн жана жөндөмдөрдүн жөнөкөй жыйындысы эмес, аларга негизделген жеке, социалдык жана кесиптик компетенттүүлүк, б.а. маалыматты өз алдынча алуу, талдоо жана натыйжалуу пайдалануу, тез өзгөрүп жаткан дүйнөдө рационалдуу жашоо жана иштөө жөндөмү саналат.

Демек, заманбап билим берүү системасы окутууга, б.а., студенттердин өз алдынча иштешине жана анын көлөмүн көбөйтүүгө багытталган деп айтууга болот. Жогорку окуу жайдын студенти, келечектеги адис өз билимин өз алдынча толуктап, өз алдынча билим алып, мобилдүүлүгү, динамизми, конструктивдүүлүгү менен айырмалана алышы керек.

Студент менен окутуучунун биргелешкен иш-аракеттери студенттин өз алдынча ишин уюштуруу боюнча окутуучунун түздөн-түз көрсөтмөлөрүн жана сунуштарын ала тургандай түзүлөт, ал эми окутуучу аткарылган иштердин эсебин алуу, көзөмөлдөө жана ишти аткарууда кетирилген каталарды оңдоо аркылуу башкаруу функциясын аткарат.

Билим берүү процессинин бардык катышуучулары колдоно ала турган маалыматтык технологиялардын, тактап айтканда, Интернет-ресурстарынын мүмкүнчүлүктөрү атайын уюштурулган иш-чаралардын алкагында студенттердин өз алдынча ишинин аткарылышынын маанилүүлүгүн баса белгилөөгө болот. Бул англис тилин үйрөтүүдө, аларды практикалык жактан колдонууда өзгөчө актуалдуулукка ээ.

Студенттердин автономиясынын алты түрдүү модели бар экендигин тактап кетүү зарыл. Бул моделдер эки түргө бөлүнөт, алардын негизин өнүгүү деңгээлдери жана өз алдынча иштөөнү көзөмөлдөө аймактары түзөт. Моделдин биринчи түрү студенттердин өз алдынча ишин өнүктүрүүнүн ар бир деңгээли үчүн жалпы көрсөткүчтү түзүүгө багытталган. Ал эми экинчи түрү билим берүү чөйрөсүнүн ар кандай аспектилеринде өз алдынча иштөөнү белгилейт.

Англис тили сабагында студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) колдонуу менен педагогикалык модель студенттердин активдүү жана өз алдынча иш алып

баруусуна шарт түзгөн структураланган чөйрөнү түзүүгө негизделет. Бул моделдин негизги *аспектилер*:

1. Өз алдынча окуу үчүн онлайн ресурстарды колдонуу: студенттерге ар кандай интерактивдүү онлайн платформаларга, тиркемелерге, окуу сайттарына жана электрондук окуу китептерине мүмкүнчүлүк берилет, анда алар материалдарды үйрөнө алышат, көнүгүүлөрдү жасашат, аудио угууларды угушат, видео сабактарды көрө алышат.
2. Окууну жекелештирүү: студенттер тапшырмалардын деңгээлин жана окуу темпин өз муктаждыктарына жана мүмкүнчүлүктөрүнө жараша тандай алышат. Бул ар бир студентке өз деңгээлинде иштөөгө жана жеке мүмкүнчүлүктөрүнө жараша өнүгүүгө мүмкүндүк берет.
3. Өзүн-өзү жөнгө салуучу чөйрөнү түзүү: студенттерге окуу иш-аракеттерин өз алдынча пландаштырууга, максаттарды коюуга, жетишкендиктерин баалоого жана кайтарым байланыштын жана ой жүгүртүүнүн негизинде иш-аракеттерин өзгөртүүгө мүмкүнчүлүк берилет.
4. Пикир жана колдоо: окутуучу, насаатчы жана фасилитатордун ролун ойнойт, студенттерге өз иштери боюнча пикир билдирип, пайда болгон кыйынчылыктарды чечүүгө жардам берет жана аларды окуу процессине багыттайт.
5. Интерактивдүү өз ара аракеттенүү: МКТ студенттердин жана окутуучунун ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн ар кандай формаларын, анын ичинде онлайн форумдарды, чаттарды, топтук долбоорлорду жана талкууларды уюштурууга мүмкүндүк берет, бул билим жана тажрыйба алмашууга өбөлгө түзөт.
6. Мониторинг жана баалоо: окутуучу ар бир студенттин жетишкендиктерин онлайн платформалар аркылуу көзөмөлдөйт, анда тапшырманын натыйжаларын, активдүүлүк деңгээлин жана башка көрсөткүчтөрдү көзөмөлдөөгө болот. Бул окутуучуга окуу процессинин

натыйжалуулугун баалоого жана пайда болгон көйгөйлөргө өз убагында жооп берүүгө мүмкүндүк берет.

Ошентип, англис тили сабагында студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда МКТны колдонгон педагогикалык модель студенттердин активдүүлүгүн, өз алдынчалуулугун жана окуу үчүн жоопкерчилигин стимулдаштырууга багытталган, бул окуу материалын натыйжалуу өздөштүрүүгө жана тил көндүмдөрүн өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт.

Бул кадамдар студенттердин МКТны колдонуу менен англис тили сабагында өз алдынча иштөөнүн натыйжалуу моделин түзүүгө жардам берет, алардын активдүү катышуусун стимулдайт жана сапаттуу окутууну камсыз кылат.

Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) колдонуу менен англис тили сабагында студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу моделинин бир нече мисалдарын келтирейли:

1. Грамматиканы жана лексиканы үйрөнүү үчүн онлайн платформаларды колдонуу.
2. Студенттер грамматиканы өз алдынча үйрөнүү жана жаңы лексиканы жаттоо үчүн Duolingo же Quizlet, онлайн ресурстарды колдоно алышат.
3. Окутуучу студенттерди тандалган платформада бир катар тапшырмаларды аткарууга жана алардын жүрүшүн көзөмөлдөөгө чакыра алат.

Электрондук портфолиолорду түзүү жана бөлүшүү:

1. Студенттер англис тилин үйрөнүүдөгү жетишкендиктерин көрсөтүү үчүн электрондук портфолиолорду түзүү үчүн аянтчаларды колдоно алышат.
2. Алар жазуу иштерин, аудио жазууларын, видеотасмаларын жана башка чыгармаларын портфолиосуна кошуп, окутуучу жана башка студенттер менен пикир алышуу жана талкуулоо үчүн бөлүшө алышат.

Онлайн талкуулар жана форумдар:

1. Окутуучу англис тилин үйрөнүүгө байланыштуу темаларды талкуулоо үчүн окуу платформасында онлайн талкууларды же форумдарды уюштура алат.
2. Студенттер өз пикирлерин билдирип, суроолорду берип, берилген темалар боюнча ой бөлүшө алышат, бул англис тилинде баарлашуу көндүмдөрүн өркүндөтөт.

Онлайн кызматташууну колдонуу менен биргелешкен долбоорлор:

1. Студенттер онлайн кызматташуу куралдарын колдонуп, биргелешкен долбоорлордо топтордо иштейт.
2. Алар реалдуу убакыт режиминде тексттерди, презентацияларды, видеолорду жана башка материалдарды түзүп, түзөтүп, ой бөлүшүп, бири-бирине пикир билдире алышат.

Өзүн-өзү текшерүү үчүн онлайн тестти колдонуу:

1. Окутуучу студенттерге англис тили боюнча билимин жана көндүмдөрүн текшерүү үчүн онлайн тесттерди тапшырууну сунуштай алат.
2. Студенттер ар кандай платформаларды колдонуп, алардын жетишкендиктерин баалоо жана андан ары өркүндөтүү багыттарын аныктоо үчүн, мисалы, Kahoot или Quizizz сыяктуу тесттерди өткөрө алышат.

Бул мисалдар МКТ англис тили сабагында студенттердин өз алдынча иштерин колдоо үчүн окуу процессине кантип интеграцияланарын көрсөтүп, алардын тил көндүмдөрүн өнүктүрүү үчүн ар кандай ресурстарга жана мүмкүнчүлүктөргө ээ болушун камсыз кылат.

Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен англис тили сабагында студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу моделинин конкреттүү мисалын карап көрөлү.

Мисалы: англис тилин үйрөнүү үчүн онлайн платформаны колдонуу

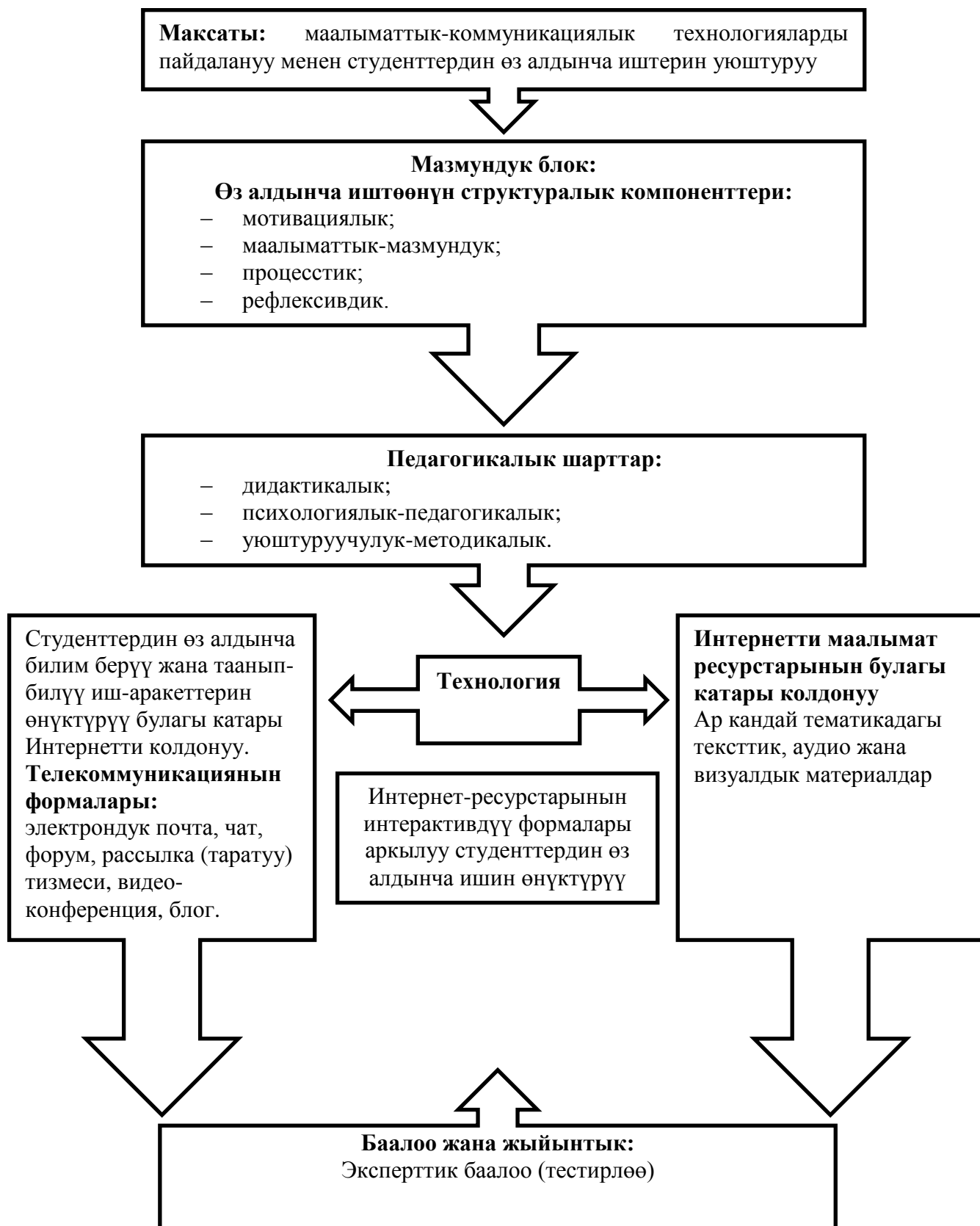
Англис тили сабагында окутуучу студенттерди өз алдынча тил үйрөнүү үчүн онлайн "Lingualeo" платформасын колдонууга чакырат. Студенттер платформага катталып, өз тилин билүү деңгээлин тандай алышат. Андан кийин, алар окуу, жазуу, грамматика, угуу жана сүйлөө практикасын камтыган платформа сунуш кылган ар кандай тапшырмаларды жана көнүгүүлөрдү аткара алышат.

Окутуучу студенттерге платформада белгилүү бир модулду тандоо тапшырмасын бере алат, мисалы, Грамматика: "Past Simple" жана ошол тема боюнча бир катар тапшырмаларды аткара алат. Студенттер грамматикалык эрежелерди үйрөнүп, аудио материалдарды угуп, материалды бекемдөө боюнча көнүгүүлөрдү жасай алышат, а түгүл онлайн баарлашуу же аудио жана видео чалуулар аркылуу чет тилинде сүйлөгөндөр менен сүйлөшүү практикасына катыша алышат.

Тапшырмаларды аткаргандан кийин студенттер "Lingualeo" платформасынан пикир алып, платформада статистика жана отчеттор аркылуу англис тилин үйрөнүүдөгү ийгиликтерин көзөмөлдөй алышат. Окутуучу ошондой эле студенттердин өздөштүрүү деңгээлине көз салат. Ошону менен катар эле маалыматты окуу процессин ыңгайлаштырып, студенттерге колдоо көрсөтүү үчүн пайдалана алат.

Ошентип, англис тили боюнча студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу маселеси боюнча илимий-теориялык изилдөөлөрдүн анализи бизге Интернет-ресурстарын пайдалануу аркылуу англис тили боюнча студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу моделин сунуштоого мүмкүндүк берди. Негиз катары В. В. Вартанованын «Англис тилин окутуу курсунда студенттердин өз алдынча окуу ишмердүүлүгүнүн мазмуну жана уюштурулушу» аттуу эмгегинде сунушталган өз алдынча иштин түзүмдүк компоненттери алынган [24]. Бул Интернет-ресурстарын колдонууну эске алуу менен өз алдынча иштөөнүн натыйжалуулугунун зарыл критерийи, анткени алар англис тилин үйрөнүүгө туруктуу мотивацияларды түзөт, аналитикалык сынчыл ой жүгүртүү

көндүмдөрүн өнүктүрүүгө көмөктөшөт, студенттердин таанып-билүү жана чыгармачылык активдүүлүгүн активдештирет (2.2-сүрөт).

2.2-сүрөт. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу модели

Интернет-ресурстарын пайдалануунун ар кандай ыкмаларына токтолуп, биз, студенттердин англис тили боюнча өз алдынча ишин уюштурууда Интернет-ресурстарын колдонуу бир катар артыкчылыктарга ээ деген жыйынтыкка келдик, алардын арасында: ар бир студенттин кызыкчылыктарын жана максаттарын эске алуу менен чет тилдерди жекече режимде үйрөнүү мүмкүнчүлүгү; англис тилин алып жүрүүчүлөр менен интенсивдүү баарлашуунун негизинде чыныгы тил чөйрөсүн түзүүдө өз алдынчалуулукту жана жоопкерчиликти жогорулатуу; үйрөнүп жаткан тилдеги адабияттарды түп нускада биздин иштин контекстинде англис тилиндеги адабияттарга жетүү; түп нускадагы тексттерди угуу; студенттердин критикалык ой жүгүртүүсүн, чыгармачылык потенциалын өнүктүрүү. Ошондуктан, студенттердин англис тили боюнча өз алдынча ишин уюштурууда Интернет-ресурстарын колдонуунун натыйжалуулугу жөнүндө айтууга болот, анткени маанилердин, эмоциялардын, мотивдердин жана иш-аракеттердин максаттарынын катышы студенттердин кызыкчылыгы түрүндө табылат, б.а., студенттердин иш-аракетке болгон кызыгуусу жана анын мазмунуна болгон когнитивдик кызыгуусу ойгонот. Ошондуктан, каралып жаткан моделдин блогу – *мазмундук блок*. Өз алдынча иштин концептуалдык мүнөздөмөлөрүн изилдөө, ошондой эле изилдөө проблемасы боюнча илимий-методикалык адабияттарды талдоо мотивациялык, маалыматтык-мазмундук, процесстик, рефлексивдик компоненттер түрүндө мазмундуу блоктору сунуштоого мүмкүндүк берди.

Теориялардагы, практикадагы маселелерге жүргүзүлгөн анализге таянып, студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда маалыматтык-коммуникациялык технологияны пайдаланууга окутуучунун даярдыгы инсанга билим берүүдөгү төмөнкү компоненттерден турган бүтүндүк катары каралат деген жыйынтыкка келдик:

Мотивациялык компонент – бул окутууну маалыматташтыруунун

маанисин таанып-билүүгө багытталган даярдык, маалыматтык-коммуникациялык технологиянын негизинде – студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууга болгон кызыгуу, суроо-талап.

Маалыматтык-мазмундук компонент студенттен белгилүү бир билим, чеберчилик деңгээлин; анализге, синтезге, салыштырууга, абстракцияга, жалпылаштырууга өнүккөн чеберчиликти; маалыматтар менен иштөө ыкмаларын (ыкчам окуу процессинде текстти түшүнүүнүн, эс тутумда сактоонун бийик деңгээли, конспектилөө, тезис, баяндамаларды жасоо ж.б.у.с.) талап кылат.

Процесстик компонент: аткарылган иштердин көлөмүн аныктоо, иштерди этаптарга бөлүштүрүү, максат жана ишмердүүлүктүн ар бир этабына тапшырма коюу, тапшырма аткарууга убакытты бөлүштүрүү, иш алкагын уюштуруу, өз алдынча тапшырмаларды аткаруу үчүн кошумча каражаттарды тартуу жөндөм-шыктарына ээ болуу болуп саналат.

Өзүнүн убактысын, иш ордун аныктоодо календарь, тапшырмалардын тизмесин түзүп, окуяларды, мамилелерди, иштерди, жолугушууларды ж.б.у.с. күндөргө, апталарга бөлүштүрүүнү эффективдүү уюштурушуна мүмкүнчүлүк жараткан MS Outlook, Moodle, VLE сыяктуу башкаруунун бир топ программалык системалары бар. Ошондой эле текшерүү модулу аркылуу башкарууда ушундай системалар үчүн да, өз алдынчалуулук технологияларынын негизинде эффективдүү натыйжа берет. Мисалы, өз алдынча иштерди уюштуруу учурунда студент өзүнө бөлүнгөн программаларды ала алат.

Рефлексивдик компонент жеткиликсиз маалыматтарды алуу максатында белгилүүлүк жана белгисиздик чегин ажыратуу жөндөмдөрүнө, аракеттерге, чеберчиликтерге болгон сынчыл ойломдорго, предметтик дүйнөдөгү өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүнө, зарыл болгон кайра түзүүлөргө билимди айкалыштыруу чеберчилигине, ишмердүүлүктүн талаптарына, ал учурдагы тапшырмалардын аткарылышына өзүн-өзү ыңгайлаштырууга; өз алдынча иштердин айрым этаптарын акыркы жемиш катары баалоо жөндөмүнө, баалоонун адекваттуу

формаларын, ыкмаларын тандап алуу жөндөмү каралат.

Азыркы билим берүү адисинин маалыматтык-коммуникациялык компоненттүүлүгүнүн көрсөткүчү катары төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот:

– билим берүү системасынын ааламдык маалыматтык процесстерге киришинин таанылышын;

– турмушта чектелбеген маалымат көлөмүнө эффективдүү жетүүнү өздөштүрүүгө, ал маалыматарды анализдеп, иштеп чыгууга болгон даярдыкты;

– азыркы маалыматтык чөйрөдө инновациялык педагогикалык натыйжаларды алуу максатында, ошондой эле жеке инфо чөйрөсүн түзүү багытында педагогикалык идеяларды өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк бере турган жеке чыгармачылык сапаттарды калыптандырууга, ишке ашырууга жасалган аракетти;

– диалог режиминде жүзөгө ашырыла турган коммуникативдик маданияттын жогорку деңгээлин (анын ичинде маалыматтык каражаттар аркылуу уюштурулган коммуникацияларды), теориялык түшүнүктөрдү, маалыматтык карым-катыштын уюштурулушун;

– маалыматтарды алуу, берүү, иргеп алуу, сактоо, айтып берүү, түшүнүү, интеграциялоо (анын ичинде тандалган предметтик чөйрөнүн чегиндеги) маданияттын өздөштүрүлүшүн;

– тынымсыз өзгөрүп турган маалыматтык коомдогу үзгүлтүксүз билим берүү шартындагы негизги аспект катары азыркы интерактивдик телекоммуникативдик технологияларды (телеконференциялар, дистанттык окуу ж.б.у.с.) пайдаланууга болгон даярдыкты;

– маалыматтык билим берүү чөйрөсүн моделдештирүү, түзүү, өзүнүн кесиптик ишмердүүлүгүнүн натыйжаларын болжолдоо чеберчилигин.

Азыркы учурда окутуучунун маалыматтык компетенттүүлүгү – анын кесипкөй артыкчылыктарынын негизги көрсөткүчүнүн бири болуп саналат.

Студенттердин өз алдынча иштерге, маалыматтык-коммуникациялык технологияны пайдаланууга болгон даярдыгы төмөнкү компоненттерден турган

инсандын толук кандуу билим алышы катары каралат:

Ошентип, студенттердин өз алдынча иштеринде Интернет-ресурстарынын пайдаланылышы белгилүү бир материалдарга болгон билимдин өздөштүрүлүшүнөн тышкары маалыматтык, коммуникациялык компетенттүүлүктүн калыптандырылышына багытталат.

Студенттердин өз алдынча иштеринин моделдерин жүзөгө ашыруу боюнча педагогикалык-эксперименталдык иштер төмөнкүдөй этаптарда жүргүзүлдү:

Биринчи этап (2017-2018-жж.) изилдөөнүн теориялык этабы – изилденип жаткан маселенин теориялык маңызын түшүнө билүү этабы. Мында илимий-усулдук адабияттар изилденип, окуу ишмердүүлүгүнүн азыркы теорияларына, студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу өзгөчөлүгүнө, функциясына анализ жүргүзүлдү. Окуу процессине маалыматтык технологияларды жайылтуу тажрыйбалары изилденип, жалпылаштырылды, изилдөөнүн концептуалдык негизи иштелип чыкты.

Экинчи этап (2018-2020-жж.) педагогикалык-эксперименталдык этап – маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу аркылуу студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу боюнча программаларды технологиялык долбоорлоо этабы. Мында таяныч конспектилерине, диагностикалык жана текшерүү тесттерине, студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууга мүнөздүү болгон татаалдыктын ар кыл деңгээлиндеги тапшырмаларга алдын ала текшерүү жүргүзүлдү. Окутуунун маалыматтык технологияларына педагогикалык программалык каражаттар тандалып, адаптацияланды. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу аркылуу студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу боюнча констатациялоочу, калыптандыруучу эксперимент өткөрүлдү. Маалыматтык технологияларды пайдалануу шартына студенттердин даярдык деңгээлдери аныкталды. Экспериментке Ош мамлекеттик университетинин бизнес жана менеджмент факультетинин жана Б. Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек Эл аралык университетинин тарых-филология факультетинин 1-2-курстарынан

бардыгы 106 студент катышты, анын ичинен текшерүүчү топто – 52, эксперименталдык топто – 54 студент катышты.

Үчүнчү этап (2021-2022-жж.) жалпылаштыруу этабы – жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжаларын, тактоо эксперименттеринин, диссертация жасалгаларын анализдөө, жалпылаштыруу этабы.

Педагогикалык эксперименттик иштин биринчи этабында студенттердин реалдуу билим деңгээлин, өз алдынча ишке болгон даярдыгын, таанып-билүү багытындагы өз алдынчалуулугун аныктоо, ошондой эле таанып-билүүдөгү өз алдынчалуу деңгээлине, анын параметрлерине диагностика жүргүзүү; өз алдынча иштерге болгон билимдин, жөндөм-шыктын, чеберчиликтин баштапкы калыптандырылышына жараша (жетишүүнүн, активдүүлүктүн, өз алдынчалуулуктун, жоопкерчиликтин, уюштуруучулуктун, таанып-билүү багытындагы өз алдынчалуулук мотивациясын) таанып-билүү багытындагы өз алдынчалуулуктун төмөнкү деңгээлинде болуусунун себептерин аныктоо милдети турду.

Бул этапта негизги усул – байкоо жүргүзүү, анкеталык сурамжылоолор жүргүзүлдү. Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу боюнча ой пикирлери аныкталды. (Тиркемелер 1-2-3). Студенттердин ой пикирлерин аныктоодо Б. Д. Парыгиндин сурамжылоосу, Л. В. Жарованын, В. Графтын, И. И. Ильясовдун ж. б. авторлордун адаптацияланган анкеталары пайдаланылды. Анкеталык сурамжылоонун негиздүүлүгү суроолордун мазмунунун изилдөөбүздүн максатына шайкеш келиши аркылуу аныкталды. Анкеталар ар түрдүү суроолордон түзүлгөн.

Бул анкеталык сурамжылоо башка усулдар, алардын арасында, студенттердин ишмердүүлүктөрүнүн натыйжаларына анализ жүргүзүү менен айкалыштырылган. Өз алдынча иштердин, өзүн-өзү баалоонун, эксперттик баалардын анализи үчүн материал катары эссе, дил баян жазуу иштери кызмат кылды. Чыгармачылык чеберчиликтин өнүгүү деңгээлин текшерүү жана эксперименталдык топтун студенттеринин таанып-билүүдөгү бардык компоненттердин өнүгүү деңгээлин баалоо үчүн өзүн-өзү баалоо, эксперттик баа

колдонулду. Бул максатка байланыштуу атайын диагностикалык шкала иштелип чыкты.

Ошентип, уюштуруучулук, усулдук факторлордун, маалыматтык-коммуникациялык технологияны пайдаланууга окутуучунун даярдыгынын калыптанышынын, өз алдынча иштерде маалыматтык-коммуникациялык технологияны пайдаланууга болгон студенттердин даярдыгынын деңгээлинин аныкталышынын, өз алдынча иштерге болжолдонуп, атайын долбоорлонгон маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүнүн эске алынышы инсандык багыттагы, компетенттүүлүк мамилелердин негизинде, азыркы педагогикалык, маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу аркылуу студенттердин өз алдынча иштеринин эффективдүү жүзөгө ашырылышын шарттайт.

Экинчи бап боюнча тыянак

Диссертациянын экинчи бапы маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун педагогикалык шарттарын түшүнүүдө жана талдоодо маанилүү этапты билдирет. Изилдөөнүн жүрүшүндө методикалык негиздер, изилдөө методдору, ошондой эле окутуу процессин оптималдаштыруу үчүн түзүлгөн педагогикалык шарттар жана модель каралды. Адабияттарды талдоо маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуунун негизинде студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун негизги теориялык ыкмаларын бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди. Изилдөөдө колдонулган методдор, анын ичинде *психологиялык-педагогикалык, методикалык адабияттарды талдоо, сурамжылоо байкоо, эксперименталдык изилдөө методу, салыштырмалуу анализ, кейс-стади*. статистикалык маалыматтарды талдоо, *маектешүү, мониторинг жана баалоо, моделдештирүү* аныкталган. Бул методдор изилдөөнүн максаттарын жана милдеттерин эске алуу менен кылдаттык менен тандалып алынды, бул предметтик аймакка толук кандуу талдоо жүргүзүүнү камсыз кылган. Изилдөө маалыматтык-коммуникациялык технологияларды билим берүү процессине ийгиликтүү киргизүүгө таасир этүүчү негизги факторлорду жана шарттарды аныктады. Технологияларды натыйжалуу пайдалануу үчүн жагымдуу шарттарды түзүүгө багытталган педагогикалык стратегиялар иштелип чыкты. Окууну жекелештирүүгө, студенттердин активдүүлүгүн стимулдаштырууга жана ыңгайлуу билим берүү чөйрөсүн түзүүгө басым жасалды. Изилдөөнүн натыйжасында маалыматтык-коммуникациялык технологияларды окуу процессине интеграциялаган педагогикалык модель иштелип чыкты. Бул модель - маалыматтык-коммуникациялык окуу чөйрөсүн түзүү жана сактоо, ошондой эле студенттердин өз алдынча иштөө процессинде активдүү болушуна түрткү берүүчү кадамдарды камтыган комплекстүү мамиле. Сунушталган модель билим берүү мекемелерине практикалык негиз болуп, студенттердин натыйжалуу билим алуусуна шарт түзөт.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын жалпылап айтканда, студенттердин өз алдынча ишин уюштурууда маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу окутууга оң таасирин тийгизет деген тыянак чыгарууга болот. Сунушталган педагогикалык шарттар жана модель билим берүүнүн сапатын жогорулатуу жана студенттерде негизги көндүмдөрдү өнүктүрүү үчүн зарыл өбөлгөлөрдү түзөт.

Келечектеги изилдөөлөрдүн багыттары конкреттүү методдорду жана технологияларды тереңирээк талдоо, иштелип чыккан моделди ар кандай билим берүү контексттерине ылайыкташтыруу жана бул моделди практикага киргизүүнүн натыйжалуулугун баалоо болушу мүмкүн. Бул кадамдар тармак жөнүндө түшүнүгүбүздү андан ары кеңейтип, билим берүүдөгү педагогика жана маалыматтык технологиялар жаатында келечектеги изилдөөлөрдүн методологиялык базасын байыта алат.

**ҮЧҮНЧҮ БАП. МААЛЫМАТТЫК-КОММУНИКАЦИЯЛЫК
ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУУ МЕНЕН СТУДЕНТТЕРДИН ӨЗ
АЛДЫНЧА ИШТЕРИН УЮШТУРУУ БОЮНЧА ПЕДАГОГИКАЛЫК
ЭКСПЕРИМЕНТ**

3.1. Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу боюнча аныктоочу экспериментти уюштуруу

Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен студенттердин өз алдынча ишин уюштуруу боюнча аныктоочу эксперименттин максаты: маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен студенттердин өз алдынча иштөөгө даярдыгынын учурдагы абалы жана деңгээли жөнүндө алгачкы маалыматтарды алуу болуп саналат. Бул этап жаңы методдорду жана технологияларды ишке ашыруудан мурун башталат жана студенттердин өз алдынча иштөө процессинде туш болушу мүмкүн болгон кыйынчылыктарды аныктоого багытталган.

Аныктоочу эксперименттин максаттары:

1. Студенттердин маалыматтык-коммуникациялык технологияларды өздөштүрүү деңгээлин аныктоо: биринчи кезекте студенттердин компьютерлер, интернет, программалык камсыздоо сыяктуу заманбап технологиялар менен канчалык тааныш экендигин баалоо болуп саналат. Буга электрондук ресурстар боюнча көндүмдөрдү текшерүү, тармактан маалымат издөө жана ар кандай программаларды колдонуу кирет.

2. Өз алдынча иштөө тажрыйбасын талдоо: студенттердин өз алдынча иштөө чөйрөсүндө болгон тажрыйбасын изилдөө алардын өзүн-өзү уюштуруу деңгээлин, мотивациясын жана материалды өз алдынча изилдөө жөндөмүн аныктоого мүмкүндүк берет. Бул ошондой эле окуу көйгөйлөрүн чечүү үчүн типтүү ыкмаларды аныктоону камтышы мүмкүн.

3. Окуу процессинде технологияны колдонуунун артыкчылыктарын аныктоо: студенттер кайсы технологияны жактыраары жөнүндө маалымат келечектеги эксперименттин алкагында ыкмаларды жана каражаттарды ылайыкташтырууга жардам берет. Буга программалык камсыздоонун түрлөрү, онлайн ресурстар, социалдык тармактар жана башка каражаттар боюнча артыкчылыктар кириши мүмкүн.

4. Өз алдынча иштөөнүн жалпы мотивациясын баалоо: өз алдынча иштөөнүн контекстинде студенттердин мотивациясынын деңгээлин изилдөө ,

алардын окууга активдүү катышууга канчалык даяр экендигин түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Бул келечекте технологияны окуу процессине киргизүүнүн ийгилигин аныктоо үчүн маанилүү аспект.

Аныктоочу эксперименттин натыйжалары изилдөөнүн андан аркы этаптарын иштеп чыгуу үчүн, анын ичинде калыптандыруучу жана текшерүүчү этаптарды өткөрүү методологиясын жана стратегиясын түзүү үчүн негиз болуп саналат.

Биз жүргүзгөн эксперименталдык иштин теориялык-изилдөө этабынын максаты окуу процессинде маалыматтык технологияларды пайдалануу боюнча педагогикалык тажрыйбаларды изилдөөдөн, маалыматтык технологияларды пайдалануу аркылуу англис тилин окутуу технологиялары менен таанышуудан, изилдөө ишинин концептуалдык негизинин иштелмелеринен түзүлдү.

Баштапкы этаптын изилдөө ыкмалары: сабактарга байкоо жүргүзүү, анкеталык сурамжылоо, тестирилөө, аңгемелешүү; текшерүү иштерине анализ жүргүзүү болду. Бул этапта аткарылган иштердин натыйжалары маалыматтык технологияларды пайдалануу аркылуу интеграцияланган англис тилин окутуу студенттердин мотивацияларынын, активдүүлүгүнүн жогорулашына шарт түзүп, алардын индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн эске алып, эмоционалдык чөйрөсүнүн өнүгүшүнө түрткү болуп, өз алдынча иштерди аткаруу жөндөм-шыгын калыптандырып, студенттердин өзүн-өзү текшерүү ишинин жүзөгө ашырылышына көмөктөшүп, грамматикалык жана лексикалык татаал материалдардын жеңил өздөштүрүшүнө алып бара тургандыгын көрсөттү. Ушул эле учурда окуу программасында пайдаланылган программалардын мазмунуна усулдук, технологиялык анализ жүргүзүлдү. Санариптик каражаттардын жардамында студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу моделдерин иштеп чыктык.

Атаандаштык күч алган технологиялык башкаруу доорундагы окуу процессинде өз алдынчалууктун ролу өстү. Бул күнгө чейинки жогорку окуу жайда окуган студенттерге өз алдынча аткарууга берилген салттык тапшырмалардын катарын – курстук иштер, дипломдук иштер толуктаган.

Жалпы коомду санариптештирүү күч алган бүгүнкү күндүн шартында, өз алдынча аткарууга берилген тапшырмалардын формасын мезгил талабына жараша иштеп чыгуу зарылдыгы жаралды. Ошондуктан, мезгил талабына жараша жогорку окуу жайдын студенттерине алгачкы күндөн тартып, таанып-билүү ишмердигин өз алдынча жүргүзүүгө багыт берилиши керек.

Студенттер өз алдынча жүргүзө турган ишмердиктин таасири күчөтүлсө, окуу процессин уюштурулушун, сабактын структурасын өзгөртүүгө жол ачылат. Аны менен катар эле таанып билүү ишмердигине болгон кызыгууну күчөтүп, сабактын эффективдүүлүгүн көтөрөт.

Азыркы маалыматтык технологиялардын негизги артыкчылыктары (көргөзмөлүүлүк, маалымат берүүнүн түрдүү формаларын колдонуу, маалыматтарга стереоюн берүүнү, графикалык элестерди, анимацияларды айкалыштыруу мүмкүнчүлүгү, көлөмдүү маалыматтарды иштеп чыгуу, сактоо, дүйнөлүк маалымат ресурстарынын жеткиликтүүлүгү) өз алдынча окуу ишмердүүлүгүн колдоонун негизи болушу керек.

Окуу процессинде маалыматтык технологиялардын пайдаланылышы, биринчи кезекте, окутуунун активдүү усулдарын колдонуу менен окутулуп жаткан материалдардын чагылдырылышын образдуу көрсөтмө формасына жеткирет. Мындан тышкары ишмердик үчүн керектүү факторлорго адаптацияланууга болгон студенттердин мүмкүнчүлүктөрүнүн, жекече артыкчылыктарынын эске алынышын камсыз кылып, окуу сапатын жогорулатат. Ошондуктан, маалыматтык технологиялар студенттин чыгармачылык чеберчилигинин өнүгүшүнө жол ачып, кесиптик жөндөм-шыкты калыптандырууга ыңгайлуу шарттын түзүлүшүнө негиз болуп, логикалык жана сынчыл ойломдун өнүгүшүнө таяныч болушу керек деген ойдобуз.

Тил үйрөтүү үчүн адистештирилген электрондук ресурстар төмөнкүдөй негизги эки вариантта көрсөтүлүшү мүмкүн:

– басылмалардын электрондук көчүрмөлөрү, тагыраак айтканда, компьютердин жардамында түзүлгөн электрондук тапшырмалар;

– интерактивдик окуу колдонмолору.

Рынок экономикасындагы атаандаштык, санариптештирүү доорундагы ички жана сырткы коммуникациялык байланыштар, ыкчам маалымат алмашуу зарылдыгы англис тилин өздөштүрүүнүн жаңы ыкмаларын, күндөлүк турмушта пайдалана билүү формаларын талап кыла баштады. Мына ушуга байланыштуу, англис тилин окуп-үйрөнүүдө маалыматтык технологиялардын пайдаланылышы окуу тапшырмаларын аткаруудагы эффективдүү ыкмалардын бири болуп саналат. Ошондуктан, лексиканы, грамматиканы, жазууну үйрөткөн окуу процессинде, Интернет аркылуу өлкө таануу сыяктуу студенттердин маалыматын кеңейтүү максатында маалыматтык технологиялардын пайдаланылышы бүгүнкү күндүн талабына шайкеш келет.

Биз окуп-үйрөнгөн алдыңкы тажрыйбаларды эске алып, аудиториядан тышкаркы учурда студенттер үчүн берилген өз алдынча иштердин аткарылышында маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын пайдаланылышынын окуу-усулдук жактан камсыздалышы, максатка дал келет ойлойбуз. Себеби, изилдөө ишибиздин жүрүшүндө кайра өндүрүүчү (үлгү боюнча) долбоор усулу пайдаланылды. Мында интернеттен алынган аутентикалык материалдардын негизиндеги реконструктивдик жана эвристикалык өз алдынча иштер колдонулуп, анын негизинде аудиториядан тышкаркы учурдагы студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу процесси изилденди.

Студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) колдонуу менен аныктоочу эксперимент төмөнкүдөй тартипте уюштурулду:

1. Алгач бул эксперименттин максаттарын жана милдеттерин аныктоо:
Мисалы, студенттердин өз алдынча иштөө жөндөмүн өркүндөтүү максаты болду.
2. МКТны тандоо: максаттарыңызга жетүү үчүн ылайыктуу маалыматтык-коммуникациялык технологияларды тандаңыз. Бул англис тилин үйрөнүү үчүн онлайн ресурстар, тил үйрөтүү колдонмолору, электрондук окуу китептери ж. б.

3. Окуу материалын иштеп чыгуу: эксперименттин алкагында колдонула турган окуу материалын түзүңүз же тандаңыз. Бул окуу куралдары, видео сабактар, интерактивдүү тапшырмалар ж. б.
4. Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу: студенттерге тандалган МКТ жана окуу материалдарына мүмкүнчүлүк берүү. Аларга англис тилин өз алдынча үйрөнүү үчүн бул ресурстарды кантип колдонууну түшүндүрүңүз.
5. Жетишкендиктерге көз салуу: эксперимент учурунда тесттер, сурамжылоолор, байкоо жана башка баалоо ыкмалары аркылуу студенттердин жетишкендигине көз салыңыз. Бул студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда МКТнын пайдалануунун натыйжалуулугун баалоого мүмкүндүк берет.
6. Натыйжаларды талдоо: эксперимент аяктагандан кийин, алынган натыйжаларды талдаңыз. Студенттер англис тилин үйрөнүү жана коюлган максаттарга жетүү үчүн тандалган МКТны канчалык ийгиликтүү колдонгонун баалаңыз.

Студенттердин англис тилин үйрөнүү боюнча өз алдынча иштерин уюштурууда МКТны колдонуу менен эксперименттердин мисалдары келтирилген:

Тил үйрөтүү үчүн онлайн платформаларды колдонуу: студенттер сурамжылоо сыяктуу адистештирилген онлайн платформалар аркылуу англис тилин өз алдынча үйрөнө алышат. Эксперименттин алкагында студенттер жаңы материалды канчалык ийгиликтүү өздөштүрүп, тил үйрөнүүдө ийгиликтерге жетишип жаткандыгын баалоого болот.

Блогдорду же онлайн портфолиолорду түзүү: студенттер өз макалаларын, ой жүгүртүүлөрүн, тексттердин котормолорун жана башка материалдарды жарыялаган англис тилиндеги блогдорду же онлайн портфолиолорду түзө алышат. Бул аларга жазуу көндүмдөрүн практикалоого жана окутуучулардан жана өнөктөштөрүнөн пикир алууга мүмкүндүк берет.

Англис тилин үйрөнүү колдонмолорун колдонуу: студенттер мобилдик тиркемелерине англис тилин үйрөнүү үчүн колдонмолорду жүктөп алып, жаңы сөздөрдү, сөз айкаштарын жана грамматикалык конструкцияларды жаттоо үчүн колдоно алышат.

Онлайн викториналарды жана тесттерди өткөрүү: окутуучу билим берүүчү платформаларды колдонуу менен онлайн викториналарды жана тесттерди өткөрүүнү уюштура алат. Бул студенттерге билимин сынап көрүүгө жана жаңы материалды оюн түрүндө өздөштүрүүгө жардам берет.

Онлайн окуу жана угуу ресурстарын колдонуу: студенттер англис тилиндеги китептерди, макалаларды окуу, аудиокитептерди угуу жана англис тилиндеги видеолорду көрүү менен англис тилин өз алдынча үйрөнө алышат.

Эксперименттин алкагында студенттер окуган же уккан материалды канчалык ийгиликтүү түшүнүп, андан маалымат ала алаарын баалоого болот.

Бул мисалдар студенттердин англис тилин үйрөнүү боюнча өз алдынча иштерин уюштурууда МКТны колдонуунун ар түрдүүлүгүн көрсөтөт жана алардын натыйжалуулугун белгилүү бир билим берүү процессинин контекстинде баалоого мүмкүндүк берет.

Аныктоочу эксперимент үчүн биз студенттерге "E-mail in our daily life " аталышындагы топикти сунуштадык:

In our daily life we need various means of communication. Now we have fax, telex, text message, mobile phone etc. But E-mail has brought about a revolutionary change in our communication system. In this system, we just need a personal computer or mobile phone and internet connection. In a second we can send our messages to the other side of the world. There are separate mailboxes in this system. So acute privacy can be maintained in this system. It is also very cheap and easy. So the students also can use Email to communicate with their friends at home and abroad. As it is used all over the world, and it is most modern communication system.

Benefits of Email

- It is more personal & direct medium for communication.
- Easy to send.
- No time boundation.
- People can attach files, images & other media to an email.

Эксперименттин максаты: Текстти окуп чыгып, электрондук почтаны колдонуунун коомго тийгизген таасирин баалоо жана студенттердин англис тилинде жазуу көндүмдөрүн өнүктүрүү.

Эксперименттин кадамдары:

1. Маалымат булактарын тандоо: Англис тилинде электрондук почтанын азыркы коомдогу ролу жөнүндө бир нече макалаларды, изилдөөлөрдү жана жаңылыктарды тандаңыз. Буга электрондук почтаны жумушта, билим берүүдө, жеке жашоодо ж. б. колдонуу жөнүндө изилдөөлөр кириши мүмкүн.
2. Тапшырманы иштеп чыгуу: тандалган маалымат булактарынын негизинде студенттер үчүн тапшырмаларды иштеп чыгуу;
 - а) Мисалы: электрондук почтаны бизнесте колдонуунун негизги артыкчылыктары менен кемчиликтеринин тизмесин түзүңүз.
 - б) Жаштар арасында электрондук почтаны пайдалануу боюнча изилдөө жыйынтыктарын карап чыгуу жана жаштардын күнүмдүк жашоосунда электрондук почтаны колдонуу жөнүндө кыскача баяндама даярдоо.
3. Эксперимент жүргүзүү: студенттерге тандалган маалымат булактарына жана тапшырмаларга мүмкүнчүлүк бериңиз. Белгиленген убакыттын ичинде (бир жума, эки жума ж.б.) тапшырмаларды аткарууну сураныңыз.
4. Натыйжаларды баалоо: студенттердин аткарган тапшырмаларын, ошондой эле алардын теманы түшүнүүсүн жана берилген материалдардын мазмунун баалоо. Колдонулган сөздөрдүн түзүлүшүнө, грамматикасына жана лексикасына көңүл буруңуз.

5. Пикирлерди чогултуу: жүргүзүлгөн эксперимент жөнүндө студенттерден пикир чогултуу. Берилген теманы изилдөө канчалык кызыктуу болгонун, тапшырмаларды аткарууда канчалык ыңгайлуу болгонун, англис тилин берилген контекстте колдонуу канчалык пайдалуу болгонун сураңыз.
6. Натыйжаларды талдоо жана тыянактар: алынган жыйынтыктарды талдап, электрондук почтаны колдонуунун коомго тийгизген таасири, ошондой эле студенттердин англис тилин өнүктүрүү жөнүндө тыянак чыгарыңыз. Окуу процессин андан ары өркүндөтүү жана андагы МКТны колдонуу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Мындай эксперимент студенттердин тема боюнча билим деңгээлин жана алардын англис тилин билүү деңгээлин гана эмес, билим берүү процессинде МКТны колдонуунун натыйжалуулугун да баалоого мүмкүндүк берет. Бул экспериментти өткөрүү окутуу процессин системалаштырууга жана анын натыйжалуулугу жөнүндө толук түшүнүк алууга жардам берет.

Эксперименталдык иштин аныктоочу этабында студенттердин реалдуу билим деңгээлин, өз алдынча ишке болгон даярдыгын, таанып-билүү багытындагы өз алдынчалуулугун аныктоо, ошондой эле таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулук деңгээлине, анын параметрлерине диагностика жүргүзүү; өз алдынча иштерге болгон билимдин, жөндөм-шыктын, чеберчиликтин баштапкы калыптандырылышына жараша (жетишүүнүн, активдүүлүктүн, өз алдынчалуулуктун, жоопкерчиликтин, уюштуруучулуктун, таанып-билүү багытындагы өз алдынчалуулук мотивациясын); таанып-билүү багытындагы өз алдынчалуулуктун төмөнкү деңгээлине ээ болуусунун себептерин аныктоо милдети турган.

Аныктоочу эксперимент Ош мамлекеттик университетинин бизнес жана менеджмент факультетинин жана Кыргыз-Өзбек Эл аралык университетинин тарых-филология факультетинин 1-2-курстарынан бардыгы 106 студент, анын ичинен текшерүү тайпасында – 52, эксперименталдык тайпада – 54 студент катышты.

Бул этапта негизги усул байкоо жүргүзүү, анкеталык сурмажылоолор өткөрүлдү. (1-2-3 тиркеме).

Белгиленген дисциплина боюнча студенттердин өз алдынча иштери үчүн окуу планында эки модулга 30, 30 саатка ылайыкташтырылып 60 саат бөлүнгөн. Ар бир модуль грамматика, лексика, окуу, кеп ишмердигинде аткарыла турган (билимдин, жөндөмдүн милдеттүү минимуму) өз алдынча иштердин мазмунун чагылдырып турат.

Мисалы, 1-модуль – Грамматика: Passive Voice, Adjectives, Grammar Tenses, Conditional clauses, Word building suffixes, Phrasal Verbs, Imperative Mood.

Лексика: 1500-1800 лексикалык бирдик, анын ичинде 800ү продуктивдүү лексика. Оозеки темалар: Contract, Organizations, Companies and careers, Finance and credit, Business, Economics, Organizations, Money and it's functions ж.б.

Грамматика боюнча теориялык материалдардын бардыгы негизги бөлүмдө берилген. Ошондой эле ар бир бөлүк өзүн-өзү текшерүү аркылуу рефлексивтик компонентти жүзөгө ашыра турган текшерүүчү материалдар менен коштолгон. Тематикалык пландын негизинде студенттердин өз алдынча иштеринин болжолдуу графиги иштелип чыккан. Тагыраак айтканда, сайтта сунушталган календарь боюнча тапшырмаларды аткарып, өз алдынча иштеп чыгуу үчүн студенттер материалдарды окуп үйрөнөт, же иш убактысын рационалдуу уюштуруп, чеберчиликтеринин өнүгүшүнө мүмкүндүк берген сайттагы өзүнүн иш-аракеттерин студент өзү пландаштырат, андыктан өз алдынча иштердин процессуалдык компонентинин жүзөгө ашырылып жаткандыгы байкалат.

Өз алдынча иштерге берилген тапшырмалар мүнөзү боюнча репродуктивдик, реконструктивдик, эвристикалык топко бөлүнөт. Ошондуктан, өз алдынча иштердин ар бири тайпа ишмердигине кирген долбоорлоо усулуна базалаштырылган эвристикалык тапшырмалардан тышкары репродуктивдик, реконструктивдик тапшырмалардан да куралышы мүмкүн (4-5 тиркеме).

Өз алдынча иштер алгач жаңы же буга чейин тааныштырылган маалыматтардын (тема боюнча сөз, сөз айкаштары) бышыкталышына шарт түзө турган (үлгү боюнча) репродуктивдик тапшырма катары берилет. Мындай

тапшырмалар текшерүү жазуу формасында жүргүзүлөт. Тагыраак айтканда, студенттер берилген лексикага байланыштуу жат жазуу жазышат, же өздөрү ал сөздү катыштырып сүйлөм түзүшөт (4-тиркеме).

(Reproductive tasks)

Translate the following words and make up sentences. Product, market, purchase, advertisement, consumers, brand name, price, to advertise, sell, buy, profit, planning, controlling, development.

Реконструктивдик мүнөздөгү тапшырмалар жалпы илимге мүнөздүү маалыматтар менен байланышкан иштерге негизделет, б.а., мында текст окуу, текст боюнча суроолорго жооп берүү, план-схемаларды түзүү, реферат, аннотацияларды жазуу, электрондук конспектилерди түзүү иштери аткарылат (5-тиркеме).

Reconstructive tasks

Discuss the following questions:

1. What must you do before selling the goods?
2. How do you understand the word «Marketing»?
3. Market research created an advertisement companies – Do you agree or disagree with this statement? Why?

Окутуучу тарабынан атайын мамлекеттик стандарттын талаптары боюнча тандаган Интернет булактары маалымат булагы болуп саналат. Moodle виртуалдык системасындагы сайттын шилтемесинде студенттер форумдагы өздөрүнүн иштерин жарыялап, талкууларга катышат. Зарыл болгон учурларда толуктоолорду же ондоп-түзөтүүлөрдү киргизет. Аткарылган иштер студенттердин мотивациясын күчөтүп, алардын сынчыл ойлومун өнүктүрө алган мазмуну, кыскалыгы, түшүнүктүүлүгү, оригиналдуулугу боюнча бааланат. Иштердин мындай түрү компьютердин жардамында маалыматтарды кайрадан иштеп чыгуу чеберчилигин калыптандырат.

Мындай өз алдынча иштердин бирин мисал катары көрсөтөлү: №1-тапшырма: Жогоруда көрсөтүлгөн What is Economics? (Экономика деген эмне?) деген суроо берилип, студенттерге лексикалардын (активдүү, пассивдүү)

тизмеси сунушталат. Студенттер ал сөздөрдү, алардын котормолорун киргизе турган сөздүк түзүшөт. Лексикалык минимумду өздөштүрүү деңгээли билим кезегинде онлайн тестирилөө аркылуу текшерилет. Андан соң жоопторун студенттер план-схема түрүндө баяндап, реферат же электрондук конспектти түзүп, андан кийин жасалгалап, форумда жарыялай турган бир топ суроолор берилет.

Окутуучу форумда жактырган иштерге синтез, абстракция, салыштыруу, анализ сыяктуу ойлөмдун логикалык аракетин, сынчыл ойлөмун активдештирүү максатында толуктоолорду, суроолорду, тактоону ж.б.у.с. сунуштаган комментарийлерин берет.

Ар бир модулда студенттер үчүн да, окутуучунун өзүнө да сайт баракчасындагы жүргүзүлгөн өз алдынча ишмердикти жеңил башкарууну максатында, экономика багытындагы тема боюнча оозеки аннотация берилип, сайт баракчаларынын тизмеси иштелип чыгат. Бул учурдагы Интернет аркылуу кайрадан иштелип чыга турган маалыматтар тапшырманын негизги бөтөнчөлүгү болуп саналат. Тагыраак айтканда, баракчага маалымат көп жайгаштырылган болсо, студенттер аларды кыска убакыт аралыгында, ыкчам алып иштеп чыгууга үйрөнүшү керек.

Белгиленген өз алдынча иштер, баарынан мурда, команда менен иштерди аткаруу, чечим кабыл алуу чеберчилигин өздөштүрүүгө шарт түзө турган, топтогу студенттердин аудиториялык эмес ишмердүүлүгүнө багытталат. Мындагы тапшырма этап-этабы менен аткарылат. Алгач, топ-топко бөлүнгөн студенттер ар бир топто тапшырманы аткаруу үчүн биргелешкен максат, тапшырманы коюшат. Андан соң белгилүү тапшырманын аткарылышынан ийгиликке жетүү үчүн команданын ар бир мүчөсүнүн функциясы бөлүштүрүлүп, биргеликте тапшырманы аткарууга киришет (алгачкы вариантты түзүп, редакциялап чыгышат ал эми акыркы вариантта жасалгалашат) башка командалар менен саламдашуу, карым-катыш түзүү багытындагы сөздү, аларга бериле турган суроолорду жана алардын суроолоруна болжолдуу жоопторду даярдашат.

Мына ушундай тапшырмалардын аткарылышы студенттердин ой чабытын, өз алдынчалуулугунун өстүрөт. Иш аракетинен алынган натыйжага болгон жоопкерчиликтин, уюштуруучулук, лидерлик сапаттарынын өнүгүшүнө жеткирет. Көп маалыматтардын ичинен керектүүсүн кыл иргеп алып, салыштыруу, иштеп чыгуу, жалпылаштыруу, чеберчилигине ээ болгондугун аныктайт.

Белгиленген иштин түрүн текшерүү оозеки формада жүргүзүлөт. Тагыраак айтканда, студенттер аткарган ишин көргөзүп, аны коргошот. Студенттер ишин коргоо учурунда эл алдында англис тилинде сүйлөө менен аргументацияга, кеп этикетине ээ болушат. Тапшырмадан мисал көрсөтө турган болсок:

«Экономика темасы» боюнча чыгармачылык иш 1-модулдун №3 тапшырмасы болуп эсептелет. Студенттерге тапшырма боюнча: «Money and it's functions» деген темадагы текст сунушталат. Ошондон улам көрсөтүлгөн сайтына кирип көргүлө деген сунуш берилет. Ошондой эле аларга тема боюнча аннотациясы менен веб-сайттардын тизмеси көрсөтүлөт. Ошону менен катар эле белгилүү бир убакыт аралыгында өздөрүн кызыктырган тема боюнча маалыматтарды иштеп чыгуу, өздөрүнүн тандоосунун жыйынтыгында топто аргументтерди даярдоо милдети жүктөлөт. Студенттер дил баян же баяндама түрүндө өзүнүн ишин жасалгалап, форумга коюшат. Ошондой эле алардын натыйжаларын талкуулоого катышышат.

Мындан тышкары форумга коюлган башка студенттер аткарган иштердин жыйынтыгы боюнча жүргөн талкууларга катышат.

2-модулда дүйнөгө таанымал бизнесмендердин артыкчылыктарын чыгармачылык менен оозеки баяндоо тапшырмасы каралган.

Мисалы, 2-модулдун №10 тапшырмасы төмөнкү темадан турат: Contract, Subject of the contract, the main clauses of the contract, legal obligations in a contract жөнүндөгү презентация менен таанышкыла. Презентациянын алсыз жана күчтүү жактарын аныктагыла, өзүңөрдүн презентацияңарды түзгүлө. Долбоор: мазмундан, түзүүчүлөрдүн тизмесинен, темалардын тандалышынын негиздемесинен, негизги бөлүктөн, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен

турушу керек. Темалар конкреттештирилген болушу абзел. Ишмердүүлүктүн бул түрүн текшерүү, баалоо студенттер өзүнүн долбоорун коргоп, бири-бирине бетме-бет суроо берген конференциянын жандуу формасында жүргүзүлөт.

Ошентип, өз алдынча иштеп, студенттер белгилүү деңгээлдеги билимге, жөндөм-шыктарды өздөштүрүүгө жетишишет. Алар анализ, синтез, салыштыруу, абстракциялоо, жалпылаштыруу чеберчиликтерин өнүктүрүшөт; маалыматтар менен иштөө жөндөм-шыгын (текстти түшүнүүнү сактоонун жогорку деңгээлин сактап, тез ылдамдыкта окуу, конспектилөө, тезистерди, баяндамаларды түзүү ж.б.у.с.) өстүрөт.

Өз алдынча иштердин аткарылышында негизги бөлүмдө берилген тиркемелердеги сунуштар маанилүү болуп саналат. Чыгармачыл тапшырмаларды аткарууда кандай иштөө керектигин белгилеген сунуштар: долбоор үстүндөгү иш-аракетинин алгоритми, англис тилиндеги аймак таануу боюнча адабияттардын тизмеси, Microsoft Power Pointte мультимедиялык презентациялардын түзүлүшү болуп эсептелет.

Акыркы этап – текшерүү (форумдагы, чаттагы талкуу, онлайн тестирлөө, кеп ишмердүүлүгү, долбоорлордун корголушу) студенттердин өз алдынчалуулугунун өнүгүү деңгээлин, жетишүүсүн көзөмөлдөөгө шарт түзгөн ачык-айкын система болуп саналат.

Экономикалык багытта билим алып жаткан биринчи курстун студенттерине маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын жардамында уюштурулган өз алдынча иштерден күтүлгөн натыйжалар көп кырдуу: англис тилин окуп-үйрөнүү, жалпы илимий, адистештирилген маалыматтарды тандап алууну, иштеп чыгууну, чыгармачыл жана сынчыл ойломду, өзүн-өзү текшерүүнү, үйрөнүүнү максат кылган маалыматтык-коммуникациялык технологиялар менен иштөөнү үйрөнүү сапаттарына ээ болот. Мына ушулардын бардыгы өмүрүнүн кайсы учурунда болбосун, билимин өркүндөтүүнү өз алдынча жүзөгө ашырууга мүмкүнчүлүк жаратат.

Ошентип, теориялык материалдарга жүргүзүлгөн анализ өз алдынча иштерге студенттерди даярдоодо зарыл болгон педагогикалык шарттардын аныкталышына

мүмкүнчүлүк түзөт.

Ааламдашуу доорунда атаандаштыкка туруктуу адистерди даярдап чыгарууга карата коом тарабынан коюлган суроо-талап көп тилдүү адистерге басым коё баштады. Мына ошондон улам, мезгил талабына айланган көп тилдүүлүк көйгөйүн чечүүнүн негизги каражаты – англис тилин өз алдынча окуп-үйрөнүү болуп саналат. Андыктан, таанып-билүү ишмердигиндеги өз алдынчалуулуктун мотивациялык компетенти, студенттин предметти өздөштүрүүгө болгон кызыгуу деңгээлин, өздөштүрүлгөн билимдин эффективдүүлүгүн, студенттерге окутуучу тарабынан бериле турган жардамдын зарылдыгы аныкталышы шарт (2-тиркеме). «Англис тили сабагынын натыйжасын кандай каражаттар аркылуу жогорулатууга болот?» деген суроого студенттердин 83%ы – маалыматтык технологияларды пайдалууну; 47%ы – пикир алышуу; 22%ы – грамматикалык сабаттуулукка көбүрөөк көңүл бөлүнүшүн; 15%ы – таанып билүү багытындагы фильмдерди көрүп, видеолорду тез-тез пайдаланып туруу; 7%ы – каалоочулар үчүн англис тилин тереңдетип окутуу; 10%ы – англис тилинде эркин сүйлөгөндөр менен карым-катыш жасоого мүмкүнчүлүк түзүү, 9%ы – оюндарды, англис тилиндеги конкурстар аркылуу мыкты натыйжага жетүүгө боло тургандыгын айтышкан. Сурамжылоого катышкан студенттердин 3%ы – азыркы сленгдердин кошумча окутулушуна кызыкдар экендигин билдиришкен.

Таанып-билүү ишмердигиндеги өз алдынчалуулукка карата мотивациялык компонентинин деңгээлин так аныктоо максатында, атайын диагностикалык шкала иштеп чыктык. Диагностикалык багыттагы анкеталык сурамжылоого катышкан студенттердин көпчүлүгүнүн өз алдынча аткарууга берилген иштерге көз карашы түз экендиги белгилүү болду. Тагыраак айтканда, бул иш чарага катышкан биринчи курстардын 71%ы – оң, 12,3%ы – терс көз карашта экендигин билдирди. Калган 16,7%ы – кош көңүл мамиледе жүргөндүгү белгилүү болду. Жогорку окуу жайындагы билим алуудагы негизги өзгөчөлүк катары өз алдынча аткарыла турган иштердин көлөмүнүн көбөйтүлүшүн студенттердин көпчүлүгү – 79%ы туура кабыл алышты. Ошол эле учурда

студенттердин 96% ы – жогорку окуу жайында өз алдынча аткарууга берилген иштердин ролу бийик экендигин белгилешти.

Өз алдынча иштерди аткаруу учурунда студенттердин 52,3%ы өз билимин текшерүү максатында иштешти. Ал эми 60%ы жакшы баа алууну максат кылса, 41,6%ы билим көрөңгөсүн толуктоого, 52,7%ы өз алдынчалуулугун бышыктоого аракет кылды. Мезгил талабына жараша атаандаштыкка туруктуу, кесипкөй адис катары калыптануудагы өз алдынча иштердин ролун студенттердин 83%ы жогорку деңгээлде баалашты. Алардын 90,7%ынын көз карашы боюнча, өз алдынча аткарылган иштер акыл ишмердигин активдештирет. Студенттердин 41,8%ынын пикиринде билим алуу багытында чыгармачылык мамилени калыптандырат. Ал эми 75,6%ынын көз карашында өз алдынчалуулук өнүгүп, демилгелүү инсандын калыптанышына шарт түзөт.

Окуу ишмердигиндеги өз алдынча иштердин маани-маңызын студенттер жакшы түшүнөт. Бирок таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктагы мотивациялык компоненттин бийик деңгээлин студенттердин 9,3%ынан гана жолуктурууга боло тургандыгын изилдөөнүн алкагында жүргүзүлгөн анализдин натыйжасы көрсөттү. Ал студенттер жаңы багыттарды өздөштүрүүгө кызыгып, өз алдынча билим алууга умтулушат. Кесипкөйлүк бийиктикке жетишүү багытындагы өз алдынча иштердин ордун мыкты түшүнүшөт. Алар үчүн өз алдынчалуулуктун жогорку деңгээли, таанып-билүү ишмердигиндеги активдүүлүк, эркин ой жүгүртүү мүнөздүү. Мындан сырткары, ал студенттер окутуучунун катыштыгы жок, өз алдынча иштегенди жактырышат. Себеби, аларда өз алдынча ишке болгон мотивация бийик деңгээлде. Бул студенттерге кандай деңгээлдеги татаал тапшырмалар берилбесин, эч кимден жардам күтпөй өз алдынча аткара алышат. Кандай иш болбосун, өз алдынча ишке максат коюуга мүмкүнчүлүгү жетишет.

Таанып-билүү ишмердигиндеги өз алдынчалуулуктун мотивациялык компоненттин орто баскычына студенттердин 46,6% ынын мамилеси шайкеш келет. Тагыраак айтканда, Алар кесипкөйлүккө жетишүү багытындагы өз

алдынча иштердин ордун жакшы билишет. Бирок өз алдынча билим алууга болгон кызыгуусу кырдаалга байланыштуу жаралат. Алар таанып-билүү ишмердигинде активдүүлүгү жетишпегендиктен, көп учурда окутуучунун жардамына муктаждык жаралат. Таанып-билүү ишмердигиндеги өз алдынчалуулуктун орто баскычындагы студенттер ишттерди уюштуруу, тапшырмаларды аткаруу багытында, көп учурда окутуучунун көрсөтмөсүнө көз каранды болушат. Айрым кезде алар берилген көрсөтмөнүн чегинен чыгып кетиши да күтүлөт. Алар чанда гана өз алдынча иштегенди жактырышат. Мындай студенттер мотивдерди кырдаалдык өзгөчөлүк катары катары баалашат. Орто татаалдыктагы тапшырмаларды эч кимден жардам күтпөй, өз алдынча аткара алышат. Бирок татаал тапшырмаларды аткарууда башкалардын жардамына муктаж болушат.

Ал эми студенттердин 42,7%ы таанып-билүү ишмердигиндеги өз алдынчалуулуктун мотивациялык компонентинин төмөнкү баскычына дал келет. Алар үчүн кесипкөй адис катары калыптануу багытында өз алдынча иштер негизги фактор катары каралбайт. Бул типтеги студенттерден өз алдынча иштерге карата кызыкчылыктын жаралышы байкалбайт. Өз алдынча билим көрөңгөсүн толтуруу процесси аларда дээрлик аткарылбайт. Алар өтө эле пассивдүү болгондуктан, жөнөкөй тапшырмаларды гана аткарышат. Тапшырма аткаруу учурунда ар дайым жардамга муктаж экендиги байкалат (3.1-таблица).

3.1-таблица. – Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун мотивациялык компонентинин өнүгүшү

№	Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун мотивациялык компонентинин көрсөткүчтөрү	Деңгээлдер (%дык катышта)		
		Жогорку	Ортоңку	Төмөнкү
1.	Кесипкөй адис болуудагы өз алдынча иштин ролунун таанылышы, ага карата оң мамиле	24,5	48,1	27,4
2.	Өз алдынча билим алуудагы суроо-талап	8,5	46,2	45,3

3.	Жардамга болгон суроо-талап	16	53,8	30,2
4.	Таанып-билүү активдүүлүгү	15,1	22,6	62,3
Жалпы		16	42,7	41,3

Ошентип, таанып-билүүдөгү мотивациялык компоненттин кенже курстун студенттериндеги негизинен, ортоңку жана төмөнкү деңгээли көрсөтүлдү.

Биз студенттердин ишке жасалган чыгармачыл мамилеси, аткаруучулук, уюштуруучулук жөндөмүн, өз алдынчалуулугун көрсөткөн инсандык сапаттарынын өнүгүшү жөнүндөгү көз караштарын изилдедик (3.2-таблица).

- 1-6-пункттар – инсандын аткаруучулук багыты;
- 7-10 – инсандын уюштуруучулук багыты;
- 11-15 – инсандын чыгармачылык багыты.

Студенттердин 39,9%ы окутуучудан жардам болбосо, курсту өздөштүрүүгө жөндөмсүз, инсандын аткаруучулук багытына ээ болгондор; алардын – 19,9%ын уюштуруучулук жөндөмүнө жетишип, жогорку окуу жайындагы окуунун жүрүшүндөгү талаптарга адаптациялануунун потенциалдуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгондор түзөт. Инсандын уюштуруучулук, чыгармачылык багытынын төмөнкү деңгээлине ээ болгон студенттер өз алдынча иштерди уюштуруу учурунда окутуучунун жардамына муктаж болушат. Студенттердин 6 %ы инсандын чыгармачылык багытынын өнүгүшүнө, бардык программалардын ийгиликтүү өздөштүрүлүшүнө негиз боло турган мыкты сапаттарга ээ болгондугу аныкталды.

3.2-таблица. – Студенттердин инсандык сапаттарынын өнүгүшү (%дык катышта)

№	Инсандык сапат	%дык катыш
1.	Ак ниеттүүлүк	72
2.	Тартиптүүлүк	61
3.	Аракетчилдик	89
4.	Эмгекчилдик	94,7

5.	Тырышчаактык	95
6.	Аткаруучулук	74
7.	Көз карандысыздык	22
8.	Ишке жөндөмдүүлүк	39,9
9.	Жоопкерчиликтүүлүк	17,5
10.	Уюштуруучулук	19,9
11.	Максаттуулук	11,6
12.	Активдүүлүк	12,1
13.	Демилгелүүлүк	7,6
14.	Өз алдынчалуулук	12,4
15.	Чыгармачылыкта иштей билүү	6

Студенттердин өз алдынчалуулук деңгээли эффективдүү өз алдынчалуулуктун индексин түзүүгө мүмкүнчүлүк берген Б. Д. Парыгиндин анкетасынын жардамында аныкталды (1-тиркеме). Анкеталык суроо-жоопко Ош мамлекеттик университетинин бизнес жана менеджмент факультетинин жана Б. Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек Эл аралык университетинин тарых-филология факультетинин 1-2-курстарынан бардыгы 106 студент, анын ичинен текшерүүчү топто – 52, эксперименталдык топто – 54 студент катышты. Тастыктоого берилген 1-5 – оң жооптун бардыгына, 6-10 – терс жооптордун баарына бирден балл эсептелди. Ал эми карама-каршы жоопторго балл эсептелген жок. Эсептелген баллдардын суммасы өз алдынчалуулуктун индексин көрсөттү.

Ишмердүүлүктө пайда болгон инсандык өзгөчөлүктөр – инсандын «көз каранды», «көз карандысыз» (автономдук) өзгөчөлүктөрүнө кирет. «Көз каранды» тобунун – 0,34 натыйжасында көп учурда чечимдин тандалышынын тууралыгына ишене албоочулук үстөмдүк кылат. «Көз карандылык» стилиндеги ишмердүүлүктүн студенттери өзүнүн мүмкүнчүлүгүнө, жөндөмүнө төмөнкү деңгээлде багытталат. Алар өзүнө болгон ишенимде алсыз сезим, ар дайым колдоого, жардамга муктаж болушат, аларда жүрүм-турумдун жеке белгиси дээрлик

болбойт.

Ортонку деңгээлде жүргөн топ баллдын 0,4 натыйжасына ээ болушат. 0,26 натыйжадагы «автономдук» топ жүрүм-турумдун өз алдынчалуулук моделинин көрүнүшү менен айырмаланып, башка тараптын кеп-кеңеши, жардамы жок иштегенди жактырышат. Алар аң сезимдүү түрдө чечим кабыл алуу менен аны аткарууга умтулушат. Аткарылган ишке жоопкерчиликтүү мамиле жасашат. Себеби, өзүнүн мүмкүнчүлүгү, кызыгуусу, билими, чеберчилиги бири-бирине толук шайкеш келет.

Ошондон улам, таанып-билүү ишмердигиндеги өз алдынчалуулуктун бийиктиги студенттин өз алдынчалуулугу менен тыгыз байланышта жүргөн инсандык белги деп айтууга болот. Алардын ортосундагы өз ара карым-катышы 3.3-таблицада көрсөтүлгөн.

3.3-таблица. – Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун деңгээлинин ишмердүүлүктүн өз алдынчалуулук деңгээлине тийгизген таасири

№	Өз алдынчалуулук деңгээли	Өз алдынчалуулук индекси	Деңгээлдер (%дык катышта)		
			Жогорку	Ортонку	Төмөнкү
1.	Көз карандысыз (автономдук)	0,26	55	12	–
2.	Колдоого муктаж	0,4	45	52	74
3.	Көз каранды	0,34	–	36	26

Маалыматтык-мазмундук компоненттин бийиктигин аныктоо максатында анкеталык сурамжылоо жүргүзүлдү. Аны менен катар эле: а) өздөштүргөн билими (тесттик сыноонун жардамында) аныкталып, жазуу иштериндеги грамматикалык сабаттуулугу бааланды; б) студенттердин чыгармачылык шыгындагы артыкчылыктарды, башкача айтканда, чыгармачылык чеберчилигинин өнүгүү деңгээлин (жазуу иштеринин негизинде) баалоо багытында натыйжалуу иштер аткарылды. Анын жыйынтыгы статистикалык көрсөткүчтөр менен бышыкталды. Анкеталык сурамжылоого катышкан студенттердин өзүнө-өзү баа бериши төмөнкүдөй шкала боюнча жүргүзүлдү:

-алардын 90%дан аз эмес бөлүгү – «5 балл» – көп кырдуу жөндөм шыктын ээсимин;

-75-89%ы – «4 балл» – жөндөм-шыгым өнүгүү жолунда. Бирок жаңы материалды өздөштүрүүдө, жаңы кырдаалдарда, татаалдыкты жеңип чыга албаймын;

-51-74%ы – «3 балл» – мүмкүнчүлүктөрүм чакталуу;

– 50%ы – «2 балл» – кесиптик чеберчиликтерди өздөштүрө элекмин;

– «0 балл» – бир дагы чеберчиликти өздөштүргөнүм жок. Бул багыт боюнча билим деңгээлим өтө төмөн.

Ошентип, программа окуу чеберчилигин калыптандырууга, жазма-кептик баянды үйрөтүүгө багытталган. Ошондон улам, биз ушул чеберчиликтерге тиешелүү болгон маалыматтарды гана тандап алдык. Үйрөнүү деңгээлине жүргүзүлгөн изилдөөбүз төмөнкүдөй натыйжаларды берди (3.4-таблица).

3.4-таблица. – Англис тили боюнча студенттердин тил үйрөнүү деңгээлин өзүн-өзү баалоо деңгээли

№	Мектептеги билими	%
1.	Аттестаттагы баасы	4,2
2.	Англис тили боюнча өзүнүн жеке баасы	3,4
3.	Лексико-грамматикалык жөндөм	2,7
4.	Жазуу чөйрөсүндөгү чеберчилик	2

Өзүн-өзү баалоо, өзүн-өзү анализдөө, студенттер өзүн-өзүн жетиштүү деңгээлде сын көз манен карап, мектептеги баалары жогорулатып коюлгандыгын түшүнүп, билимди, жөндөм-шыкты өнүктүрүүнүн перспективасын көрө билгендигинен кабар берет. Алар жазуу чөйрөсүндөгү билимдин да, чеберчиликтин да төмөнкү деңгээлинде болгонун, грамматикалык багытта татаалдыктарга туш болушканын белгилешти. Мындагы деңгээлдин төмөндүгү мектептеги даярдыктын жетишсиздигин, бул чеберчиликтердин калыптандырылышына жогорку окуу жайында жетиштүү көңүл

бурулбагандыгын көрсөтөт; жогорку окуу жайындагы тилдик эмес адистиктер үчүн англис тилине бөлүнгөн сааттардын, усулдук камсыздандыруунун ченинин аздыгынан кабар берет. Сурамжылоонун натыйжалары ишмердүүлүктөгү студенттер туш келген татаалдыктарынын мүнөзүнүн сапаттык анализин аныктоого мүмкүнчүлүк берди. Анкеталык сурамжылоонун натыйжаларынын жалпылаштырылышы эксперттик баага салыштырмалуу жалпы даярдык деңгээлин студенттердин өзүн-өзү баалоосунда айрым учурда жогору бааланып калгандыгын көрсөттү.

Эксперименттин башында текшерүүчү топто да, эксперименталдык топто да текшерүү бөлүгү: билим сапатынын, өздөштүргөн билимдин мектептеги баштапкы деңгээлин (жакшы, эң жакшы билимди) аныктоо максатында тестирлөө (70% оптималдуу деңгээл, 50%дан төмөн эмес, жогорку көрсөткүч алгылыктуу деңгээл, 40%дан төмөнү – кризистик деңгээл), даярдык деңгээлин (конкреттүү окуу материалынын негизиндеги иш-аракетинде ээ боло турган, теориялык жана практикалык тапшырмаларды аткаруу учурунда билимин, жөндөмүн пайдалана билүү мүмкүнчүлүктөрүн көрсөткөн студенттердин сапаттары), тилдик эмес адистиктеги студенттер туш келген типтүү татаалдыктарды, боштуктарды аныктоо үчүн тестирлөө жүргүзүлдү.

Баштапкы (мектептик) деңгээлди аныктоо тестинин натыйжасы 3.5-таблицада көрсөтүлгөн.

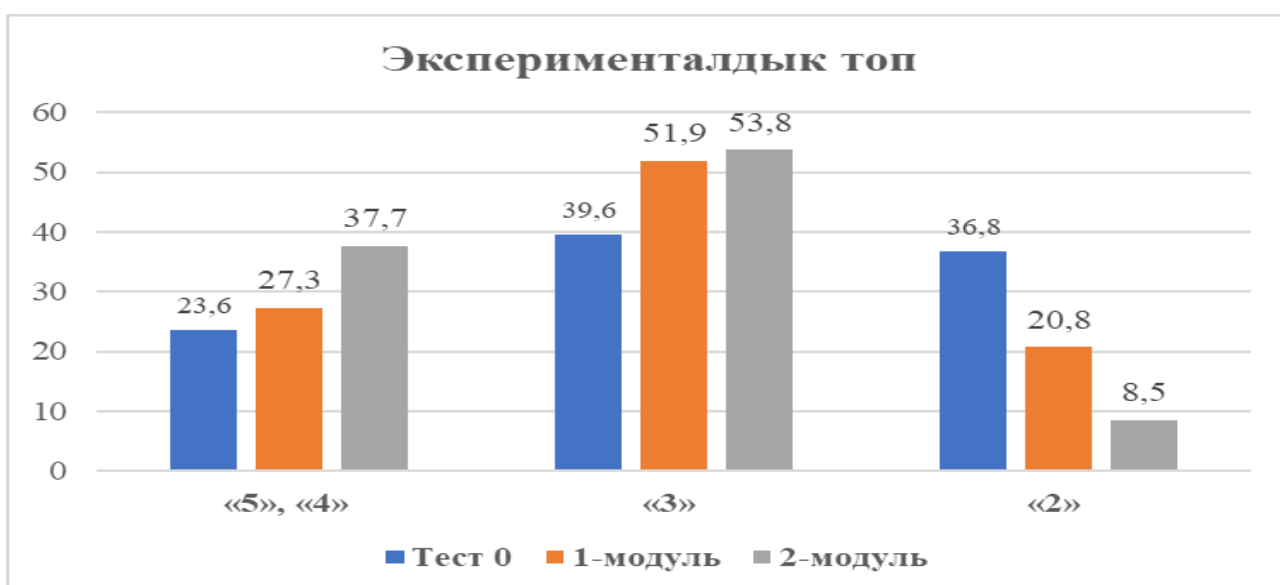
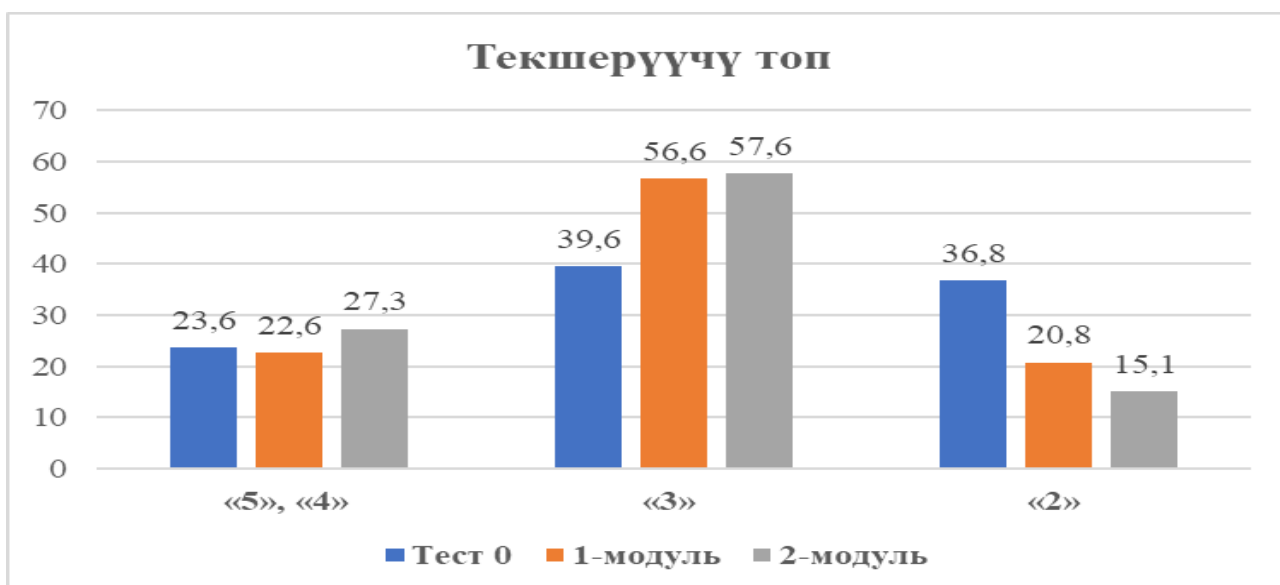
3.5-таблица. – Тестирлөөнүн натыйжалары (тест 0) (%дык катышта)

Тест 0	«5», «4» 75%дан жогору	«3» 51-74%	«2» 50%дан төмөн
ТФФтин студенттери	15,4	40,4	44,2
БжМдин студенттери	31,5	38,9	29,6
Жалпы 106 студент	23,6	39,6	36,8

3.6-таблица. – Биринчи, экинчи модулдан кийинки программа боюнча

тестирлөөнүн натыйжалары – жетишүү коэффициенти (%дык катышта)

Тест	«5», «4» 75%дан жогору		«3» 51-74%		«2» 50% дан төмөн	
	ЭТ	ТТ	ЭТ	ТТ	ЭТ	ТТ
Тест 0	23,6	23,6	39,6	39,6	36,8	36,8
1-модуль	27,3	22,6	51,9	56,6	20,8	20,8
2-модуль	37,7	27,3	53,8	57,6	8,5	15,1

3.1-диаграмма. Биринчи, экинчи модулдан кийинки программа боюнча

тестирлөөнүн натыйжалары, жетишүү коэффициенти (%дык катышта)

Лексика, грамматика багытындагы мектептик билимди текшерген Тест 0 англис тили боюнча студенттердин начар даярдалгандыгын аныктады. Тагыраак айтканда, Бизнес жана менеджмент факультетинин студенттеринен 70,4%, Тарых-филология факультетинин студенттеринен 55,8% гана оң бааларды алышты. Тестирлөөнүн натыйжасы боюнча эксперименталдык жана текшерүү топтору аныкталды: эксперименталдык топ 54 студенттен, текшерүүчү топ 52 студенттен турат.

Эксперименталдык топто окуу биз иштеп чыккан программа боюнча маалыматтык технологияларды пайдалануу аркылуу, ал эми текшерүүчү топто – салттык технологиялар боюнча уюштурулду. Эксперименталдык топтун окуу ишмердүүлүгүнө Ош мамлекеттик университетинин бизнес жана менеджмент факультетинин 1-2-курстарынан – 54 студент катышты. Креативдүүлүк, жазуу чөйрөсүндөгү жөндөм, кесиптик чеберчилик, өз алдынча иштердин маалыматтык-мазмундук компонентинин структурасындагы негизги көрсөткүч болуп саналат. Студент болочок кесиптик ишмердүүлүгүндө туш боло турган: эл аралык студенттик илимий конференциядагы сөзүн, кошумча материалдарды басылма булактары, Интернет тармактары боюнча издөө, тандап алуу иштерин англис тилин окуп-үйрөнүү планындагы кесиптик чеберчилик катары түшүнөбүз.

Чыгармачыл тапшырмаларга кызыгууда, аларды аткарууда адаттан тышкары жасалган аракетте, чыгармачылык чеберчиликтердин катарында креативдүүлүк келип чыгат. Биз изилденип жаткан грамматикалык материалдар менен байланышкан тематикаларга ылайык келген жазуу иштеринин шарттары менен чектелдик.

Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун ар кыл баскычы менен таанып-билүү ишмердүүлүгүндөгү студенттердин өзгөчөлүктөрүнүн айкалышын салыштырып көрүп, студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн мүнөзүнө байкоо жүргүздүк. Аткарылышына чыгармачылык шык керек болгон тапшырмаларды, кырдаалдарды моделдештирдик. Студенттердин жөндөм-

шыгына, билим деңгээлине карата тапшырмаларды дифференциалдаштырдык. Татаалдыгы боюнча үч баскычка бөлүнгөн тапшырмалардан ар бир студент мүмкүнчүлүгүнө жараша тандап алып аткарышын сунуш кылдык. Андагы: *C* – төмөнкү баскыктагы тапшырма, бул учурда логикалык ырааттуулукта түзүү, ордун алмаштыруу тапшырмасы берилди; *B* – орто баскыктагы программалардын көнүгүүлөрүн пайдаланып, чакан маалымат түзүү менен чектөөгө болот; *A* – жогорку баскыч – кошумча материалдарды пайдаланууга, өзүнүн пикирин билдирүүгө жол берилет. Маалыматтардын анализи, тапшырмалардын баскычтарынын тандалышы 3.7-таблицада берилген.

3.7-таблица. – Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулук деңгээлинин окуу ишмердүүлүгүнүнө тийгизген таасири

№	Тапшырма	Деңгээлдер					
		Жогорку		Ортоңку		Төмөнкү	
		Студенттердин саны / %					
1.	Репродуктивдик	42	39,6	52	49,1	80	75,1
2.	Репродуктивдик-чыгармачыл	53	50	53	50	26	24,9
3.	Чыгармачыл	11	10,4	1	0,9	–	–

Жазуу чөйрөсүндөгү грамматиканын, жөндөмдүн мектептик деңгээлинин диагностикада берилиши төмөнкүдөй көрүнөт: «Өзүңөрдү кызыктырган каалаган темада көлөмү 8-12 сүйлөмдөн турган жазуу тапшырмасын даярдагыла».

Жазуу ишине жүргүзүлгөн анализ – студенттердин 2,8%ында гана жазуу кебинде чеберчилик өнүккөндүгүн көрсөттү. Ал студенттер жеке чечим кабыл алуу, жаңы шарттарда билимин пайдалануу, өз ишмердүүлүгүнүн тапшырмаларын аткаруунун жүрүшүндө коррекциялоо, ондоп-түздөө, маселени ачып көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрүнө ээ. Алардын түшүнүгү негиздүү, өздөрүнүн көз карашын коргой алат.

Студенттердин 23,6%ында окуудагы чыгармачылык мамиле сейрек учурда гана көрүнөт. Аларга салыштырып көрүү, айкалыштыруу жагат. Бирок жаңы чечимдерди тандоо кээ бир учурда гана болот. Тапшырмаларды аткарууда өзүнүн жолун издөөгө умтулганы байкалат. Бирок ал издөө кырдаалдык мүнөздү алып жүргөндүктөн, айрым учурда баяндоонун логикасы бузулат. Жоопторунда кырдаалдык-кептик көнүгүүлөрдүн, тексттердин так материалдары үстөмдүк кылып, өз алдынча түшүнүгү жетишсиз экендиги көрүндү. Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун ортоңку баскычындагы студенттердин түшүнүгү жаман эмес. Бирок анын турмушка ашырылышы идеяга дал келбей, кыял чабытында логика жетишпегендиктен, стандарттык фразалардын пайдаланылышы менен чектелишет.

Алынган маалыматтардын анализи студенттердин 76,4%ы даяр үлгү боюнча иштей тургандыгын көрсөттү. Алар кырдаалдык-кептик көнүгүүлөрдү (репродуктивдик тапшырмалар, кайрадан иштеп чыгуу тапшырмалары, саноо, жөнөкөй аракеттер) аткарышы дурус. Бирок чыгармачыл тапшырмаларды аткарууда өзүн көрсөтө алышпайт. Ошондон улам, алар фактыларды санап бергенге гана жарашат. Теманын мазмунун толук ачып бере албайт, өз оюн түшүндүрүүгө алсыз экендигин аныктады. Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун төмөнкү баскычындагы студенттердин басымдуу бөлүгү, берилген тапшырмалардын аткарылышын минимумга чейин түшүрдү. Алар окуу куралындагы тексттердин материалдарын, көнүгүүлөрүн гана пайдалануу менен чектелишти. Бул диагностика 3.8-таблицада чагылдырылды.

3.8-таблица. – Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун маалыматтык-мазмундук компонентинин деңгээли

№	Маалыматтык-мазмундук компоненттин көрсөткүчтөрү	Деңгээлдер					
		Жогорку		Ортоңку		Төмөнкү	
		Саны	%	Саны	%	Саны	%
1.	Билим	25	23,6	42	39,6	39	36,8

2.	Креативдүүлүк	3	2,8	22	20,8	82	76,4
Жалпы		14	13,2	32	30,2	60	56,6

Өз алдынча иштердин структурасындагы таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун маалыматтык-мазмундук компоненти дагы орто, төмөн баскычта экендиги көрүндү.

Өз алдынча иштердин структурасындагы таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулук деңгээлинин процессуалдык компонентинин диагностикасы студенттер өз алдынча иштерди аткаруу жолдорун канчалык деңгээлде өздөштүргөнүн аныктоого мүмкүнчүлүк берди.

Өз алдынча иштердин продуктивдүү аткарылышына тоскоолдук жаратып, татаалдыкка туш келтирген себептерди: убакыттын жетишпегендигин студенттердин 34,6%ы, өз алдынча иштер үчүн тапшырмалардын көптүгүн, материалдардын көлөмдүү экендигин 81,7%ы өз алдынчалуулуктун жетишсиздигин 19,6%ы, мектептеги даярдыктык алсыздыгын 14,1%ы, өз алдынча иштер үчүн окуу куралдарынын, окуу колдонмолорунун, программанускамалардын жетишсиздигин 60%ы, рационалдуу окуу жөндөмүнүн жоктугу акыркы орунда тургандыгын 4% белгилешти.

Студенттердин 14%ы өз алдынча иштерди аткаруу учурунда өзүнүн иш ордун, окуу каражаттарын уюштура алат. Убакытты, ишмердүүлүктүн этаптарын, жол-жоболорун пландаштырууга мүмкүнчүлүгү жетет. Тагыраак айтканда, алар рационалдуу иштөө чеберчилигине ээ. Алардын 69%ы өз алдынча иштерди аткаруу учурунда өзүнүн иш ордун тактап, окуу каражаттарын тандай алат. Бирок убакытты туура пландаштыра албайт, б.а., алар өз алдынча иштерди рационалдуу аткаруунун айрым бир мүмкүнчүлүктөрүнө гана жетишкен. Өз алдынча иштерди аткаруу учурунда студенттердин 17%ы өзүнүн иш ордун уюштура алат. Бирок өз алдынча иштерди тиешелүү деңгээлде уюштура албайт, тагыраагы, алардын өз алдынча иштерди уюштуруу жөндөмү, өзүн-өзү баалоонун натыйжалары жокко эсе. Бирок анкеталык суроо-жооптун маалыматы менен атайын даярдалган

тапшырмаларды аткаруунун натыйжалары менен салыштырып караганда, өз алдынча иштерди аткаруу мүмкүнчүлүгүнө реалдуу ээ болгон студенттердин пайыздык көрсөткүчү кыйла төмөн экендиги көрүндү.

Анкетада алынган маалыматтар кенже курстун студенттери окуу чеберчилигин жеткиликтүү баалай албагандыгын, өз алдынча иштерди аткарууда каталарга жол берүү менен, кайра-кайра аракеттенүү аркылуу өздөштүргөндүгүн көрсөттү. Алардын арасынан айрымдары гана мындай мүмкүнчүлүккө мектепте жетишкени алынган маалыматтар аркылуу белгилүү болду. Ошондон улам, рационалдуу окуу боюнча аларга окутуучулар кеп-кеңешин айткандыгын белгилешти. Себеби, студенттер маалымат алуунун пассивдүү, рационалдуу эмес ыкмасына канчалык жакын болсо, аларда окуу жөндөмү жетишпесе, мындай боштук кошумча жүктөмдөргө алып бара тургандыгы белгилүү. Предметке жараша аптасына алар өз алдынча иштерге орточо 20дан 30 саатка чейин, күнүнө 15 мүнөттөн 4 саатка чейин убакытын коротушат. Убакыт ар дайым эле окуу чеберчилигинин көрсөткүчү боло албаса да, убакыт менен аткаруу жөндөмү бири-бирин менен шарттап турат. Тагыраак айтканда, өз алдынча иштерди аткаруунун рационалдуу ыкмаларын өздөштүргөн студенттер тапшырманы тезирээк аткарышат.

Окуу чеберчилигинин диагностикасы жазуу тапшырмаларынын аткарылышынын натыйжалары боюнча, аларды аткарууга жумшалган убакытты эске алуу менен төмөнкүдөй жүргүзүлдү: а) теманы ачып берип, чакан маалымат түзүү; б) окутулган тема боюнча резюме жазуу зарыл.

Биринчи тапшырманы аткаруунун натыйжасы окуу чеберчилигине ээ болуунун төмөнкү деңгээлин көрсөттү. Тапшырма аткаруу учурунда студенттер теманын негизги мазмунун ачып берүүгө байланыштуу татаалдыктарга туш келишти, окулган текстке анализ жүргүзө алышкан жок, тыянак чыгарууга, ал маселеге карата өзүнүн мамилесин билдире алышпады. Негизги маалымат экинчи баскычтагы маалыматтар менен аралашып, иштин негизги идеясы ачык, так берилген жок. Теманын негизги жобосу түзүлбөй калды. Анализдин натыйжалары 3.9-таблицада көрсөтүлгөн.

3.9-таблица. – Иштердин анализи (маалымат, дил баян)

№	Баалоо критерийи	Туура аткарылгандар (% катышта)
1.	Материалды баяндоонун логикалуулугу, ырааттуулугу	47
2.	Мазмундун негизгилерин бөлүп алуу	29
3.	Автордун негизги ойлорунун ортосундагы байланыштарды байкоо	31
4.	Теманын (маселенин) толук ачылышы	28
5.	Маселеге карата өзүнүн мамилесин билдире алуусу	9
6.	Электрондук конспектини блок-схемасын түзө билиши	–

б) окутулган тема боюнча жазылган рефераттардын анализи материалдарды жалпылаштыруу жөндөмүнүн төмөнкү деңгээлде экендигин көрсөттү. Мында студенттер тексттин негизги мазмунун кыска берүү маселесинде кыйналышты. Анчалык маанилүү болбогон деталдарга көп кайрылып, тексттен сүйлөмдөрдү көчүрүп алууга аракет жасагандары, алардан өзөктүү нерсени көрө билбегендиги берилген ишти аткаруудагы негизги каталары болуп саналды. Рефераттардын натыйжалары 3.10-таблицага жайгаштырылды.

3.10-таблица. – Рефераттардын анализи

№	Баалоо критерийи	Туура аткарылгандар (% катышта)
1.	Мазмундан негизгилерин тандап алуу	29
2.	Баяндын кыскалыгы, байланышы	46

Студенттер иштердин рационалдуу эмес ыкмаларын пайдаланып, өз алдынча иштерди аткаруунун пассивдүү усулдарына ыкташып, жогорку окуу жайындагы өз алдынча иштердин аткарылышы ансыз мүмкүн болбогон материалдарды рационалдуу кайталоонун жолдорун билбей тургандыгы

белгилүү болду. Өз алдынча окуй билүү багытындагы натыйжанын төмөнкү көрсөткүчү, өз алдынча иштерди аткаруу жөндөмүнүн төмөн экендигинин башкы себеби болуп саналат. Студенттерге өз алдынча иштерди уюштуруу үчүн нускама-программалар, англис тилин окуп-үйрөнүү, пайдалануу боюнча кеңеш-сунуштар жетишпейт. Окууга бөлүнгөн жалпы убакыт аралыгында аткарыла турган тапшырмалардын, материалдардын көлөмү, аларды аткаруу мөөнөтү так көрсөтүлгөн программада сөздүктөрдүн ж.б.у.с. ошондой эле нускама-программаларынын жоктугу студенттерге кыйла тоскоолдук жаратат.

«Кандай шарттын жетишсиздиги өз алдынча иштердин натыйжасына терс таасирин тийгизет?» деген суроого төмөнкүдөй маалымат алынды (3.11-таблица).

3.11-таблица. – Өз алдынча иштердин натыйжасына таасирин тийгизген шарттар

№	Өз алдынча иштердин ийгиликтүү аткарылышына терс таасирин тийгизген шарттар	Студенттердин жооптору (%дык катышта)
1.	Өз алдынча иштердин башкарылбаган мүнөзү	74
2.	Өз алдынча иштерди уюштуруу системасынын жоктугу	80
3.	Тапшырмалардын репродуктивдик мүнөзү	77
4.	Өз алдынча иштердин жетиштүү деңгээлде индивидуалдаштырылбагандыгы	89
5.	Текшерүү, өзүн-өзү текшерүү системасынын жоктугу	74

Таблицада көрсөтүлгөндөй, өз алдынча иштердин уюштурулушунда анын оптималдаштырууга зарыл болгон шарттарды студенттердин 100%ы тең эске албай, негативдүү жагдайга окуу жөндөмдөрүн өздөштүрүү деңгээлине байланыштырышат. Жалпысынан алып караганда, таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун процессуалдык компоненти төмөнкүдөй катышта көрүнөт: студенттердин 40,2%ы – төмөнкү деңгээлде, алардын чеберчиликтери өнүккөн

эмес, окутуучудан жардам болбосо, маселени так ажырата алышпайт. Студенттердин 47,1%ы чеберчиликтери ортоңку деңгээлде, алар окутуучунун жардамын кырдаалга жараша пайдаланышат. Студенттердин 12,7%нын чеберчиликтери жогорку деңгээлде калыптанган.

Диагностикалык шкаланын жардамында алынган маалыматтар кенже курстун студенттеринде окуу жөндөмдөрү жогорку деңгээлде калыптанбагандыгын тастыктады. Ал маалыматтар 3.12-таблицада көрсөтүлдү.

3.12-таблица. – Окуу жөндөмдөрүнүн калыптанган деңгээли (% дык катышта)

№	Чеберчилик	Деңгээлдер					
		Жогорку		Ортоңку		Төмөнкү	
		Студенттердин саны / %					
1.	Максат коюу жөндөмү	21	19,8	72	67,9	13	12,3
2.	Аткаруу жөндөмү	19	17,9	65	61,3	22	20,8
3.	Текшерүү-баалоо жөндөмү	11	10,4	41	38,7	54	50,9
4.	Кесиптик жөндөм	3	2,8	22	20,8	81	76,4
Жалпы		14	12,7	50	47,1	42	40,2

Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун рефлексдик компонентин аныктоо үчүн, жазуу кебине болгон жөндөмдүн өнүгүү деңгээлин өзүн-өзү баалоо, өзүн-өзү текшерүү максатында жазуу иштеринин негизинде анкеталык суроо-жооп жүргүзүлдү. Окуу жөндөмдөрүн студенттердин өзүн-өзү баалоосу менен эксперттик баалардын салыштырылып каралышы (жогорку – 18,9%, ортоңку – 56,6%, төмөнкү – 24,5%) өзүнүн окуу жөндөмдөрүн студенттердин адекваттуу баалай албагандыгын, алар туш келген татаалдыкты кыскартуу максатында, рационалдуу окуу эмгегинин чеберчиликтерин үйрөтүү үчүн студенттерге атайын окуу курстарынын уюштурулушунун зарылдыгын көрсөттү.

Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун жогорку баскычындагы студенттер бардык иштерди сырттан көзөмөлсүз (өзүн-өзү көзөмөлдөөнүн негизинде) аткарышат. Ал эми таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун ортоңку баскычындагы студенттер өзүн-өзү текшерүүгө таяна албагандыктан, жоопкерчилигине сырткы текшерүү түрткү болот. Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун төмөнкү баскычындагылар өзүн-өзү текшерүүнү аткара алышпайт. Бул көрсөткүчтөгү маалыматтар 3.13-таблицада чагылдырылды.

3.13-таблица. – Окуу жөндөмдөрүнүн өнүгүүсүнүн деңгээлин өзүн-өзү баалоосу (рефлексивтик компонент)

№	Баалоо критерийи	Деңгээлдер					
		Жогорку		Ортоңку		Төмөнкү	
		Студенттердин саны / %					
1.	Өзүн-өзү баалоо	20	18,9	60	56,6	26	24,5
2.	Өзүн-өзү текшерүү	4	3,8	48	45,3	54	50,9
Жалпы		12	11,3	54	51	40	37,7

Өз алдынча аткарыла турган иштердин курамындагы таанып-билүү ишмердигиндеги өз алдынчалуулуктун рефлексивтик компоненти орто, төмөнкү баскычта да көрсөтүлдү. Тагыраак айтканда, биз, студенттердин таанып-билүү ишмердигиндеги өз алдынчалуулугунун төмөнкүдөй баскычтарын аныктадык: төмөнкү баскыч – өз алдынча иштерди аткаруу чеберчилиги да, жөндөмү да тиешелүү деңгээлде өнүкпөгөн болот. Бул баскычтагы студент тапшырманы өз алдынча аткара албайт; ортоңку баскычтагылар өз алдынча иштерди аткаруу чеберчилиги, жөндөмү өнүктүрүлгөн, мындагы студент тапшырмаларды башкалардын көмөгү менен кыйналып жатып аткарат; жогорку баскычтагылар өз алдынча иштерди аткаруу чеберчилиги, жөндөмү мыкты өнүккөн болот, бул баскычтагы студенттер тапшырмаларды дайыма туура, рационалдуу, чыгармачылыкта аткарууга жөндөмдүү келишет. Кенже курстун студенттеринин таанып билүүдөгү өз алдынчалуулугунун өнүгүү деңгээли

жалпылаштырылган түрдө 3.14-таблицада көрсөтүлдү.

3.14-таблица. – Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун өнүгүү деңгээли

№	Компоненттер	Деңгээлдер					
		Жогорку		Ортоңку		Төмөнкү	
		Студенттердин саны / %					
1.	Мотивациялык	16	14,9	46	43,8	44	41,3
2.	Маалыматтык-мазмундук	14	13,2	32	30,2	60	56,6
3.	Процессуалдык	13	12,7	50	47,1	43	40,2
4.	Рефлексстик	12	11,3	54	51	40	37,7
Жалпы		14	13	45	43	47	44

Ошентип, аныктоочу экспериментинин натыйжалары таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун биздин гипотезалык негизде бөлүштүрүүбүздөгү үч деңгээлди, таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулук, негизинен, ортоңку жана төмөнкү деңгээлде нонсенс деген илимий божомолубузду бышыктады.

Аныктоочу экспериментибиздин жүрүшүндө биз, өз алдынча иштерди аткарууга болгон мотивациянын төмөнкү деңгээлиндеги биринчи курстун студенттери өз алдынчалуулуктун, жоопкерчиликтин төмөнкү деңгээлинде жүргөндүктөн, өз алдынча билим алуу процесси аларда дээрлик төмөндүгүн далилдедик. Аларда окууга болгон кызыгуу, демилге жок болгондуктан, даярдык деңгээли да начар экендиги белгилүү болду.

Ошентип, аныктоочу экспериментибиздин жүрүшүндө төмөндөгүлөр аныкталды:

– кенже курстун студенттеринде таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун ортоңку жана төмөнкү деңгээлдери артыкчылык кыла тургандыгын;

– өз алдынча иштерди аткаруу учурунда таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун төмөндүгүнүн негизги себептери:

1. Өз алдынча иштерди башкаруу жолго коюлбагандыгы;

2. Аны уюштуруу системасынын жетишсиздиги;
3. Тапшырмалардын репродуктивдик мүнөзү;
4. Индивидуалдаштыруунун жетишсиздиги;
5. Өзүн-өзү текшерүү, текшерүү системаларынын жоктугу болуп санала тургандыгын далилденди.

Студенттердин көпчүлүгү чыгармачылык багыты төмөнкү деңгээлде болгондуктан, алар окутуучунун көмөгүнө, өз алдынча иштерди уюштурууда башкалардын жардамына муктаж болушат.

3.2. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен калыптандыруучу эксперимент

Калыптандыруучу эксперименттин максаты студенттердин өз алдынча иштерин маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын пайдаланылышы аркылуу уюштурууга, башкарууга сунушталган программалардын эффективдүүлүгүн текшерүү болуп саналды. Ал максатка ылайык, төмөнкүдөй тапшырмалар коюлуп, аткарылды:

- эксперименталдык окуунун биринчи этабынан кийин таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун деңгээлинин, анын бардык компоненттеринин өзгөрүү динамикасын аныктоо;
- мамилесин текшерүүнү жүргүзүү;
- таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулук деңгээлиндеги программага индивидуалдаштырылган чыгармачыл тапшырмалардын тийгизген таасирин аныктоо.

Калыптандыруучу экспериментти уюштурууда жана өткөрүүдө биз өз алдынча иштерди индивидуалдаштырылышын камсыз кылуу үчүн маалыматтык технологиялардын пайдаланылышын караган программаларды, өз алдынча иштерде педагогикалык коштоону пайдаланган учурда таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулукту калыптандырууга мүмкүнчүлүк түзүлүп, өз

алдынча ишмердикти уюштуруу да, башкаруу да эффективдүү болот деген жободон турган жумушчу гипотезага таяндык. Себеби, ал студенттердин билим деңгээлинин жогорулашына, таанып-билүүгө болгон кызыгуунун калыптанышына, өз алдынча иштерди аткаруунун рационалдык ыкмаларынын өздөштүрүлүшүнө, оң мотивацияларды жаратууга мүмкүнчүлүк түзөт.

Калыптандыруучу эксперимент 2018-2020-жж. Ош мамлекеттик университетинин бизнес жана менеджмент факультетинин жана Кыргыз-Өзбек Эл аралык университетинин тарых-филология факультетинин 54 студенти катышкан эксперименталдык тайпада 1-2 курстарынын арасында өткөрүлдү. Констатациялоо бөлүгүнөн кийин жетишүүсү кыйла төмөнкү көрсөткүчтөгү студенттердин тобу эксперименталдык тайпа катары тандалып алынды. Аныктоочу экспериментине – 52, калыптандырууда 54 студент катышты. Текшерүүчү тайпада иш «Англис тили» сабагынын практикалык курсу боюнча жумушчу программасына ылайык, салттык усул боюнча жүргүзүлдү. Ал эми эксперименталдык тайпада студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууга багытталып, атайын иштелип чыккан өздүк программанын негизинде окуу процессин алып бардык.

Натыйжалардын анализи, программалар өз алдынча иштерди активдештирип, англис тилин окуп-үйрөнүүгө болгон кызыгууну, мотивацияны күчөтүп, натыйжасы билим сапатынын жогорулашына алып бара турган акыл ишмердигинин активдешешине түрткү болот деген тыянак чыгарууга мүмкүнчүлүк берди. Себеби, студенттер маалыматтык технологиялардын пайдаланылышы аркылуу өз алдынча иштердин уюштурулушу, убакытты үнөмдөшүн, индивидуалдык тапшырмалар материалдарды кайталоону талап кылгандыгын, ар бир студентке кенен убакыт бөлүнгөндүгүн белгилешти.

3.15-таблица. – Маалыматтык-коммуникациялык технологияны пайдалануу аркылуу студенттердин өз алдынча иштерин уюштурулушунун баасы (% дык катышта)

№	Көрсөткүчтөр	%
---	--------------	---

1.	Акыл ишмердүүлүгүн активдештирет	86
2.	Предметке кызыктырат	61,7
3.	Бөлүмдү окуп-үйрөнүүгө жумшалган убакытты үнөмдөйт	50,7
4.	Билим сапатын жогорулатат	70,6
5.	Өз алдынча иштерди активдештирет	81,7
6.	Чыгармачылык мамилени калыптандырат	94
7.	Окууну индивидуалдаштырат	70,7
8.	Логикалык курулуш	71
9.	Лексикаларды, терминологияларды эстеп калууга шарт түзөт	69,4
10.	Жазуу кебинин өнүгүшүнө мүмкүнчүлүк жаратат	34,4
11.	Чечендик өнөрдүн өсүшүнө шарт түзөт	41

Текшерүү тапшырмалары боштуктарды аныктап, каталарды коррекциялоого, ондоп-түздөөгө мүмкүнчүлүк берип, жетишкен даярдык деңгээлин баалоосун калыптандырууга түрткү болду. Алар материалдарды кайталап, системалаштырып, өзүн-өзү текшерүүнү жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүн берет. Студенттердин программалык тапшырмаларды баалоосу 3.16-таблицада чагылдырылды.

3.16-таблица. – Программалык тапшырмаларга студенттердин баасы (%дык катышта)

№	Тапшырма түрлөрү	%
1.	Алмаштыруу көнүгүүлөрү	82,4
2.	Трансформацияга жазуу тапшырмалары	52,3
3.	Чыгармачылык жазуу тапшырмалары	85,7
4.	Тесттер	94,4

5.	Сүйлөө (кеп ишмердиги)	97
----	------------------------	----

Педагогикалык илим практикага окуу куралдары, же окутуучу тарабынан даярдалып, анын жетекчилигинде аткарыла турган студенттин өз алдынча иши аркылуу чыга алат. Анын экинчиси оптималдуу вариант катары көрүнөт. Себеби, ал баскыч окутуучу менен студенттин биргелешкен башкаруусу, алардын биргелешкен аракеттеринин, чыгармачылыгынын негизги көрсөткүчү. Ал аркылуу биргелешкен активдүүлүгүнүн эффективдүүлүгүнө жетишет.

3.17-таблица. – Өз алдынча иштердин убакытка бөлүнүп аткарылышы (%дык катышта)

№	Сабактарга даярдануу	АЭ		КЭ	
		Саны	%	Саны	%
1.	Системалык түрдө даярданам	39	36,7	74	69,8
2.	Саат-сааты менен даярданам	54	51	25	23,6
3.	Таптакыр даярданбайм	13	12,3	7	6,6

Эскертүү: АЭ – аныктоочу эксперимент; КЭ – калыптандыруучу эксперимент

3.18-таблица. – Студенттин инсандык сапаттарынын өнүгүшүнө маалыматтык-коммуникациялык технологиялар аркылуу аткарылган өз алдынча иштердин таасири (%дык катышта)

№	Инсандык сапаттар	АЭ	КЭ
1.	Адилеттүүлүк	88,5	61,2
2.	Тартиптүүлүк	77,3	61,4
3.	Аракетчилдик	87,7	55,2
4.	Эмгекчилдик	94,7	68,9

5.	Туруктуулук	91	55,4
6.	Аткаруучулук	89,6	70,6
7.	Көз карандысыздык	22,6	34
8.	Ишке жөндөмдүүлүк	39,9	70;2
9.	Жоопкерчиликтүүлүк	17,5	49,3
10.	Уюштуруучулук	19,9	61,6
11.	Максатка умтулуу	11,6	15,4
12.	Активдүүлүк	12,1	23,5
13.	Демилгелүүлүк	7,6	14,4
14.	Өз алдынчалуулук	12,4	26
15.	Чыгармачылыкта иштөө жөндөмү	6	11,4

Эксперименттин аныктоочу жана калыптандыруучу этаптарынын жүрүшүндөгү анкеталык суроо-жоопторду салыштырып караганда, программалар боюнча иштөө процессинде студенттердин уюштуруу багытында, эң башкысы, чыгармачылык, таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулук багытында да өзгөрүүлөр пайда болгондугу байкалды. Албетте, окуу процессинин натыйжалары анын катышуучуларынын мамилесине түздөн-түз көз каранды болот. Ошондуктан, индивидуалдаштыруу маселесин карап жатканда, окуу процессинин ар бир катышуучусунун аракетинин, уюштуруучулугунун, жоопкерчилигинин конкреттүү деңгээлинен алыстап кетүүгө болбойт. Тагыраак айтканда, ички тартип инсандык сапат катары студенттин чыгармачылыктагы индивидуалдуулугунун жеткиликтүү болбогон тарабын компенсациялап толуктап тура алат.

Калыптандыруучу эксперименттин натыйжасы боюнча студенттердин 49,6%ы инсандык аткаруу багытына ээ болушкан. 36,3%ы – инсандык уюштуруучулук багытына, 14,1%ы – инсандык чыгармачыл багытына жетишкен. Студенттер кыйла уюшумдуулукка, өз алдынчалуулукка жетишип, алардын жазуу түрүндөгү чыгармачыл тапшырмалардын үстүндө иштөөгө каалоолору пайда болду.

Программа боюнча иштеген учурда диагностика жүрөт. Тагыраак

айтканда, студенттер тилдик билимдин жетишсиздигин сезишет. Тилди кыйла жеткиликтүү өздөштүрүүгө, билимге болгон аракетти жандандырган мотивация келип чыгат. Эрудициялык, принципалдуулук, аргументтештирүү жөндөмү, жоопкерчилик, сынчыл ойлом, чыгармачылык, чеберчилик сыяктуу инсандык сапаттарга тарбияланат.

Программа таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун мотивациялык компонентине таасир берип, англис тилине болгон кызыгуу, активдүүлүк, өз алдынчалуулук артып, өз алдынча билим алууга болгон суроо-талап өсүп, кесипкөй адис болуудагы анын ролу жогорулады.

Мотивация деңгээли, жетишүү бийиктиги өскөндүгүн тесттердин натыйжалары көрсөттү. Мотивациялык таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун жогорку, ортоңку деңгээлине жетишкен студенттердин саны өстү. Мындагы өзгөрүү динамикасы 3.19-таблицада көрсөтүлдү.

3.19-таблица. – Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун мотивациялык компонентинин өзгөрүшү (%дык катышта)

№	Мотивациялык көрсөткүчтөр	Деңгээлдер					
		Жогорку		Ортоңку		Төмөнкү	
		АЭ	КЭ	АЭ	КЭ	АЭ	КЭ
		Студенттердин саны / %					
1.	Өз алдынча ишке оң мамиле, кесипкөй адис болуудагы анын ролунун таанылышы	28 / 26,4	35 / 33	52 / 49	57 / 53,8	26 / 24,6	14 / 13,2
2.	Өз алдынча билим алууга суроо-талап	7 / 6,6	15 / 14,1	53 / 50	64 / 60,4	46 / 43,4	27 / 25,5
3.	Окутуучунун жардамына муктаждык	15 / 14,2	3 / 2,8	59 / 55,6	81 / 76,4	32 / 30,2	22 / 20,8
4.	Таанып-билүүдөгү активдүүлүк	13 / 12,3	36 / 34	22 / 20,7	38 / 35,8	71 / 67	32 / 30,2
Жалпы		14,9	21	43,8	56,6	41,3	22,4

Калыптандыруучу эксперименттин эффективдүүлүгүнүн негизги

көрсөткүчү болуп эксперименталдык жана текшерүүчү топтордун студенттеринин салыштырма мүнөзү эсептелди. Модулдун жыйынтыгы боюнча тест түрүндө текшерүү жүргүзүлдү. Ийгилик коэффициенти төмөнкүдөй эсептелди:

$$K = (S:M)/100, \text{ мындагы}$$

K – коэффициент, баалоо критерийи, даярдык деңгээли.

S – туура жооптордун саны.

M – тапшырмалардын жалпы саны.

$K = 90\%$ учурундагы баа – «эң жакшы».

$K = 75-89\%$ дын баасы – «жакшы».

$K = 51-74\%$ дын баасы – «канааттандырарлык».

$K = 50\%$, андан төмөн көрсөткүчтүн баасы «канааттандырарлык эмес».

Бөлүмдүн аягындагы (1-модуль) тестирилөө эксперименталдык топто тестирилөөнүн көрсөткүчү жакшыра баштагандыгын көрсөттү. Тестирилөөдө берилген жогорку баллдар модулдун материалдарынын өздөштүрүлүшүнүн жакшыргандыгынан кабар берет. Эки тесттин натыйжалары: Тест 0, 1-модуль 3.20-таблицага жайгаштырылды.

3.20-таблица. – Биринчи, экинчи модулдун акырында программа боюнча жүргүзүлгөн тестирилөөнүн ийгиликтүү натыйжаларынын коэффициенти %дык катышта

Тест	«5», «4» 75% өйдө		«3» 51-74%		«2» 50% төмөн	
	ЭТ	ТТ	ЭТ	ТТ	ЭТ	ТТ
	Студенттердин саны / %					
Тест 0	25 / 23,6	25 / 23,6	42 / 39,6	42 / 39,6	39 / 36,8	39 / 36,8

Модуль 1	29 / 27,3	24 / 22,6	55 / 51,9	60 / 56,6	22 / 20,8	22 / 20,8
----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Аны улай эле биз, изилденип жаткан таанып-билүү ишмердүүлүк мүнөзүндөгү программа боюнча иштердин натыйжасындагы өзгөрүүлөрдү далилдедик. Мында студенттерге репродуктивдик, репродуктивдик-чыгармачыл, чыгармачыл тапшырмалардын үч сериясын өз каалоолору боюнча бердик. Эксперименталдык топто бул учурда тапшырмалардын репродуктивдик түрүнө басым койгон студенттердин саны кыскарды. Тагыраак айтканда, студенттер чыгармачыл же репродуктивдик-чыгармачыл тапшырмаларды аткарууга кызыга башташты (3.21-таблица).

3.21-таблица. – Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун маалыматтык-мазмундук компонентиндеги өзгөрүүлөр

№	Маалыматтык-мазмундук компоненттин көрсөткүчтөрү	Деңгээлдер					
		Жогорку		Ортоңку		Төмөнкү	
		АЭ	КЭ	АЭ	КЭ	АЭ	КЭ
		Студенттердин саны / %					
1.	Билим	25 / 23,6	29 / 27,3	42 / 39,6	55 / 51,9	39 / 36,8	22 / 20,8
2.	Креативдүүлүк	3 / 2,8	6 / 5,7	22 / 20,8	40 / 37,7	81 / 76,4	60 / 56,6
Жалпы		13,2	16,5	30,2	44,8	56,6	38,7

Маалыматтык-мазмундук компоненттин деңгээлин аныктоо үчүн диагностикалык шкаланын жардамында алынган маалыматтар да эксперименталдык топтун студенттеринде бул компоненттин мазмунундагы өзгөрүүлөрдүн динамикасын тастыктайт.

Андан ары бизди программа боюнча аткарылган иштер окуу жөндөмдөрүнүн, өзгөчө кайсыларынын калыптанышына мүмкүнчүлүк жараткандыгы кызыктырды. Программалардын структуралары, ырааттуу жасалган кадамдар аларга өз алдынча окууга коюлган максат-милдеттерди

түшүнө билүүгө, ал аракеттерди системага келтирүүгө мүмкүнчүлүк берди. Студенттер өздөштүргөн материалдан негизгилерин бөлүп алууну, ойлоно турган негизги учурларга токтолууну, экинчи баскычтагы деталдарга алаксыбай өтүп кетүүнү үйрөнүштү. Ошондой эле эксперименталдык топтун студенттери өз ишмердүүлүгүнүн максатын аныктоону, өзүн-өзү текшерүүнүн аткарылышын өздөштүрүштү. Программа боюнча аткарылган иштердин натыйжаларында окуу жөндөмдөрүнүн калыптандырылышы 3.22-таблицада көрсөтүлдү.

3.22-таблица. – Окуу жөндөмдөрүнүн калыптандырылышы

№	Окуу жөндөмдөрү	(%дык катышта)
1.	Окуганынан негизгилерин бөлүп алат	82,2
2.	Өз алдынча иштерге максат коёт	67,2
3.	Кырдаалды анализдей билет	68,2
4.	Чечимдерди долбоорлой алат	34
5.	Өз алдынча иштейт	81,8
6.	Өзүн-өзү текшере алат	77,5

Окуу жөндөмдөрүн өздөштүрүү деңгээлинин өзгөрүшүн жазуу иштеринен байкоого болот. Жазуу иштерин аткаруунун алгоритми, блок-схемалар ишмердүүлүктүн бул түрүн студенттердин өздөштүрүшүн жеңилдетти. Текшерүүнүн натыйжалары эксперименталдык топтун аткарган иштери текшерүүчү топтун студенттеринин аткаргандарынан логикалуулугу, мазмуну жагынан бир топ артыкчылыктарга ээ болуп айырмаланып турат. Эксперименталдык топтун студенттери окугандарын логикалык жактан мыкты байланышта түшүнүп, маселенин негизги маңызын аңдап-билип, талкууда өз оюн аргументтештирип айтып, жыйынтык чыгарып, маселеге карата өзүнүн жеке мамилесин билдирип калышты; ошол эле учурда алар иштин аткарылышына текшерүүчү топтун студенттерине караганда азыраак убакыт коротушат. Алардын туура аткарган

тапшырмаларынын пайыздык көрсөткүчү биринчи сабактан тартып эле жогору.

3.23-таблица. Жазуу иштеринин анализи (сөз, баяндама)

№	Баалоо критерийи	Туура аткарылган (%дык катышта)	
		АЭ	КЭ
1.	Материалды берүүнүн логикалуулугу, ырааттуулугу	51	72
2.	Материалдан негизгилерин бөлүп алуусу	28	45
3.	Автордун негизги ойлорунун ортосундагы байланыштарды байкоосу	26	54
4.	Теманын (маселенин) толук ачылышы	37	44
5.	Маселеге карата жеке мамилесин билдирүүсү	12	23
6.	Маселенин практикалык маанисин аныкташы	7	16

Эксперименталдык иштин биринчи этабынын натыйжаларынан процессуалдык компоненттин бардык көрсөткүчү боюнча конструктивдүү өзгөрүүлөр жүргөндүгү байкалат. Тагыраак айтканда, окуу жана кесиптик чеберчиликтин төмөнкү баскычында турган студенттердин саны кыйла кыскаргандыгы белгилүү болду. Мындагы өзгөрүү динамикасы 3.24-таблицада көрсөтүлдү.

3.24-таблица. – Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун процессуалдык компонентиндеги өзгөрүү (%дык катышта)

№	Чеберчилик	Деңгээлдер					
		Жогорку		Ортоңку		Төмөнкү	
		АЭ	КЭ	АЭ	КЭ	АЭ	КЭ
		Студенттердин саны / %					
1.	Максат коюу чеберчилиги	21 / 19,8	22 / 20,8	72 / 67,9	75 / 70,8	13 / 12,3	9 / 8,4

2.	Аткаруу чеберчилиги	19 / 17,9	22 / 20,8	65 / 61,3	67 / 63,2	22 / 20,8	17 / 16
3.	Текшерүү-баалоо чеберчилиги	11 / 10,4	22 / 20,8	41 / 38,7	35 / 33	54 / 50,9	49 / 46,2
4.	Кесиптик чеберчилик	3 / 2,8	7 / 6,6	22 / 20,8	39 / 36,8	81 / 76,4	60 / 56,6
Жалпы		12,7	17,2	47,1	51	40,2	31,8

Таанып-билүү ишмердигиндеги өз алдынчалуулуктун рефлексдик компонентин аныктоодо, ар бир студент жазуу кебиндеги өзүнүн жөндөмүнүн өнүгүшүн өзү текшерип, өзүнө-өзүн баалоо максатында анкеталык суроого жазуу иши аркылуу жооп беришти. Бул учурда таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун жогорку деңгээлине ээ болгон студенттер бардык ишти сырткы көзөмөлсүз (өзүн өзү көзөмөлдөөнүн негизинде) аткарды. Мына ушундан өзүн-өзү көзөмөлдөөгө таянган, таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун орто баскычына жеткен студенттердин саны өскөндүгү көрүндү. Ал эми таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун төмөнкү баскычындагы студенттер өзүн-өзү көзөмөлдөөнү чанда гана жүзөгө ашырышты. Анкеталык суроо-жооптун маалыматтары 3.25-таблицада берилди.

3.25-таблица. – Окуу чеберчилигинин өнүгүшүн өзүн-өзү баалоосу

№	Баалоо критерийи	Деңгээлдер					
		Жогорку		Ортоңку		Төмөнкү	
		АЭ	КЭ	АЭ	КЭ	АЭ	КЭ
		Студенттердин саны / %					
1.	Өзүн-өзү баалоо	20 / 18,9	25 / 23,6	60 / 56,6	66 / 62,3	26 / 24,5	15 / 14,1
2.	Өзүн-өзү көзөмөлдөө	4 /	14 /	48 /	68 /	54 /	24 /

		3,8	13,2	45,3	64,1	50,9	22,7
	Жалпы	11,3	18,4	51	63,2	37,7	18,4

Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулукту калыптандыруудагы программанын эффективдүүлүгүн эксперименталдык текшерүүнүн биринчи этабынын жыйынтыгында төмөнкүдөй тыянактар чыгарылды:

– топтогу таанып-билүүдөгү өзгөчөлүктүн ортоңку жана төмөнкү баскычтарындагы студенттерде негизги өзгөрүүлөр жүрдү;

– таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун мазмунундагы мотивациялык, маалыматтык-мазмундук компоненттерде жогорку динамика байкалды. Ал өзгөрүүлөр 3.26-таблицада көрсөтүлдү.

3.26-таблица. – Калыптандыруучу этабындагы таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулук деңгээлинин өзгөрүшү)

№	Компоненттер	Деңгээлдер					
		Жогорку		Ортоңку		Төмөнкү	
		АЭ	КЭ	АЭ	КЭ	АЭ	КЭ
		Студенттердин саны / %					
1.	Мотивациялык	16 / 14,9	22 / 21	46 / 43,8	60 / 56,6	44 / 41,3	24 / 22,4
2.	Маалыматтык-мазмундук	14 / 13,2	17 / 16,5	32 / 30,2	47 / 44,8	60 / 56,6	41 / 38,7
3.	Процессуалдык	13 / 12,7	18 / 17,2	50 / 47,1	54 / 51	43 / 40,2	34 / 31,8
4.	Рефлекстик	12 / 11,3	21 / 19,8	54 / 51	66 / 62,2	40 / 37,7	19 / 18
	Жалпы	13	18,6	43	53,6	44	27,8

Калыптандыруучу этапта таанып-билүү ишмердигиндеги студенттердин ар биринин өз алдынчалуулугу эске алынып, аткарууга берилген иштерди индивидуалдаштыруу колго алынды. Өздүк программабыздын

аткаруу бөлүгүндө аткарууга берилген иштерди индивидуалдаштыруу каралгандыктан, репродуктивдик, репродуктивдик чыгармачыл, чыгармачыл тапшырмалар студенттерге берилди. Программанын текшерүү бөлүгүнө ылайык, таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун төмөнкү баскычындагы студенттерге текшерүү функциясынан тышкары өтүлгөн материалдарды эс тутумда калыбына келтирүүгө жардам бере турган окуу функциясы алып жүргөн тесттер сунушталды. Ортоңку баскычтагы студенттер тесттерди боштуктар менен аткарышты.

3.3. Текшерүүчү эксперименттин натыйжасы

Изилдөөнүн темасы боюнча текшерүүчү эксперимент билим берүү процессинде маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) колдонуунун натыйжалуулугун аныктоо үчүн илимий изилдөө жүргүзүүнү камтыйт. Эксперимент төмөнкү негизги кадамдарды камтыды:

Эксперименттин негизги милдети – студенттердин өз алдынча ишинин деңгээлинде маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу таасирин баалоо.

Андыктан учурдагы педагогикалык ыкмаларды талдоо, эксперименттин методикасын иштеп чыгуу, мониторинг жүргүзүү жана натыйжаларды талдоо маселелери да чечилди.

Өз алдынча иштөөнүн негизги көрсөткүчтөрүн аныктоону камтыган методиканы иштеп чыктык (мисалы, үй тапшырмасын аткаруу, сабактардагы активдүүлүк деңгээли, дискуссияларга катышуу ж. б.).

Билим берүү жараянында МКТ натыйжалуулугун баалоо критерийлери тандалды.

Текшерилип жаткан топко билим берүү процессинде МКТга кирүү мүмкүнчүлүгү берилди (электрондук окуу китептери, веб-ресурстар, онлайн курстар ж. б.).

Эксперименталдык топ үчүн маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен окутуу программасы иштелип чыкты. Белгилүү мезгил аралыгында студенттердин өз алдынча иштерине мониторинг жүргүзүлдү.

Окутуунун салттуу ыкмасын сактап текшерүүчү иш-чараларды жүргүзүү, студенттердин өз алдынча иштөөсүнүн, жетишкендиктеринин жана активдүүлүгүнүн көрсөткүчтөрү боюнча маалыматтарды талдоо, эксперименталдык жана текшерүүчү топтордо өз алдынча иштөө көрсөткүчтөрүн салыштыруу, студенттердин өз алдынча иштерин аткаруу боюнча маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын таасирин баалоо, сурамжылоолордун жана анкеталардын натыйжаларын талдоо иштерин жүргүздүк.

Текшерүүчү этабында таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулугу эске алынып, өз алдынча иштерди индивидуалдаштыруу жүзөгө ашырылды. Программанын аткаруу бөлүгүндө индивидуалдаштыруу максатында ар кыл деңгээлдеги: репродуктивдик, репродуктивдик-чыгармачыл, чыгармачыл тапшырмалар пайдаланылды. Программанын текшерүү бөлүгүндө таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун төмөнкү баскычындагы студенттерге текшерүү функциясынан тышкары өтүлгөн материалдарды эс тутумда калыбына келтирүүгө жардам бере турган окуу функциясы алып жүргөн тесттер сунушталды. Орто баскычтагы студенттер тесттерди боштуктар менен аткарышты.

Текшерүүчү экспериментинин натыйжасынан алынган маалыматтардын анализи таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун мотивациялык компонентинин трансформациясынын бардык баскычына студенттер трансформациялангандыгын көрсөттү. Тагыраак айтканда, эксперименттин башталышына салыштырмалуу 27,1 %ы – төмөнкү баскычка, 13,7 %ы – орто баскычка, 13,4 %ы – жогорку баскычка трансформацияланышты. Бул компоненттин мазмунунда өзүн-өзү текшерүү, өз алдынча билим алууга болгон суроо-талап сыяктуу көрсөткүчтөрүндө болду. Өз алдынча иштердин ордун,

маанисин туура баалабаган студенттердин саны кыскарды .(3.27-таблица)

3.27-таблица. Текшерүүчү экспериментинен кийинки таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун мотивациялык компонентиндеги өзгөрүү (%дык катышта)

№	Көрсөткүчтөр	Денгээлдер								
		Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
		АЭ	КЭ	ТЭ	АЭ	КЭ	ТЭ	АЭ	КЭ	ТЭ
		Студенттердин саны / %								
1.	Өз алдынча ишке оң мамиле	28 / 26,4	35 / 33	37 / 34,9	52 / 49	57 / 53,8	57 / 53,8	26 / 24,6	14 / 13,2	12 / 11,3
2.	Өз алдынча билим алууга суроо-талап	7 / 6,6	15 / 14,1	19 / 17,9	53 / 50	64 / 60,4	69 / 65,1	46 / 43,4	27 / 25,5	18 / 17
3.	Окутуучунун жардамына болгон муктаждык	15 / 14,2	3 / 2,8	2 / 1,9	59 / 55,6	81 / 76,4	87 / 82,1	32 / 30,2	22 / 20,8	17 / 16
4.	Таанып-билүүдөгү активдүүлүк	13 / 12,3	36 / 34	43 / 40,6	22 / 20,7	38 / 35,8	45 / 42,4	71 / 67	32 / 30,2	18 / 17
Жалпы		14,9	21	23,8	43,8	56,6	60,9	41,3	22,4	15,3

Жыйынтыктоочу тест (2-модуль) эксперименталдык топтогу тестирлөөнүн көрсөткүчү жакшырганын белгиледи. Жыйынтыктоочу тесттеги жогорку баллдар программанын материалдарын өздөштүрүү денгээли жогорку баскычка көтөрүлгөндүгүн көрсөттү. Үч тесттин натыйжалары (Тест 0, 1-модуль, 2-модуль) 3.28-таблицада чагылдырылды.

3.28-таблица. – Биринчи, экинчи модулдан кийинки программа боюнча тестирлөөнүн натыйжалары, жетишүү коэффициенти (%дык катышта)

Тесттер	«5», «4» 75%дан жогору		«3» 51-74%		«2» 50% дан төмөн	
	ЭТ	ТТ	ЭТ	ТТ	ЭТ	ТТ
	Студенттердин саны / %					

Тест 0	25 / 23,6	25 / 23,6	42 / 39,6	42 / 39,6	39 / 36,8	39 / 36,8
1-модуль	29 / 27,3	24 / 22,6	55 / 51,9	60 / 56,6	22 / 20,8	22 / 20,8
2-модуль	40 / 37,7	29 / 27,3	57 / 53,8	61 / 57,6	9 / 8,5	16 / 15,1

Эксперименталдык топтогу студенттердин даярдык деңгээли жогорулап, таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун маалыматтык-мазмундук компонентиндеги төмөнкү баскыктагы өзгөрүү динамикасы 27,9%дык көрсөткүчкө жетти (3.29-таблица).

3.29-таблица. – Текшерүүчү эксперименттен кийинки таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун маалыматтык-мазмундук компонентиндеги өзгөрүү (%дык катышта)

№	Көрсөткүчтөр	Деңгээлдер								
		Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
		АЭ	КЭ	ТЭ	АЭ	КЭ	ТЭ	АЭ	КЭ	ТЭ
		Студенттердин саны / %								
1.	Билим	25 / 23,6	29 / 27,3	40 / 37,7	43 / 40,6	55 / 51,9	57 / 53,8	38 / 35,8	22 / 20,8	9 / 8,5
2.	Креативдүүлүк	3 / 2,8	6 / 5,7	14 / 13,2	22 / 20,8	40 / 37,7	42 / 39,6	81 / 76,4	60 / 56,6	50 / 47,2
Жалпы		13,2	16,5	25,4	30,2	44,8	46,7	56,6	38,7	27,9

Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун процессуалдык компонентинин мазмунунун анализи төмөнкү баскычтын 20,6% трансформациялангандыгын көрсөттү. Мындагы өзгөрүүнүн динамикасы максат коюу, аткаруу жөндөмдөрүндө начар жүргөндүгү байкалды. Алынган маалыматтар таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун процессуалдык деңгээлинде төмөнкү баскыч кыскарып, студенттердин жогорку баскычка өтө баштагандыгын далилдеди (3.30-таблица).

3.30-таблица. – Текшерүүчү эксперименттен кийинки таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун процессуалдык компонентинин өзгөрүшү

№	Көрсөткүчтөр	Деңгээлдер								
		Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
		АЭ	КЭ	ТЭ	АЭ	КЭ	ТЭ	АЭ	КЭ	ТЭ
		Студенттердин саны / %								
1.	Максат коюу жөндөмү	21 / 19,8	22 / 20,8	31 / 29,2	72 / 67,9	75 / 70,8	70 / 66,1	13 / 12,3	9 / 8,4	5 / 4,7
2.	Аткаруу жөндөмү	19 / 17,9	22 / 20,8	25 / 23,6	65 / 61,3	67 / 63,2	65 / 61,3	22 / 20,8	17 / 16	16 / 15,1
3.	Текшерүү-баалоо жөндөмү	11 / 10,4	22 / 20,8	32 / 30,2	41 / 38,7	35 / 33	34 / 32,1	54 / 50,9	49 / 46,2	40 / 37,7
4.	Кесиптик жөндөм	3 / 2,8	7 / 6,6	8 / 7,5	22 / 20,8	39 / 36,8	72 / 67,9	81 / 76,4	60 / 56,6	26 / 24,6
Жалпы		12,7	17,2	22,6	47,1	51	56,8	40,2	31,8	20,6

Программа боюнча студенттердин өз алдынча иштериндеги рефлексдик компонентинин деңгээли студенттерде кыйла жогорулады. Анын маалыматтары 3.31-таблицага жайгаштырылды.

3.31-таблица. – Окуу жөндөмдөрүнүн (рефлексдик компонент) өнүгүү деңгээлин өзүн-өзү баалоосу

№	Баалоо критерийи	Деңгээлдер		
		Жогорку	Ортоңку	Төмөнкү
		Студенттердин саны / %		
1.	Өзүн-өзү баалоо	20 / 18,8	69 / 64,8	17 / 16,4
2.	Өзүн-өзү башкаруу	34 / 31,8	66 / 62	6 / 6,2
Жалпы		25,3	63,4	11,3

Текшерүүчү эксперименттен кийинки таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулук деңгээлинин өзгөрүү динамикасы жалпылаштырылган түрдө 3.32-таблицада көрсөтүлдү.

3.32-таблица. – Таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулук компоненттери (%дык катышта)

№	Компоненттер	Деңгээлдер								
		Жогорку			Ортоңку			Төмөнкү		
		АЭ	КЭ	ТЭ	АЭ	КЭ	ТЭ	АЭ	КЭ	ТЭ
		Студенттердин саны / %								
1.	Мотивациялык	16 / 14,9	22 / 21	25 / 23,8	46 / 43,8	60 / 56,6	65 / 60,9	44 / 41,3	24 / 22,4	16 / 15,3
2.	Маалыматтык-мазмундук	14 / 13,2	17 / 16,5	27 / 25,4	32 / 30,2	47 / 44,8	49 / 46,7	60 / 56,6	41 / 38,7	30 / 27,9
3.	Процессуалдык	13 / 12,7	18 / 17,2	24 / 22,6	50 / 47,1	54 / 51	60 / 56,8	43 / 40,2	34 / 31,8	22 / 20,6
4.	Рефлексстик	12 / 11,3	21 / 19,8	27 / 25,4	54 / 51	66 / 62,2	66 / 62,3	40 / 37,7	19 / 18	13 / 12,3
Жалпы		13	18,6	24,3	43	53,6	56,7	44	27,8	19

3.33-таблица. – Текшерүүчү эксперименттен кийинки таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун деңгээлиндеги өзгөрүүлөр (%дык катышта)

№	Этаптар	Деңгээлдер		
		Жогорку	Ортоңку	Төмөнкү
		Студенттердин саны / %		
1.	Аныктоочу этап	14 / 13	45 / 43	47 / 44
2.	Калыптандыруучу этап	20 / 18,6	57 / 53,6	29 / 27,8
3.	Жыйынтыктоочу этап	26 / 24,3	60 / 56,7	20 / 19

Студенттердин өз алдынча иштерине арналган өздүк программабыз боюнча аткарылган иштер студенттердин билимин өркүндөтүп, жөндөмдөм-шыгын, чеберчиликтерин калыптандырды. Ошону менен катар эле инсандык сапаттарынын, өз алдынчалуулугунун калыптанышына да жол ачты.

Жүргүзүлгөн эксперименттин жыйынтыгында окуп-үйрөнүү багытындагы маалыматтарды өздөштүрүү деңгээлин көрсөткөн, англис тилин окуп-үйрөнүү учурунда студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн жогорулагандыгын, ошондой эле таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулугунун өскөндүгүн, англис тилин окуп-үйрөнүүгө бүтүндөй кызыкчылыктын калыптанышын көрсөткөн натыйжалар алынды.

Эксперименталдык изилдөөнүн натыйжасында алынган маалыматтар төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга мүмкүнчүлүк берди:

– студенттердин өз алдынча иштеринин сунушталган программасы сабактарга, материалдарды өздөштүрүүгө даярдануу ишине белгилүү деңгээлде убакытты үнөмдөй турган программанын логикалык курулушун көрсөтөт;

- программада берилген тапшырмалардын мүнөзү өз алдынча иштердин жүрүшүндө акыл ишмердигин күчөтүп, окутулуп жаткан предметке, материалга карата болгон мотивацияны, кызыгууну өстүрүп, билим сапатын жогорулатат;

– программа боюнча иштөө кесиптик, жалпы окуу чеберчиликтеринин, инсандык, кесиптик сапаттардын калыптанышына мүмкүнчүлүк жаратат;

– программа ар бир студентке индивидуалдык, дифференциалдык мамиле жасоого, студенттин индивидуалдык артыкчылыктарын эске алууну жүзөгө ашырууга шарт түзөт;

– эксперименттин натыйжасында студенттерде предметке, өз алдынча иштерге карата кызыгуу жаралып, өз алдынча билим алууга суроо-талаптары жогорулады.

Үчүнчү бап боюнча тыянак

Диссертациябыздын үчүнчү бапы студенттердин өз алдынча ишин уюштурууга маалыматтык-коммуникациялык технологияларды киргизген педагогикалык экспериментти уюштуруу болду. Изилдөөнүн бул этабы инновациялык ыкманын эффективдүүлүгүн жана анын окуу жана окуу натыйжаларына тийгизген таасирин баалоо үчүн маанилүү.

Аныктоочу эксперимент изилдөө процессинде изилдене турган параметрлерди жана шарттарды так аныктады. Максаты жана милдеттери так көрсөтүлүп, студенттердин өз алдынча иштөөсү үчүн туруктуу шарттарды түзүү үчүн методологиялык ыкмалар иштелип чыккан. Бул этап натыйжалуулукту өлчөө үчүн негизги параметрлерди аныктоо менен эксперименттин кийинки этаптарынын негизи болуп калды.

Калыптандыруучу эксперимент этабында окуу процессине маалыматтык-коммуникациялык технологияларды интеграцияланган негизде киргизүү болду. Буга ылайыктуу технологияларды тандоо, интерактивдүүлүктү жана билим берүү ресурстарына жеткиликтүүлүктү камсыз кылган программалык камсыздоону иштеп чыгуу кирди. Эксперимент студенттердин активдүүлүгүнө, катышуу деңгээлине жана өз алдынча иштөө сапатына технологиянын максималдуу таасирин камсыз кылуу үчүн иштелип чыккан.

Текшерүүчү эксперименттин жыйынтыгы калыптануу этабы аяктагандан кийин алынган маалыматтарды талдоого мүмкүндүк берди. Маалыматтарды чогултуунун ар кандай ыкмалары, анын ичинде анкета, байкоо жана студенттердин жетишкендиктерин талдоо колдонулган. Бул маалыматтар алдын ала көрсөткүчтөр менен салыштырылды жана маалыматтык-коммуникациялык технологияларды киргизүүнүн натыйжалуулугун баалоого мүмкүндүк берди.

Үчүнчү баптын маалыматтарын жалпылап айтканда, маалыматтык-коммуникациялык технологиялар студенттердин өз алдынча иштөөсүнө оң таасирин тийгизди. Жигердүүлүктүн олуттуу өсүшү, материалды түшүнүүнүн жакшырышы, ошондой эле студенттердин окуу жетишкендиктеринин

жогорулашы бул ыкманын натыйжалуулугун тастыктайт.

КОРУТУНДУ

1. "Маалыматтык-коммуникациялык технологиялар" жана "студенттердин өз алдынча иши" түшүнүктөрүнүн теориялык негиздерин, маңызын жана мазмунун аныктоого багытталган изилдөөнүн жүрүшүндө педагогикалык жана илимий-методикалык адабияттардын кеңири массивин талдоо жана системалаштыруу жүргүзүлдү. Бул процесс маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын өз ара аракеттенүүсүн жана заманбап билим берүү контекстинде студенттердин өз алдынча иштешин түшүнүү үчүн негиз түзүүчү негизги аспектилерди бөлүп көрсөтүүгө алып келди.

Адабияттарды талдоонун натыйжасында маалыматтык-коммуникациялык технологиялар заманбап билим берүү чөйрөсүнүн ажырагыс элементи экендиги аныкталды. Алар маалыматты чогултууга, жеткирүүгө, иштетүүгө жана колдонууга багытталган ар кандай каражаттарды жана техникаларды камтыйт. Бул технологиялар электрондук окуу китептерин же интерактивдүү доскаларды колдонуу менен гана чектелбестигин белгилей кетүү маанилүү; алар ошондой эле аралыктан окутуу мүмкүнчүлүктөрүн, виртуалдык лабораторияларды, булут кызматтарын жана билим берүү процессин натыйжалуу уюштурууга көмөктөшүүчү башка куралдарды камтыйт. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу шартында студенттердин өз алдынча иши маанилүү болуп калат, анткени алар ар кандай маалымат булактарына жетүү үчүн инструменттерди камсыз кылат, студенттердин активдүү өз ара аракеттенүүсүнө көмөктөшөт жана окуу процессин жекелештирүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү түзөт.

Бул түшүнүктөрдүн теориялык негиздерин жана маңызын аныктоо маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын жана студенттердин өз

алдынча ишинин натыйжалуу өз ара аракеттенүүсү окуу процессин байытып гана тим болбостон, сынчыл ой жүгүртүүчү жана билим берүү процессине активдүү катышкан бүтүрүүчүлөрдү калыптандырат.

2. Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун педагогикалык шарттарын аныктоого багытталган изилдөөнүн экинчи милдетин аткарууда, ошондой эле аны ишке ашыруунун теориялык моделин иштеп чыгууда билим берүү чөйрөсүндөгү заманбап талаптарды жана чакырыктарды терең талдоо жүргүзүлдү. Изилдөөнүн жыйынтыктары студенттердин өз алдынча иштөө процессине маалыматтык-коммуникациялык технологияларды ийгиликтүү интеграциялоонун негизги компоненттерин аныктады.

Биринчи кезектеги кадам маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен студенттердин өз алдынча ишин уюштурууга натыйжалуу өбөлгө түзгөн педагогикалык шарттарды бөлүп көрсөтүү болду. Студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун педагогикалык шарттары – бул дидактикалык, психологиялык-педагогикалык, уюштуруучулук-методикалык шарттар экендиги аныкталды.

Изилдөөнүн маанилүү этабы маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу менен студенттердин өз алдынча ишин уюштуруунун теориялык моделин түзүү болду. Модель – бул технологиялык аспектилерди гана эмес, билим берүү процессинин педагогикалык таасирин жана уюштуруу структурасын камтыган комплекстүү мамиле. Бул моделди киргизүү заманбап билим берүү технологияларын колдонуу контекстинде алардын кесиптик өнүгүүсүн колдогон окутуучуларды системалуу окутууну камтыйт. Бул моделди эксперименталдык текшерүү жогорку окуу жайларынын реалдуу шарттарында анын натыйжалуулугун тастыктады. Эксперименталдык тайпадагы студенттер окуу процессине болгон кызыгуусун арттырып, өзүн-өзү жөнгө салууну жана тапшырмаларды аткарууда активдүүлүгүн жогорулатышты. Моделдин таасири студенттер менен окутуучулардын ортосундагы байланышты жакшыртууда, ошондой эле сынчыл ой жүгүртүүнү

жана өз алдынча иштөө көндүмдөрүн өнүктүрүүдө байкалды.

3. Изилдөөнүн алкагында биз жогорку окуу жайларында маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) колдонуу менен студенттердин өз алдынча ишин натыйжалуу уюштурууга багытталган бөлүнгөн педагогикалык шарттарды эксперименталдык текшерүүдөн өткөрдүк. Натыйжалар академиялык натыйжалуулуктун жогорку деңгээлине жетүү жана студенттерде негизги компетенцияларды өнүктүрүү үчүн бул шарттардын ролунун маанилүүлүгүн тастыктайт.

Англис тилин окутууда маалыматтык-коммуникациялык технологияны пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун педагогикалык шарттары жана студенттердин билим деңгээлинин жогорулашына тийгизген таасирин тастыктоо боюнча педагогикалык эксперименттин натыйжасы жана жыйынтыктары ишенимдүү далилденди. Тагыраак айтканда, таанып-билүүдөгү өз алдынчалуулуктун төмөнкү баскычындагы студенттердин саны 27,3 %га кыскарды. Ал эми орто баскычтагылардын саны – 12,2 %га, жогорку баскычтагы студенттердин саны – 17,2 %га өстү. Алынган сандык маалыматтар маалыматтык технологияларды пайдалануу менен окуган тайпаларда көрсөткүчтөрдүн жогорулаган тенденцияларын көрсөттү.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Билим берүү мекемесин заманбап жана натыйжалуу санариптик инфраструктура менен камсыз кылуу зарыл. Бул туруктуу жогорку ылдамдыктагы интернет байланыштарын, заманбап компьютердик лабораторияларды жана билим берүү платформаларына жана ресурстарына

кирүүнү камтыйт. Окутууда маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу үчүн ыңгайлуу шарттарды камсыз кылуу үчүн мекеме өзүнүн техникалык базасын үзгүлтүксүз жаңыртып жана кеңейтип турушу керек.

2. Окутуучуларга маалыматтык-коммуникациялык технологияларды колдонуу жаатында системалуу окутуу жана колдоо көрсөтүү абзел. Буга билим берүү платформаларын натыйжалуу пайдалануу, онлайн режиминде иштөө ыкмалары жана интерактивдүү материалдарды түзүү боюнча тренингдер кирет. Окутуучулардын заманбап билим берүү ресурстарына жетүүсүн камсыз кылуу жана технологияны колдонуу менен окутууда алардын инновациялык ыкмаларын кубаттоо зарыл.

3. Студенттерге муктаждыктарына жана деңгээлдерине жараша окуу жолдорун тандоого мүмкүндүк берген ийкемдүү билим берүү программаларын иштеп чыгуу, онлайн курстарды колдонууну, вебинарлар, жана дистанттык окутуунун башка формалары студенттерге жеке каалоолоруна жана чеберчилик деңгээлине жараша өз алдынча иштөөгө мүмкүнчүлүк берилсе натыйжалуу болот.

4. Билим берүү процессинде маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануунун натыйжалуулугуна үзгүлтүксүз мониторинг жүргүзүү жана баалоо системасын киргизүү, студенттердин жана окутуучулардын пикирлерин чогултуу, окутуунун жетишкендиктери жана натыйжалуулугу боюнча маалыматтарды талдоо абзел. Бул маалыматтар дайыма педагогикалык ыкмаларды өркүндөтүү жана студенттердин жана мугалимдердин муктаждыктарына технологиялык чечимдерди ылайыкташтыруу үчүн колдонулушу мүмкүн.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ

1. Ажыбаев, Д. М. Развитие познавательной деятельности студентов информационными средствами [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Д. М. Ажыбаев. – Бишкек, 2008. – 23 с.
2. Алимбеков, А. Кыргыз этнопедагогикасы [Текст] / А. Алимбеков. – Бишкек, 1996. – 42 б.
3. Амонашвили, Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса [Текст] / Ш. А. Амонашвили. – Минск: Университетское, 1990. – 559 с.
4. Андреев, А. А. Введение в дистанционное образование [Электронный ресурс] / А. А. Андреев. – Режим доступ <http://teacher.fio.ru/news.php?n=421&c=291>
5. Архангельский, С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы [Текст] / С. И. Архангельский. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.
6. Асаналиев, М. К. Педагогические условия организации самостоятельной работы студентов [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / М. К. Асаналиев. – Бишкек, 1993. – 172 с.
7. Асаналиев, М. К. Проектирование технологии организации и управления самостоятельной работой студентов в системе университетского образования [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. / М. К. Асаналиев. – Бишкек, 2008. – 333 с.
8. Асипова, Н. А. Актуальные проблемы переподготовки преподавателей высшей школы [Текст] / Н. А. Асипова // Проблемы обновления школьного образования: Материалы межд.-научно-практ. конф. – Бишкек: Педагогика, 2000. – Ч. 1. – С. 37-40.

9. Асипова, Н. А. Заманбап билим берүү парадигмалары [Текст]: ЖОЖдордун педагогика багытынын магистратура, аспирантура жана докторантура деңгээлинин студенттери үчүн окуу куралы / Н. А. Асипова. – Бишкек, 2019. – 362 б.
10. Бабаев, Д. Б. Профессиональная деятельность педагога в информационной среде [Текст] / Д. Б. Бабаев, А. Ч. Омуралиев // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына: Серия 6. Наука и образование.– Бишкек, 2004. – Вып. 4. – С. 75-78.
11. Бабанский, Ю. К. Избранные психологические труды [Текст] / Ю. К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1989. – 189 с.
12. Байсалов, Дж. У. Модульное обучение в профессионально-педагогической подготовке студентов [Текст] / Дж. У. Байсалов. – Бишкек: КГНУ, 1997. – 124 с.
13. Барахсанова, Е. А. Информационные технологии в сфере образования [Текст]: учебное пособие / Е. А. Барахсанова. – М.: Академия, 2003. – 240 с.
14. Бекбоев, И. Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И. Б. Бекбоев. – Бишкек: Педагогика, 2003. – 338 б.
15. Бекбоев, И. Б. Педагогика. Кыргыз педагогикасы: энциклопедиялык окуу куралы [Текст] / И. Б. Бекбоев. – Бишкек: Шам, 2004. – 554 б.
16. Беспалько, В. П. Стандартизация образования: основные идеи и понятия [Текст] / В. П. Беспалько // Педагогика. – 1993. – №5. – С. 16-25.
17. Беспалько, В. П. Слагаемые педагогической технологии [Текст] / В. П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1989. – 192 с.
18. Бондаревский, В. Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию [Текст]: кн. для учителя / В. Б. Бондаревский. – М.: Просвещение, 1985. – 144 с.
19. Борк, А. Компьютеры в обучении [Текст] / А. Борк // Информатика и образование. – 1990. – № 5. – С. 110-118.

20. Бордовский, Г. А. Электронно-коммуникативные средства, системы и технологии образования [Текст] / [Г. А. Бордовский и др.]. – СПб.: Образование, 1995. – 240 с.
21. Брунер, Дж. Процесс обучения [Текст]: пер. с англ. / Дж. Брунер. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962. – 84 с.
22. Бурденюк, Г. М. Управление самостоятельной учебной деятельностью при обучении иностранным языкам взрослых [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Г. М. Бурденюк. – М., 1993.
23. Бухаркина, Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования [Текст]: учебное пособие для студентов педагогических вузов и системы повышения квалификации педагогических кадров / Е. С. Бухаркина, М. В. Моисеева. – М.: Академия, 2003. – 272 с.
24. Вартанова, В. В. Содержание и организация самостоятельной учебной деятельности студентов в курсе обучения иностранному языку [Текст] / В. В. Вартанова // Сб. науч. ст. Самостоятельная работа студентов: модели, опыт, технологии. – Ижевск: Удмуртский университет, 2009. – С. 71-73.
25. Введение в научное исследование по педагогике [Текст]: учебное пособие для студентов пед. ин-тов / Ю. К. Бабанский, В. И. Журавлев, В. К. Розов. – М.: Просвещение, 1988. – 239 с.
26. Вершинская, О. Н. Русско-английский глоссарий по информационному обществу [Электронный ресурс] / О. Н. Вершинская. – Режим доступа: <http://www.iis.ru/glossary>
27. Власов, Е. А. Компьютеры в обучении языку [Текст]: проблемы и решения / Е. А. Власов. – М., 1990. – 219 с.
28. Выготский, Л. С. Педагогическая психология [Текст] / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
29. Вяткин, Л. Г. Самостоятельная работа учащихся на уроке [Текст] / Л. Г. Вяткин. – Саратов, 1983. – 125 с.

30. Гальперин, П. Я. Методы обучения и умственное развитие [Текст] / П. Я. Гальперин. – М.: Просвещение, 1985. – 268 с.
31. Гарунов, М. Г. Самостоятельная работа студентов [Текст] / М. Г. Гарунов, П. И. Пидкасистый. – М.: Знание, 1987. – Вып. 1. – 44 с.
32. Гершунский, Б. С. Компьютеризация в сфере образования [Текст]: проблемы и перспективы / Б. С. Гершунский. – М.: Педагогика, 1997. – 264 с.
33. Гласе, Д. Статистические методы в педагогике и психологии [Текст] / Д. Гласе, Д. Стенли. – М.: Прогресс, 1976. – 495 с.
34. Голант, Е. Я. О развитии самостоятельности и творческой активности учащихся в процессе обучения [Текст] / Е. Я. Голант // Воспитание познавательной активности и самостоятельности учащихся. – Казань, 1969. – Ч. 1. – С. 36-40.
35. Голубков, В. В. Методика преподавания литературы [Текст] / В. В. Голубков. – М.: Учпедгиз, 1962. – 495 с.
36. Граф, В. Основы организации учебной деятельности и самостоятельной работы студентов [Текст] / В. Граф, И. И. Ильясов, В. Я. Ляудис. – М., 1981. – 79 с.
37. Гузеев, В. В. Образовательная технология [Текст]: от приема до философии / В. В. Гузеев. – М.: Сентябрь, 1996. – 112 с.
38. Гурьева, Т. И. Школа на пути к мировому информационному пространству [Текст] / Т. И. Гурьева // Информатика и образование. – 1996. – №3. – С. 98-105.
39. Давыдов, В. В. Теория развивающего обучения [Текст] / В. В. Давыдов. – М.: Интор, 1997. – 544 с.
40. Дайри, Н. Г. Познавательная активность учащихся и эффективность обучения [Текст] / Н. Г. Дайри. – М.: Просвещение, 1967.
41. Данилов, Д. А. Формирование информационной основы деятельности специалиста в системе профессионального педагогического образования

- [Текст] / Д. А. Данилов, Е. А. Барахсанова // Информатика и образование. – 2003. – №1. – С. 24-26.
42. Данилов, М. А. Воспитание у школьников самостоятельности и творческой активности в процессе обучения [Текст] / М. А. Данилов // Советская педагогика. – 1961. – №8.
43. Джонассен, Д. Х. Компьютеры как инструменты познания [Текст] / Д. Х. Джонассен // Информатика и образование. – 1996. – №4.
44. Дистервег, А. Собрание сочинений [Текст] / А. Дистервег. – М., 1961. – Т. 2. – С. 68.
45. Добромислов, В. А. О развитии логического мышления учащихся V-VIII классов на занятиях по русскому языку [Текст] / В. А. Добромислов. – М.: Учпедгиз, 1956. – 63 с.
46. Доманова, С. Р. Новые информационные технологии в образовании [Текст] / С. Р. Доманова. – Ростов н/Д.: РГПУ, 1995. – 111 с.
47. Дуванаева, К. Т. Жогорку окуу жайларда студенттердин өз алдынча иштерин дифференцирлеп уюштуруунун дидактикалык шарттары [Текст]: пед. илим. канд. ... дис. автореф.: 13.00.08 / К. Т. Дуванаева. – Ош, 2016. – 54 с.
48. Дюшеева, Н. К. Методологические подходы к профессионально-личностному формированию будущего учителя [Текст] / Н. К. Дюшеева // Педагогическое образование и наука. – 2008. – №9. – С. 16-33.
49. Дьюи, Дж. Психология и педагогика мышления [Текст] / Дж. Дьюи. – М., 1903.
50. Дьячук, П. П. Динамическое адаптивное тестирование как способ самообучения студентов в электронной проблемной среде математических объектов [Текст] / П. П. Дьячук. – Л., 2018.
51. Егорова, Т. О. Тенденции развития системы компьютеризации обучения в общеобразовательной школе [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Т. О. Егорова. – Нижний Новгород, 1997. – 19 с.

52. Ермолаева, В. И. Организация самостоятельной работы студентов на примере преподавания математики [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / В. И. Ермолаева. – Ульяновск, 2004. – 21 с.
53. Ершов, А. П. Концепция информатизации образования [Текст] / А. П. Ершов // Информатика и образование. – 1988. – №6. – С. 23-30.
54. Есипов, Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках [Текст] / Б. П. Есипов. – М.: Учпедгиз, 1961. – 239 с.
55. Жарова, Л. В. О сущности самостоятельной деятельности учащихся [Текст] / Л. В. Жарова // Сборник научных трудов. – Л., 1984. – С. 97-103.
56. Журавлев, И. К. Бок о бок с компьютером [Текст] / И. К. Журавлев // Советская педагогика. – 1990. – №1. – С. 149-152.
57. Зайнутдинова, Л. Х. Создание и применение электронных учебников (на примере общетехнических дисциплин) [Текст]: монография / Л. Х. Зайнутдинова. – Астрахань, 1999. – 364 с.
58. Закон КР «Об образовании» // Кут билим от 6 июня 2003 г.
59. Зимняя, И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе [Текст] / И. А. Зимняя. – М.: Просвещение, 1991. – 219 с.
60. Зубов, А. В. Методика применения информационных технологий в обучении иностранному языку [Текст] / А. В. Зубов, И. И. Зубова. – М.: Академия, 2009. – 144 с.
61. Ибраев, А. Д. Жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу шартында студенттердин өз алдынча иштерин өркүндөтүүнүн дидактикалык негиздери [Текст]: монография / А. Д. Ибраев, С. К. Калдыбаев, М. У. Касымалиев. – Бишкек, 2022. – 128 б.
62. Ибраев, А. Д. Студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда жаны маалыматтык технологиялардын ролу [Текст] / А. Д. Ибраев // Социальные и гуманитарные науки. – Бишкек, 2009. – №5-6. – 226-228-бб.
63. Изюмова, С. А. Развитие познавательных способностей и усвоение школьных знаний [Текст] / С. А. Изюмова. – М.: Педагогика, 1991. – 88 с.

64. Ильясов, И. И. Структура процесса учения [Текст] / И. И. Ильясов. – М., 1986. – 200 с.
65. Казакова, Е. И. Познавательные проблемы в учебниках и учебных пособиях [Текст] / Е. И. Казакова // Учебник для школы XXI века: проблемы формирования регионального комплекта учебных пособий. – СПб., 1999. – С. 17-27.
66. Калдыбаев, С. К. Студенттердин өз алдынча иштеринде жаңы маалыматтык технологияларды колдонуунун уюштуруучулук-педагогикалык шарттары [Текст] / С. К. Калдыбаев, А. Д. Ибраев // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2010. – №1. – 292-295-бб.
67. Калмыкова, З. И. Продуктивное мышление как основа обучаемости [Текст] / З. И. Калмыкова. – М.: Педагогика, 1981. – 200 с.
68. Каплунович, Т. А. Парадигма самоорганизации в экспериментальном моделировании системы повышения квалификации педагогов [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Т. А. Каплунович. – Великий Новгород, 2002. – 42 с.
69. Ким, В. Л. Совершенствование самостоятельной работы студентов на базе использования информационных технологий в процессе обучения [Текст] / В. Л. Ким, Г. Д. Панкова // Европейский диалог. – Бишкек, 2004. – №1. – С. 13-19.
70. Кириллова, Г. Д. Теория обучения [Текст]: курс лекций / Г. Д. Кириллова. – СПб., 2001. – 220 с.
71. Кирсанов, А. А. Индивидуализация процесса обучения как средства развития познавательной активности и самостоятельности учащихся [Текст] / А. А. Кирсанов // Советская педагогика. – 1963. – №5. – С. 27-34.
72. Кобыляцкий, И. И. Научно-педагогические основы воспитательной работы в высшей школе [Текст] / И. И. Кобыляцкий. – Одесса, 1974. – 156 с.
73. Ковалев, А. Г. Личность воспитывает себя [Текст] / А. Г. Ковалев. – М.: Политиздат, 1983. – 256 с.

74. Козырева, О. А. Самостоятельная работа школьников с использованием компьютерного учебника «Культура самостоятельной работы» [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / О. А. Козырева. – Красноярск, 2001. – 21 с.
75. Койчуманов, М. К. Формирование рациональных приемов самостоятельной работы с учебной литературой по физике у студентов вузов (На примере студентов вечерней системы обучения) [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 02 / М. К. Койчуманов. – Фрунзе, 1974. – 171 с.
76. Коряковцева, Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык [Текст]: пособие для учителей / Н. Ф. Коряковцева. – М.: АРКТИ, 2002. – 176 с.
77. Кузнецов, А. А. Школьная информатика: что дальше? [Текст] / А. А. Кузнецов // Информатика и образование. – 1998. – №2. – С. 114-116.
78. Кузьмина, Н. В. Методы системного педагогического исследования [Текст] / Н. В. Кузьмина. – Л., 1980. – 172 с.
79. Кулюткин, Ю. Н. Мышление и личность [Текст] / Ю. Н. Кулюткин. – СПб, 1995. – 23 с.
80. Лаптев, В. В. Информатика и информационные технологии в РГПУ им. А. И. Герцена [Текст] / В. В. Лаптев // Педагогическая информатика. – 1997. – №4. – С. 24-32.
81. Левитас, Д. Г. Практика обучения: современные образовательные технологии [Текст] / Д. Г. Левитас. – М.-Воронеж, 1998. – 288 с.
82. Левитов, Н. Д. Детская и педагогическая психология [Текст] / Н. Д. Левитов. – М.: Учпедгиз, 1960. – 188 с.
83. Лемберг, Р. Г. О самостоятельной работе учащихся [Текст] / Р. Г. Лемберг // Советская педагогика. – 1962. – №2. – С. 41-46.
84. Леонтьев, А. А. Основы психолингвистики [Текст]: учебник для вузов по специальности «Психология» / А. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 287 с.
85. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность [Текст] / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.

86. Лернер, И. Я. Дидактика средней школы [Текст] / И. Я. Лернер, М. Н. Скаткин. – М., 1982. – 386 с.
87. Лернер, И. Я. Процесс обучения и его закономерности [Текст] / И. Я. Лернер. – М.: Знание, 1980. – 96 с.
88. Личность: внутренний мир и самореализация. Идеи, концепции, взгляды [Текст] / Сост. Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. – СПб., 1996. – 175 с.
89. Литвинова, Т. В. Система упражнений для самостоятельной работы студентов по овладению лексикой по специальности [Текст] / Т. В. Литвинова. – СПб., 2005. – 240 с.
90. Ломоносов, М. В. Сочинения по естествознанию [Текст] / М. В. Ломоносов. – М., 1950. – 540 с.
91. Ляудис, В. Я. Психологические предпосылки проектирования моделей инновационного обучения в школе [Текст] / В. Я. Ляудис // Инновационное обучение. Стратегия и практика. – М., 1994.
92. Майер, Р. В. Зависимость трудности восприятия информационного блока от его объема [Текст] / Р. В. Майер // Вестник ОГПУ. – 2019. – №24. – С. 154-158.
93. Мамбетакунов, Э. М. Дидактические функции межпредметных связей в формировании у учащихся естественнонаучных понятий [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Э. М. Мамбетакунов. – Ташкент, 1992.
94. Мамбетакунов, Э. М. Педагогиканын негиздери [Текст]: жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн окуу куралы / Э. М. Мамбетакунов, Т. М. Сияев. – Бишкек: Педагогика, 2008. – 304 б.
95. Мамытов, А. Высшее профессиональное образование в Кыргызстане [Текст] / А. Мамытов // Высшее образование Кыргызской Республики. – Бишкек, 2008. – №1/10. – С. 18-21.
96. Маслоу, А. Мотивация и личность [Текст] / А. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. – 160 с.
97. Матюшкин, А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении [Текст] / А. М. Матюшкин. – М.: Педагогика, 1972. – 208 с.

98. Машбиц, Е. И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения [Текст] / Е. И. Машбиц. – М.: Педагогика, 1988. – 192 с.
99. Махмугов, М. И. Современный урок [Текст] / М. И. Махмутов. – М., 1985.
100. Мерлин, В. С. Психология индивидуальности [Текст] / В. С. Мерлин. – М., 1996. – 448 с.
101. Молибог, А. Г. Технические средства обучения и их применение [Текст]: учебное пособие / А. Г. Молибог, А. Г. Тарнопопольский. – М.: Знание, 1985.
102. Мясищев, В. Н. Психология отношений [Текст]: избр. психол. тр. / В. Н. Мясищев. – М.-Воронеж, 2003. – 398 с.
103. Наркозиев, А. К. Организация самостоятельной работы студентов в условиях кредитной технологии обучения [Текст] / А. К. Наркозиев // Высшее образование Кыргызской Республики. – Бишкек, 2009. – № 2/4. – С. 32-34.
104. Низамов, Р. А. Дидактические основы активизации учебной деятельности студентов [Текст] / Р. А. Низамов. – Казань, 1975. – 264 с.
105. Нильсон, О. А. Теория и практика самостоятельной работы учащихся [Текст] / О. А. Нильсон. – Таллинн, 1976. – 165 с.
106. Панкова, Г. Д. Теоретические и практические проблемы совершенствования самостоятельной работы студентов на основе использования информационных технологий [Текст]: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Г. Д. Панкова. – Бишкек, 2005.
107. Пассов, Е. И. Теоретические основы обучения иноязычному говорению [Текст] / Е. И. Пассов. – Воронеж, 1983. – 199 с.
108. Песталоцци, И. Г. Избранные педагогические сочинения [Текст]: для ученых-педагогов, работников народного образования. В 2 т. / И. Г. Песталоцци. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 1. – 336 с.
109. Петухова, И. А. Формирование рефлексии у студента как субъекта учебной деятельности [Текст] / И. А. Петухова, В. Ю. Шишкина // Психология

- учебной деятельности студента при овладении иностранным языком в языковом ВУЗе: сб. науч. тр. – М., 1980. – Вып. 162.
110. Пидкасистый, П. И. Самостоятельная деятельность учащихся [Текст] / П. И. Пидкасистый. – М.: Просвещение, 1972. – 98 с.
111. Подласый, И. П. Педагогика [Текст] / И. П. Подласый. – М.: Просвещение, 2002. – 432 с.
112. Полат, Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования [Текст] / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина. – М.: Академия, 2001. – 268 с.
113. Попов, С. М. Модель информатизации школы: теоретическая концепция и методика реализации [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / С. М. Попов. – СПб., 1997. – 22 с.
114. Рабунский, Е. С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников (на основе анализа их самостоятельной деятельности) [Текст] / Е. С. Рабунский. – М.: Педагогика, 1975. – 182 с.
115. Разумовский, В. Г. Информационные технологии в образовании [Текст] / В. Г. Разумовский // Компьютер и образование. – М., 1991. – С. 5-9.
116. Резвицкий, И. И. Философские основы теории индивидуальности [Текст] / И. И. Резвицкий. – Л., 1973. – 176 с.
117. Роберт, И. В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования [Текст] / И. В. Роберт. – М.: Школа-Пресс, 1994. – 205 с.
118. Роджерс, К. Взгляд на психотерапию. Становление человека [Текст] / К. Роджерс. – М., 1994. – 340 с.
119. Рубаник, А. Самостоятельная работа студентов [Текст] / А. Рубаник // Высшее образование в России. – 2005. – №6. – С. 120-124.
120. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии [Текст] / С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – Т. 1. – 258 с.

121. Рыскулова, Р. А. Развитие профессиональной активности студентов в процессе педагогической практики [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Р. А. Рыскулова. – Бишкек, 1992.
122. Садыкова, О. И. Педагогические условия развития познавательной самостоятельности студентов технических вузов [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. И. Садыкова. – Тула, 2003. – 21 с.
123. Селевко, Г. К. Современные образовательные технологии [Текст] / Г. К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
124. Сериков, В. В. Личностный подход в образовании, концепция и технологии [Текст]: монография / В. В. Сериков. – Волгоград: Перемена, 1994. – 152 с.
125. Скаткин, М. Н. Совершенствование процесса обучения [Текст] / М. Н. Скаткин. – М.: Просвещение, 1971. – 127 с.
126. Стамалиева, К. А. Дидактические основы активизации познавательной самостоятельности студентов 1-2 курсов специальности математики [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / К. А. Стамалиева. – Бишкек, 2009. – 24 с.
127. Стрезикозин, В. П. Руководство учебным процессом в школе [Текст] / В. П. Стрезикозин. – М.: Просвещение, 1972. – 270 с.
128. Султанов, А. Студенттердин жана окуучулардын ой-жүгүртүү жөндөмдүүлүгүн өстүрүү үчүн жаңы ыкмалардын пайдалануунун өзгөчөлүктөрү [Текст] / А. Султанов. – Ош, 2001.
129. Сыдыкова, Т. М. Дидактические основы дифференциации учебного процесса на практических занятиях в вузе [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Т. М. Сыдыкова. – Бишкек, 2001. – 26 с.
130. Сысоев, П. В. Использование Интернет-ресурсов в обучении иностранному языку [Текст] / П. В. Сысоев, М. Н. Евстигнеев, Д. М. Грицков // Иностранные языки в школе. – 2008. – №6. – С. 3-4.
131. Сухобская, Г. С. Проблема творческой деятельности педагога и его профессионализма [Текст] / Г. С. Сухобская, Е. А. Соколовская //

Информационный бюллетень: проблемы непрерывного образования: педагогические кадры. – 1998. – №11. – С. 6-11.

132. Тарева, Е. Г. Развитие учебно-познавательной самостоятельности студентов при овладении иноязычным общением [Текст] / Е. Г. Тарева // Инновации в языковом образовании. Серия: Лингводидактика. – Иркутск, 2003. – Вып. 1. – №5. – С. 7-14.
133. Теплов, Б. М. Психология и психофизиология индивидуальных различий [Текст]: избр. психол. тр. / Б. М. Теплов. – М., 2004. – 638 с.
134. Унт, И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения [Текст] / И. Э. Унт. – М.: Педагогика, 1990. – 192 с.
135. Усова, А. В. Влияние системы самостоятельных работ на формирование у учащихся научных понятий [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / А. В. Усова. – Л., 1970. – 38 с.
136. Уткин, С. М. Интерактивная педагогическая технология как фактор повышения уровня обученности учащихся [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / С. М. Уткин. – СПб., 2000. – 22 с.
137. Хуторской, А. В. Концепция дистанционного образования [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской. – 2000. – Режим доступа: <http://www.eidos.techno.ru>
138. Шубин, Э. П. Основные принципы методики обучения иностранным языкам [Текст] / Э. П. Шубин. – М.: Учпедгиз, 1963. – 191 с.
139. Щукина, Г. И. Роль деятельности в учебном процессе [Текст]: кн. для учителя / Г. И. Щукина. – М.: Просвещение, 1986. – 144 с.
140. Эльконин, Д. Б. Избранные психологические труды [Текст] / Д. Б. Эльконин. – М., 1989. – 245 с.
141. Юсупова, Г. И. Развитие самостоятельности студентов в овладении навыками и технологий работы с информацией для повышение качества профессионального образования [Текст] / Г. И. Юсупова // Высшее образование Кыргызской Республики. – Бишкек, 2009. – №11. – С. 27-33.

142. Якиманская, И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе [Текст] / И. С. Якиманская. – М., 1997. – 164 с.

Англис тилиндеги адабияттар:

1. Fliss, B. The Language of Email. 2003 [Electronic resource] / B. Fliss. – Режим доступа: <http://www.chass.utoronto.ca/~cpercyc/courses/6362/Flis2.htm>
2. Eastman, D. The Internet [Text] / D. Eastman, D. Hardisty, S. Windeatt. – Oxford: University Press, 2000. – 136 p.
3. Hebenstreit, J. Computers in Education – the Next Step [Text] / J. Hebenstreit // Education & Computing. – 1985. – №1. – P. 37-43.
4. Krauss, M. Integrating the Internet into the Classroom [Electronic resource] / M. Krauss. – 1998-2008. – Режим доступа: <http://www.lclark.edu/~krauss/usia>
5. LeLoup, J.W. A Communications Technology Module for the Foreign Language Methods Course [Electronic resource] / J.W. LeLoup. – New York: State University of New York, 1997. – Режим доступа: <http://www.cortland.edu/flteach/methods>
6. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. – Oxford, 2002. – 818 p.
7. March, T. Working the Web for Education. Theory-and Practice on Integrating the Web for Learning [Electronic resource] / T. March. – 2001-2006. – Режим доступа: <http://www.ozline.com/learning/theory.html>.
8. Sherwood, K. D. A Beginner's Guide to Effective Email [Electronic resource] / K. D. Sherwood. – Режим доступа: <http://www.webfoot.com/advice/email.top.html>
9. Meloni, C. Internet for English Teaching [Text] / C. Meloni, H. Shetzer, M. Warschauer. – Washington: US Department of States, 2002. – 167 p.
10. www.moodle.org – [Electronic resource]

ТИРКЕМЕ 1.

**Студенттердин англис тили боюнча өз алдынча иштерин
өзүн-өзү баалоо баракчасы**

№	Параметрлери		1	2	3
1.	Активдүүлүк	<p>1. Демилге көтөрүп, аны колго алам, изилдөө керек болсо активдүүмүн, стандарттан тышкары чечим кабыл алам.</p> <p>2. Тапшырмаларды жеткиликтүү деп эсептейм, бирок ой жүгүртүүнү талап кылган тапшырмаларды каалап, өзүмдүн сөзүм менен түшүндүргөндү жактырам, жөнөкөй тапшырмаларды гана активдүү аткарам.</p> <p>3. Өз алдынча ишти аткарууда пассивдүүмүн.</p>			
2.	Уюштуруучулук	<p>1. Өз алдынча ишти аткарууда өзүмдүн иш ордумду, окуу каражаттарын уюштуруп, убакытты, ишмердүүлүктүн этаптарын, ыкмаларын пландаштыра алам.</p> <p>2. Иш учурун, окуу каражаттарын уюштура алам, бирок убакытты пландаштыра албайм.</p> <p>3. Башка тараптан жардам болбосо, өзүмдүн өз алдынча ишимди уюштура албайм.</p>			
3.	Жоопкерчиликтүүлүк	<p>1. Өз алдынча ишти жакшы көрөм, үйдө да, сабакта да аны сырткы көзөмөлсүз аткарам (ишеним көрсөтүү, өзүн-өзү</p>			

		көзөмөлдөө). 2. Сырткы көзөмөл жоопкерчилигиге түрткү болот, өзүн-өзү көзөмөлдөөгө таяна албайм. 3. Жоопкерчилик менде өнүккөн эмес.			
4.	Өз алдынчалуулук	1. Өз алдынча иштегенди жактырам, бир канча мотивдер мени өз алдынча ишке кызыктырат, кандай татаалдыктагы тапшырма болбосун эч кандай жардамы жок аткара алам, өз алдынча иштин максатын кое алам. 2. Өз алдынча иштегенди чанда гана жактырам, мотивдерди кырдаалдык катары баалайм, орто татаалдыктагы тапшырмаларды өз алдымча аткарам, ал эми татаал тапшырмаларды сырткы жардам аркылуу аткарам. 3. Өз алдынча иштердин маанилүү экендигин билем, бирок менде ага болгон кызыгуу жок; тапшырма аткаруу учурунда жардамга муктажмын			

ТИРКЕМЕ 2 .

Анкеталык сурамжылоолор

№	Суроолор	Жооптор
1.	Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) пайдалануу менен сабакты өтүүнү эффективдүү деп эсептейсизби?	

2.	МКТны пайдалануу менен сабакты өтүү салттуу сабактардан эмнеси менен айырмаланат?	
3.	Студенттердин өз алдынча иштерин (СӨАИ) уюштуруу үчүн сабактарыңызда маалыматтык-коммуникациялык технологияларды (МКТ) канчалык көп колдоносуз?	
4.	СӨАИни уюштуруу үчүн сабактарыңызга кандай конкреттүү МКТ куралдарын же ресурстарын киргизесиз? (Мисалы: вебсайттар, социалдык тармактар, онлайн платформалар ж. б.)	
5.	Англис тили сабагында СӨАИни уюштурууда МКТны колдонууга кандай максаттарды койдунуз? (Мисалы: окуучулардын мотивациясын жогорулатуу, инклюзивдик окутууну жайылтуу, коммуникативдик көндүмдөрдү өнүктүрүү ж. б.)	
6.	Сабакта МКТны окуу процессине киргизүүдө кандай тоскоолдуктарга туш болосуз? (Мисалы: технологияга жетүүнүн чектелгендиги, мугалимдин жетишсиз билими, техникалык көйгөйлөр ж. б.)	

7.	Сабакта МКТны колдонуунун натыйжалуулугун баалоо үчүн кандай ыкмаларды колдоносуз?	
8.	Салттуу ыкмаларга салыштырмалуу англис тили сабагында СӨАИни уюштуруу үчүн МКТны колдонуунун кандай артыкчылыктарын көрөсүз?	
9.	Англис тили сабактарында СӨАИни уюштуруу үчүн МКТны колдонууну каалаган мугалимдер үчүн кандай кошумча ресурстар же окуу материалдары пайдалуу деп эсептейсиз?	
10.	МКТны өзүңүздүн сабагыңызда колдоносузбу?	
11.	СӨАИни ийгиликтүү уюштурууга жолтоо болуп жаткан маселелер кайсылар деп эсептейсиз?	

ТИРКЕМЕ 3.

Англис тили сабагы боюнча студенттердин өз алдынча иштерин эффективдүү уюштуруу үчүн эмнени сунуш кыласыңар?

№	Суроолор	Ооба	Жок
1.	Фильм көрүүнү		
2.	Тез-тез видео пайдаланууну		

3.	Каалоочулар үчүн англис тилин тереңдетип окутууну		
4.	Маалыматтык технологияларды пайдаланууну		
5.	Грамматикага көбүрөөк убакыт бөлүүнү		
6.	Сүйлөшмө кеп менен үзгүлтүксүз иштөөнү		
7.	Тилди алып жүрүүчүлөр менен карым-катыш мүмкүнчүлүгүн кеңейтүүнү		
8.	Оюндарды, мелдештерди тез-тез өткөрүп турууну		
9.	Азыркы слэнгдерди кошумча окуп-үйрөнүүнү		
10.	Англис тили курсун грамматикага, тилди үйрөнүүгө багытталышын каалайсыңарбы?		
11.	Англис тили боюнча кошумча материалдарды, китептерди, тексттерди өз ыктыярыңар менен окуйсуңарбы?		
12.	Англис тили боюнча алган билимиңерди келечекте пайдаланабыз деп ишенесиңерби?		
13.	Сабактарда өтүлө турган материалдарды алдын ала окуйсуңарбы?		

14.	Кошумча материалдардан пайдаланасыңарбы?		
Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен өз алдынча иштерди уюштуруу салттуу сабактардан эмнеси менен айырмаланат?			
№	Суроолор	Ооба	Жок
1.	Компьютерге бөлүнгөн сааттардын көптүгү		
2.	Грамматиканы окуп-үйрөнүүдө жардам берет		
3.	Сөздөр эсте жакшы сакталат		
4.	Өз алдынча иштерди активдештирет		
5.	Ой жүгүртүү ишмердигин күчөтөт		
6.	Өзүн-өзү тарбиялоого түрткү болот		
7.	Түшүнүк толук болот		
8.	Татаалдыктарды жаратат		
9.	Англис тилине болгон кызыгууну жогорулатат		
10.	Англис тилине болгон кызыгууну төмөндөтөт		
11.	Билим деңгээлин жогорулатат		
12.	Билим сапатын жогорулатат		
13.	Теманы окуп-үйрөнүүдө убакытты үнөмдөйт		
14.	Чыгармачылык мамилени калыптандырат		
15.	Окууну индивидуалдаштырат		
16.	Лексиканын, терминологиялардын эсте сакталышына мүмкүнчүлүк жаратат		
17.	Орфографиялык ыкмалардын өнүгүшүнө шарт түзөт		
18.	Жазуу кебиндеги ыкмалардын өнүгүшүнө өбөлгө болот		
19.	Англис тили боюнча СӨАИнин окуу программасы менен окууда жетишкен натыйжаларга		

	канааттанасыңарбы?				
Силердин көз карашыңарда силердин өз алдынча ишинерди уюштурууну кандай ыкма менен жакшыртууга болот?					
1.	Убакытты жакшы пландаштыруу	ооба	жарым-жартылай кошулам	жок	
2.	Өзүн-өзү көзөмөлдөөнү күчөтүү	ооба	жарым-жартылай кошулам	жок	
3.	Окутуучу тарабынан ӨАИ текшерүүнү күчөтүү	ооба	жарым-жартылай кошулам	жок	
4.	Кайсыл предмет боюнча өз алдынча иштердин тапшырмалары силер үчүн түзүлгөн?	ооба	жарым-жартылай кошулам	жок	
Өз алдынча иштер:					
1.	Ой жүгүртүү ишмердигин активдештиребиз?		ооба	жок	
2.	Окууга карата чыгармачылык мамилени калыптандырабыз?		ооба	жок	
3.	Өз алдынчалуулуктун, демилгенин жаралышына жол ачабыз?		ооба	жок	
1.	Өз алдынча иштерге мамилеңер кандай?	Оң	Терс	Кош көңүл	
2.	Кесипкөй болуп жетилүүдө өз алдынча иштер мааниге ээ боло алабыз?		Ооба	Жок	

Анкета 1 (Жогорку окуу жайдын студенттери үчүн)

Тиешелүү жооптун алдын сызгыла. Түшүндүрмө:

«5 балл» – 90%дан аз эмес – жөндөм-шыгым жакшы, жакшы билем;

«4 балл» – 75-89% – жөндөм-шыгым жакшы; эгерде, материал же кырдаал

жаңы болсо кыйналам;

«3 балл» – 52-74% – жакшы жөндөм-шыктарга ээ эмесмин;

«2 балл» – 50%дан төмөн – жөндөм-шыгым начар;

«0 балл» – жөндөм-шыкка ээ болгон эмесмин, бул маселе боюнча билимим жок, мектепте англис тилин окуган эмесмин.

1.	Англис тили боюнча мектептен алган билимиңерди баалагыла	«5»	«4»	«3»	«2»	«0»
	1. Аттестаттагы бааңар					
	2. Силердин жеке бааңар					
	3. Лексикалык (сөздүк) билимиңер					
	4. Грамматикалык билимиңер					
	5. Грамматика чөйрөсүндөгү чеберчилик					
	6. Окуу чөйрөсүндөгү жөндөм					
	7. Аудиолоштуруу чөйрөсүндөгү жөндөм (угуу аркылуу түшүнүү)					
	8. Котормо чөйрөсүндөгү чеберчилик					
	9. Жазуу чөйрөсүндөгү жөндөм					

2.	Англис тили боюнча сабакты жакшыртуу үчүн эмне сунуш кыласыңар?	Ооба	Жок
	1. Фильм көрүүнү		
	2. Тез-тез видео пайдаланууну		
	3. Каалоочулар үчүн англис тилин тереңдетип окутууну		
	4. Маалыматтык технологияларды пайдаланууну		
	5. Грамматикага көбүрөөк убакыт бөлүүнү		
	6. Сүйлөшмө кеп менен үзгүлтүксүз иштөөнү		
	7. Тилди алып жүрүүчүлөр менен карым-катыш мүмкүнчүлүгүн кеңейтүүнү		
	8. Оюндарды, мелдештерди тез-тез өткөрүп турууну		
	9. Азыркы сленгдерди кошумча окуп-үйрөнүүнү		

3.	Мектептеги окуу университеттеги окуудан айырмаланабы?		Ооба	Жок		
4.	Жогорку окуу жайдын өзгөчөлүгү катары эмнени карайсыңар?					
5.	Жогорку окуу жайдын окуусуна үйрөнүү кыйынчылык жараттыбы?		Ооба	Жок		
6.	Жогорку окуу жайга адаптациялануу канча убакытка созулду?	Бир айга жеткен жок	1 ай	2 ай	3 ай	3 айдан көбүрөөк
7.	Татаалдыкка көбүрөөк эмнеден туш келдиңер?	Практикалык сабактарда	Экзамен берүүдө	Өз алдынча иштерди аткарууда		
8.	Ал татаалдыктардын себеби эмнеде?	Материалдын көлөмүнүн көптүгүндө	Баш аламандык			
		Өз алдынча иштердин саатынын көбөйтүлүшү	Сабактарды калтыруу			
		Мектеп менен жогорку окуу жайындагы окуу технологияларынын ар башка экендиги	Мектеп даярдыгынын начардыгы			
9.	Өз алдынча иштерге мамилеңер кандай?	Оң	Терс	Кош көңүл		
10.	Ага болгон кызыгууңардын себеби?	Жакшы баа алууга болгон каалоо	Өз билимиди текшерип көрүүгө болгон кызыгуум			
		Билимди толуктоо мүмкүнчүлүгү	Өз алдынчалуулукту пайда кылуу мүмкүнчүлүгү			
11.	Кесипкөй адис болуп жетилүүдө өз алдынча иштер мааниге ээ боло алабы?		Ооба	Жок		
12.	Өз алдынча иштер:					
	1. Ой жүгүртүү ишмердүүлүгүн активдештиребери?		Ооба	Жок		
	2. Окууга карата чыгармачылык мамилени калыптандырабы?		Ооба	Жок		
	3. Өз алдынчалуулуктун, демилгенин жаралышына жол ачабы?		Ооба	Жок		
13.	Силер тез-тез демилге көтөрөсүңөрбү?	Чанда гана	Ар дайым	Шартка жараша		
14.	Жогорку билим берүү ишмердүүлүгүн жөнгө салуу	Өзүн-өзү жөнгө	Ар дайым окутуучунун	Шартка жараша окутуучунун		

	денгээли кандай?	салат	жетекчили- гинде	жетекчилиги астында
15.	Окуу жана кесиптик тапшырмаларды дифференциалдаштыруу, индивидуалдаштыруу тез-тез болуп турабы?	Чанда гана	Ар дайым	Шартка жараша
16.	Азыр үй тапшырмасын аткарууга канча убакыт жумшайсыңар?			
	1. Сөз үйрөнүү үчүн	15-30 минут	1 саат	1 сааттан ашык
	2. Грамматиканы өздөштүрүүгө	15-30 минут	1 саат	1 сааттан ашык
	3. Текст которууга	15-30 минут	1 саат	1 сааттан ашык
	4. Көнүгүүлөрдү аткарууга	15-30 минут	1 саат	1 сааттан ашык
17.	Ошол убакыт силерге жетиштүүбү?		Ооба	Жок
18.	Андан ашык убакыт пайдаланууга эмне тоскоол болот?	Жадыбалдын ыңгайсыздыгы	Жалкоолук	Жашоо шарты
		Үй жумуштары	Уюшулбаган- дык	Көркөм адабият- тарды окуу
19.	Татаалдыкка туш келем	Ар дайым	Кээ бирде	Туш келбеймин
20.	Өз алдынча ишти аткарууда окутуучу тарабынан кандай жардам керек болот?	Грамматиканы түшүндүрүп берүү	Ишке багыт берүү	Келип чыккан суроолорго жооп берүү
		Ишти текшерүү жана анализдөө	Иштерди коррекциялоо	Тапшырмаларды тактоо
21.	Тил курсу башка предметтерге караганда көбүрөөк убакыт талап кылгандай сезилеби?		Ооба	Жок
22.	Ошондой болсо, аны адилетсиздик деп эсептейсиңерби?		Ооба	Жок
23.	Адистик эмес башка предметтерге караганда англис тили боюнча жогору алган бааңар барбы?		Ооба	Жок
24.	Англис тили курсун грамматикага, тилди үйрөнүүгө багытталышын каалайсыңарбы?		Ооба	Жок
25.	Англис тили боюнча кошумча материалдарды, китептерди, тексттерди өз ыктыярыңар менен окуйсуңарбы?		Ооба	Жок

26.	Англис тили боюнча алган билимиңерди келечекте пайдаланабыз деп ишенесинерби?	Ооба	Жок	
27.	Татаал предмет деп санайсыңар	Математика Информатика	Англис тили Философия	Логика Англис тили тарыхы
28.	Бул дисциплина боюнча туш болгон татаалдыктардын себеби эмнеде?	Материалдын көлөмүнүн чоңдугу Убакыттын аздыгы Технологиялардын көп кырдуулугу	Иреттүүлүктүн жетишсиздиги Сабактарды калтыруу Мектептеги даярдыктын алсыздыгы	Өз алдынча ишке сааттын көбөйтүлүшү Өз алдынча-луулуктун жоктугу Мектептеги жана жогорку окуу жайдагы окуулар
29.	Сабактарда өтүлө турган материалдардын алдын ала окуйсуңарбы?	Ооба	Жок	
30.	Кошумча материалдардан пайдаланасыңарбы?	Ооба	Жок	
31.	Кышкы экзамендик сессия учурунда кыйынчылыктар болгонбу?	Ооба	Жок	
32.	Алардын себептери эмнеде?	Билим алуудагы боштуктар Өз алдынча иштердин начарлыгы Материалды түшүнбөстүк	Убакытты туура бөлүштүрө албагандык Убакыттын жетишсиздиги Баш аламандык	Сабактарды калтыруу Сабактардын системалуу эместиги Сабакка көңүл бурбагандык
33.	Жазгы сессияда жакшы натыйжаларга жетишүү үчүн эмне кылгыңар келет?	Көп окуу Өз алдынча ишке көбүрөк көңүл буруу	Материалды баш аламан пайдаланбоо Тапшырмаларды өз учурунда аткаруу	Бардык сабактарга катышуу Материалга сүнгүп кирүү
34.	Болочок биринчи курстарга кеңешинер?	Көп окуу Өз алдынча	Материалды баш аламан пайдаланбоо Тапшырмалар	Бардык сабактарга катышуу Материалга

		ишке көбүрөк көңүл буруу	ды өз учурун- да аткаруу	сүнгүп кирүү
--	--	-----------------------------	-----------------------------	--------------

35.	Кантип рационалдуу окуу керек экендигине окутуучу кеңеш береби?	Дайыма	Кээде	Жок
------------	--	--------	-------	-----

36.	Кеңеш берсе кандай кеңеш берет?			
	1. Убакытты кантип жакшы пландаштырууга болот?	Дайыма	Кээде	Жок
	2. Лекцияны кантип эффективдүү конспектилесе болот?	Дайыма	Кээде	Жок
	3. Китеп (окуу куралы) менен кантип иштөө керек?	Дайыма	Кээде	Жок
	4. Кантип рационалдуу окуса болот?	Дайыма	Кээде	Жок
	5. Окуган материалдан негизгилерин кантип бөлүп алса болот?	Дайыма	Кээде	Жок
	6) Материалды кантип эске сактаса болот?	Дайыма	Кээде	Жок
	7. Китепкананы (анын ичинде электрондук) кантип пайдалануу керек?	Дайыма	Кээде	Жок
	8. Тезисти кантип түзүү керек?	Дайыма	Кээде	Жок
	9. Рефератты кантип жазуу керек?	Дайыма	Кээде	Жок
	10. Курстук иш кантип жазылат?	Дайыма	Кээде	Жок
	11. Экзаменге кантип даярдануу керек?	Дайыма	Кээде	Жок
	12. Маалыматтык технологиялар менен кантип иштөө керек?	Дайыма	Кээде	Жок

37.	(1-12) бул пункттардын кайсынысы боюнча кеп-кеңеш, нускама, жолдомо алгыңар келет (номерди көрсөткүлө)?	
------------	--	--

38.	Качан?	Окуунун башталышында	Сабактын жүрүшүндөгү предметти окуп-үйрөнүүнүн башында
------------	---------------	-------------------------	---

39.	Силердин көз карашыңарда силердин өз алдынча ишиңерди кандай ыкма менен жакшыртууга болот?			
	1. Убакытты жакшы пландаштыруу	Ооба	Жарым-жарты- лай кошулам	Жок
	2. Өзүн-өзү көзөмөлдөөнү күчөтүү	Ооба	Жарым-жарты- лай кошулам	Жок
	3. Окутуучу тарабынан өз алдынча ишти текшерүүнү күчөтүү	Ооба	Жарым-жарты- лай кошулам	Жок

40.	Кайсыл предмет боюнча өз алдынча иштердин тапшырмалары силер үчүн түзүлгөн?	Өтө эле көлөмдүүлөрү	Абдан кичинелери
------------	--	-------------------------	---------------------

41.	Маалыматтык технологиялар менен иштөө салттык сабактардан эмнеси менен айырмаланат?		
	1. Компьютерге бөлүнгөн сааттардын көптүгү	Ооба	Жок
	2. Грамматиканы окуп-үйрөнүүдө жардам берет	Ооба	Жок
	3. Сөздөр эсте жакшы сакталат	Ооба	Жок
	4. Өз алдынча иштерди активдештирет	Ооба	Жок
	5. Ой жүгүртүү ишмердүүлүгүн күчөтөт	Ооба	Жок
	6. Өзүн-өзү тарбиялоого түрткү болот	Ооба	Жок
	7. Түшүнүк толук болот	Ооба	Жок
	8. Татаалдыктарды жаратат	Ооба	Жок
	9. Англис тилине болгон кызыгууну жогорулатат	Ооба	Жок
	10. Англис тилине болгон кызыгууну төмөндөтөт	Ооба	Жок
	11. Билим деңгээлин жогорулатат	Ооба	Жок
	12. Билим сапатын жогорулатат	Ооба	Жок
	13. Теманы окуп-үйрөнүүдө убакытты үнөмдөйт	Ооба	Жок
	14. Чыгармачылык мамилени калыптандырат	Ооба	Жок
	15. Окууну индивидуалдаштырат	Ооба	Жок
	16. Лексиканын, терминологиялардын эсте сакталышына мумкунчүлүк жаратат	Ооба	Жок
	17. Орфографиялык ыкмалардын өнүгүшүнө шарт түзөт	Ооба	Жок
18. Жазуу кебиндеги ыкмалардын өнүгүшүнө өбөлгө болот	Ооба	Жок	

42.	Англис тили боюнча студенттердин өз алдынча иштерине окуу программасы менен окууда жетишкен натыйжаларга канааттанасыңарбы?	Ооба	Жок
------------	---	------	-----

43.	Өз алдынча иштердин кандай түрлөрүн аткарууга кызыгасыңар?	Окуу куралдары менен иштөөгө	Маалыматтык технологиялар менен иштөөгө
		Көнүгүүлөрдү аткарууга	

ТИРКЕМЕ 4.

Өз алдынча иштерди аткаруу үчүн студенттерге берилген репродуктивдик мүнөздөгү тапшырмалар (Reproductive Tasks)

Text: Marketing

What is marketing? Marketing is the creative process of satisfying customer needs first. The information you are interested in if there is any demand for your goods, what the market potential is, what sort of competition you will meet, i. e. how the price of your goods compares with other competitive products. Marketing involve market research and product development, design and testing.

But in general marketing covers not only marketing research, but also planning the selection (assortment) of goods, and consequently the production itself, price policy, advertising and promotion of sales, controlling the sales and post-sales servicing. So marketing is a system of running all the business activities of a company (organization).

Advertising is an important means of promoting the goods. Different kinds of mass media-TV, radio, newspapers, cinema journals, magazines are use for advertising goods. Participation in fairs and exhibitions helps promote our goods as well. Also special advertising conferences may be held. Marketing research helps to identify consumer needs and wants so a company can develop and promote products more successfully. Here is the **marketing concepts** which help you do a market research. (We must produce what customers want, not what **we** want to produce). This means that we put the customer first. We must find out what the customer wants. We must supply exactly what the customer wants.

We can do this by offering the right Marketing = the right **product**= at the right **price=place = promotion**.

Exercise 1. Write the English equivalent of the following words and word combinations from the text:

Model: concept – түшүнүк, идея.

Рынокту изилдөө – _____;

Жайылтуу – _____;

Товарлар жана кызмат көрсөтүү – _____;

Ыкма – _____;

Таанып-билүү – _____;

Керектөөчү – _____;

Образ, имидж – _____;

Жарманке – _____;
Прейскурант – _____;
Жарнамалоо – _____;
Марка – _____;
Пландаштыруу – _____;
Бөлүштүрүү – _____.

Exercise 2. Choose the right word and insert it in the proper form:

Consumers, advertising, identify, supply, producers, marketing, business activities.

1. We must _____ exactly what the customers wants.
2. Marketing research helps businesses _____ consumer needs and wants.
3. _____ concentrates on the buyers.
4. _____ must know why, where, for what purpose the consumer buy.
5. _____ is most frequently done on television, radio, magazines.
6. Marketing includes all the _____.

Exercise 3. Translate the following words and make up sentences:

Product, market, purchase, advertisement, consumers, brand name, price, to advertise, sell, buy, profit, planning, controlling, development.

Exercise 4. Find synonyms of each word:

Decision, enterprise, acquire, business, obtain, need, event, proprietor, case, owner, responsible, solution, liable, employment, important, compared, personal, capable.

ТИРКЕМЕ 5.

Өз алдынча иштерди аткаруу үчүн студенттерге берилген реконструктивдик мүнөздөгү тапшырмалар (Reconstructive tasks)

Exercise 1. Discuss the following questions:

1. What must you do before selling the goods?
2. How do you understand the word «Marketing»?
3. Market research created an advertisement companies – Do you agree or disagree with this statement? Why?

Exercise 2. Put questions to the underlined words:

1. Before selling the goods, you must do a lot of market research.

2. Advertising is an important means of promoting the goods.
3. The product is presented to customers through advertising.
4. Marketing includes planning, controlling, organizing.
5. Our goods have a great demand.

Exercise 3. Guess the words by the following definitions:

1. A printed sheet of paper, usually folded and free of charge, containing information _____.
2. To describe a product or service publicly in order to persuade people to buy or use it _____.
3. Presenting the product to the customer _____.
4. A thing that is grown to the customer _____.

Exercise 4. Put questions to the text as more as possible.

Exercise 5. Answer the questions:

1. What is the purpose of advertising?
2. What advertising campaigns have in Kyrgyzstan?
3. Do you think, that advertisement always succeed in business? If yes/no, why?
4. What kind of goods are usually sold in fixed locations?
5. Who is wholesaler/retailer?

ТИРКЕМЕ 6.

Өз алдынча иштерди аткаруу үчүн студенттерге берилген эвристикалык мүнөздөгү тапшырмалар (Creative tasks)

Exercise 1. Speak on the following assignments:

1. Go to the market and make market research.
2. Decide what product is demanded in our region.
3. Discuss it with your group.

Exercise 2. Make up and act out the following situation:

1. You are the marketing director and your job is to persuade the Board that for the new product, you need to run an advertising campaign. You should ask the Board listen carefully you.

2. You are the company's product manager. Speak with the president of your company. Give details about the new product you developing, general description, technical specifications, features, target consumers, price, marketing.

Exercise 3. Work with your partner on the following situation

Marketing a new product

1. Choose one demanded product in city Osh.
2. Think of a good brand name.
3. Prepare a 1-minute advertisement for these product.
4. Present your advertisement. While advertising, you should say about the description, price and quality of a product.
5. After presenting all advertisements, the members of other group should decide which of the product will be most likely to succeed in Osh Market as a future economists.

Тиркеме 7.

Студенттердин өз алдынча иштерин уюштурууда колдонулган билим берүүчү маалыматтык- коммуникациялык технологиялар

Тиркеме 8.

МКТны пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу программасы (англис тили сабагынын мисалында)

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
ОШСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ И КУЛЬТУР
КАФЕДРА ПРАКТИЧЕСКОГО КУРСА АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

«Утверждено»

На заседании кафедры ПККАЯ

Прот. № 1. от 5.09.2023г.

Зав. каф. _____

«Согласовано»

Председатель УМС

ПРОГРАММА ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ

(Syllabus)

По дисциплине “Английский язык”

для студентов обучающихся по направлению:

580100 Экономика

(шифр и наименование направления)

Форма обучения: дневная

Всего кредитов - 4, курс-1, семестр-1

Очная трудоемкость - 120 час., в т.ч.:

аудиторных - (практич.занятий __60ч.);

СРС - 60 часов.

Количество рубежных контролей (РК) - 1,2 экзамен – семестр I

Данные о преподавателя: Тыныбекова Ч.А.ст.преподаватель

(ФИО, ученая степень и звание, должность)

название кафедры, номер кабинета: *Практический курс английского языка, каб:303.*

8.00-17.00

Контактная информация: 0773442814 ctynybekova@inbox.ru

(тел.: раб., моб., электронный адрес)

Ош-2023-2024

Структура курса

1. Цели дисциплины
2. Результаты обучения дисциплины.
3. Пререквизиты
4. Постреквизиты
5. Технологическая карта дисциплины
6. Карта накопления баллов по дисциплине
7. Краткое содержание дисциплины

- 8 Календарно-тематический план распределения часов по видам занятий
9. Учебно-методическое обеспечение курса
10. Информация по оценке
11. Политика выставления баллов
12. Политика курса
13. Перечень вопросов и заданий по темам и формам контроля (текущий, рубежный, итоговый)

Объяснительная записка:

В современных условиях, когда суверенный Кыргызстан осуществляет прямые контакты со многими странами мира, владение английскими языками приобретает особое значение. Владение английским языком является неотъемлемым компонентом подготовки современного специалиста .

Английский язык является формирование умений и навыков межкультурного делового общения, что обусловлен целями, особенностями и технологий профессиональной деятельности.

1. Цели дисциплины :

Цель изучения дисциплины – формирование коммуникативной, в т.ч. социокультурной, социолингвистической и дискурсивной компетенции студентов при изучении иностранного языка для его активного применения в профессиональном (деловом) общении; создание основы для дальнейшего самостоятельного расширения знаний и языковых навыков.

- научить студентов говорить на темы повседневной тематики в ситуациях, связанных с профессиональной деятельностью;

- учить студентов освоить основные разделы грамматики и повышать знания обучающихся до уровня Intermediate;

2. Задачи обучения:

- знакомство с культурой и традициями стран изучаемого языка;
- активное применение иностранного языка в профессиональном общении.

- владение приемами организации текста;
- правильное построение диалогических и монологических текстов;
- сформировать навыки самостоятельного изучения научно-технической литературы;
- научить студента применять английский язык для расширения и углубления профессиональных знаний и видеть в нем средство самостоятельного повышения качества своей профессиональной квалификации;

- вооружить будущих специалистов знаниями в области экономики и бизнеса, на основе которых они могли бы добиться прочного усвоения программного материала по английскому языку;

- грамотно работать с информацией и постоянно заниматься саморазвитием своего интеллектуального и культурного уровня;

3. Место дисциплины в структуре ООП:

Дисциплина «Английский язык» является обязательной дисциплиной общих гуманитарных и социально-экономических дисциплин в государственном образовательном стандарте высшего профессионального образования.

Изучение английского языка предусматривается базовой частью «Гуманитарного, социального и экономического цикла», обеспечивающих теоретическую и практическую подготовку специалистов в области экономики. Знание терминов и элементов грамматики данного языка делает возможным чтение и понимание специальной литературы, в том числе и на иностранных языках.

4. Ожидаемые результаты:

- вести диалог-обмен мнениями в коммуникативной сфере;
- приобрести навыки самостоятельной работы, овладеть навыками творческой работы;
- составлять вопросы различные по трудности;
- выполнять условно-коммуникативные, лексика-грамматические упражнения для формирования лексических и грамматических навыков;
- уметь выражать свои мысли в письменной и устной форме;
- уметь писать частные и деловые письма, заключать контракты;
- поддерживать беседы на общие и профессиональные темы;

5. Результаты обучения (РО) и компетенции, формируемые в процессе изучения дисциплины «Английский язык».

В процессе освоения дисциплины студент достигает следующих результатов обучения (РО) и будет обладать соответствующими компетенциями:

В результате изучения дисциплины формируются следующие результаты обучения и компетенции по направлению 580100 «Экономика» (профиль «Финансы и кредит») квалификация (степень) выпускника – **бакалавр** - ОК1, ИК1.

Код РО ООП и его формулировка	Компетенции ООП	Код РО дисциплины (РОд) в его формулировка	РО темы
РО-1. Способен приобретать, критически оценивать и применять новые знания с использованием информационных технологий при решении профессиональных задач.	ОК-1 Способен критически оценивать и использовать научные знания об окружающем мире, ориентироваться в ценностях жизни, культуры и занимать активную гражданскую позицию, проявлять уважение к людям и толерантность.	Знает: - использовать научные знания при решении задач; Умеет: - критически думать и ориентироваться и проявлять уважение к людям. Владеет: - навыками самостоятельности с использованием информационных источников.	Формулируется из РОд в терминах знать, уметь, владеть
РО-2 Способен осуществлять деловое общения, аргументированно и ясно выражать свои мысли на государственном и официальном языках, владеет одним из иностранных языков на уровне социального общения.	ИК-1. Способен вести деловое общение на государственном, официальном, и на одном из иностранных языков в области работы и обучения	Знает: - правильно выражать свои мысли; Умеет: - осуществлять деловое общение; - вести деловую переписку, переговоры и проведение совещаний ; Владеет: - английским языком на уровне социального общения ; - способностью осуществлять деловое общение; публичные выступления, переговоры, проведение совещаний, деловую переписку, электронные коммуникации ;	

6. Знания, умения и навыки, получаемые в результате изучения

В результате освоения дисциплины студент должен, прежде всего,

Знать:

- основы делового языка по специальности;
- языковые характеристики и национально-культурную специфику устной/письменной речи, подготовленной/неподготовленной, официальной/неофициальной речи;
- лексико-грамматический строй языка; основные профессиональные термины, основные зарубежные источники профессиональной направленности (литературу, периодические издания, сайты глобальных сетей).

Уметь:

- говорить на темы повседневной тематики в ситуациях, связанных с профессиональной деятельностью;
- диалогическая и монологическая речь с использованием наиболее употребительных и относительно простых лексико-грамматических средств в основных коммуникативных ситуациях неофициального и официального общения. Основы публичной речи (устное сообщение, доклад).
- уметь писать частные и деловые письма, заключать контракты;
- поддерживать беседы на общие и профессиональные темы;
- грамотно излагать в письменной и устной форме свои мысли;
- проявлять познавательные навыки критического мышления;
- слушать, убеждать и вести переговоры;
- отстаивать и продвигать свои идеи;
- иметь навыки самостоятельной работы;
- исследовать рынки и анализировать конкурентов;
- применять межличностные и групповые инструменты общения;
- вырабатывать способности прислушиваться к аргументам оппонентов;

Владеть:

- навыками работы с информационными источниками;

Аудирование: - понимание диалогической и монологической речи в сфере бытовой и профессиональной коммуникации.

Чтение; - несложные прагматические тексты и тексты по широкому и узкому профилю специальности.

- читать профессионально направленные тексты с максимальным извлечением необходимой информации из прочитанного;

Письмо; - аннотация, реферат, тезисы, сообщения, частное письмо, деловое письмо, биография

7. Постреквизиты курса: A1-A2

Пререквизиты: A2-B1

Содержание дисциплины:

При изучении дисциплины «Английский язык» предлагаются тексты, тематически относящиеся к специальности. Материалы знакомы студентам по спецкурсам и соответствует их профессиональным интересам. При этом логическая последовательность тем (тот порядок представления материала, который принят в систематическом курсе) способствует связи языка с мышлением и выступает как дополнительный фактор мотивации при изучении иностранного языка.

**8. Календарно-тематический план распределения часов по видам занятий.
TERM I**

№	Theme	H	S	Theme of SIW	H	S	Methods of teaching	Form of checking	Literature	Terms of week	Passing SIW
1	Introduction/ Testing	1	0, 3	Personal Profile	1	0, 3 3	Family tree	Writing personal profile	https://videouroki.net/tests/797649654/	1 st week	Saturday
1	Work and jobs	1	0, 3	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0, 3 3	Discussion	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 10/11.	1 st week	Saturday
2	Ways of working	2	0, 6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0, 6 6	Dialogue	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p12/13.	2 nd week	Saturday
3	Recruitment and selection	2	0, 6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0, 6 6	Crossword	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 14/15.	2 nd week	Saturday
4	Skills and qualifications	2	0, 6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0, 6 6	Creative work	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exe	Business Vocabulary in Use.p 16/17.	3 rd week	Saturday

								rcises/vocabulary			
5	Pay and benefits	2	0,6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0,66	Presentation	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 18/19.	3 rd week	Saturday
6	People and workplaces	2	0,6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0,66	Crossword	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 20/21.	4 th week	Saturday
7	Companies and careers	2	0,6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0,66	Teamwork	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 22/23.	4 th week	Saturday
8	Problems at work	2	0,6	How problems at work are usually solved?	1	0,66	Discussion	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 24/25.	5 th week	Saturday
9	Managers, executives and directors	2	0,6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0,66	Pair work	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 26/27.	5 th week	Saturday

10	Businesspeople and business leaders	2	0, 6	Famous business leaders	1	0, 6	Presentation	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 28/29.	6 th week	Saturday
11	Organizations 1	2	0, 6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1		Creative work	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p30/31.	6 th week	Saturday
12	Organizations 2	2	0, 6	Non – profit organizations' tasks	1	0, 6	Presentation	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 33/33.	7 th week	Saturday
13	Manufacturing and services	2	0, 6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0, 6	Crossword	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 34/35.	7 th week	Saturday
14	The development process	2	0, 6	Market research	1	0, 6	Interview	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 36/37.	8 th week	Saturday
15	Innovation and invention	2	0, 6	Duolingo/WordBit/En	1	0, 6	Creative work	Retelling /talking/	Business Vocabulary in Use.p		Saturday

				English grammar test		6		situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	38/39.		Saturday
Module 1											
1	Products and services	2	0,6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0,66	Pair work	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 40/41.	8 th week	Saturday
2	Materials and suppliers	2	0,6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0,66	Making a diagram	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 42/43.	9 th week	Saturday
3	Business philosophies	2	0,6	What is economics about?	1	0,66	Presentation	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 44/45.	9 th week	Saturday
4	Buyers, sellers and the market	2	0,6	Duolingo/WordBit/English grammar test	1	0,66	Group work	Retelling /talking/ situational tasks/dialogue/exercises/vocabulary	Business Vocabulary in Use.p 46/47.	10 th week	Saturday
5	Market and competitors	2	0,6	Duolingo/WordBit/English	1	0,66	Discussion	Retelling /talking/ situation	Business Vocabulary in Use.p	10 th week	Saturday

				gramm ar test				al tasks/dial ogue/exe rcises/vo cabulary	48/49.		
6	Marketing and market orientation	2	0, 6	Duolin go/Wor dBit/En glish gramm ar test	1	0, 6 6	Creative work	Retelling /talking/ situation al tasks/dial ogue/exe rcises/vo cabulary	Business Vocabulary in Use.p 50/51.	11 th week	Sat urd ay
7	Products and brands	2	0, 6	Product s which have brand names	1	0. 6 6	Presenta tion	Retelling /talking/ situation al tasks/dial ogue/exe rcises/vo cabulary	Business Vocabulary in Use.p 52/53.	11 th week	Sat urd ay
8	Pricing	2	0, 6	Accoun ting	3	1	Discussi on	Retelling /talking/ situation al tasks/dial ogue/exe rcises/vo cabulary	Business Vocabulary in Use.p 54/55.	12 th week	Sat urd ay
9	Place	2	0, 6	Duolin go/Wor dBit/En glish gramm ar test	1	0, 6 6	Descript ion/grou pwork.	Retelling /talking/ situation al tasks/dial ogue/exe rcises/vo cabulary	Business Vocabulary in Use.p56/57.	12 th week	Sat urd ay
10	Promotion	2	0, 6	Duolin go/Wor dBit/En glish gramm ar test	1	0, 6 6	Crosswo rd	Retelling /talking/ situation al tasks/dial ogue/exe	Business Vocabulary in Use.p 58/59.	13 th week	Sat urd ay

								rcises/vo cabulary			
11	E-commerce	2	0, 6	Advant ages and disadva ntages of E- comme rce	1	0, 6 6	Discussi on	Retelling /talking/ situation al tasks/dial ogue/exe rcises/vo cabulary	Business Vocabulary in Use.p 60/61.	13 th week	Sat urd ay
12	Money. Sales and costs	2	0, 6	Money. Functio ns of money.	1	0, 6 6	Group work	Retelling /talking/ situation al tasks/dial ogue/exe rcises/vo cabulary	Business Vocabulary in Use.p 62/63.	14 th week	Sat urd ay
13	Profitability and unprofitability	2	0, 6	Duolin go/Wor dBit/En glish gramm ar test	1	0, 6 6	Class work	Retelling /talking/ situation al tasks/dial ogue/exe rcises/vo cabulary	Business Vocabulary in Use.p 64/65.	14 th week	Sat urd ay
14	Getting paid	2	0, 6	Duolin go/Wor dBit/En glish gramm ar test	1	0, 6 6	Discussi on	Retelling /talking/ situation al tasks/dial ogue/exe rcises/vo cabulary	Business Vocabulary in Use.p 66/67.	15 th week	Sat urd ay
15	Situational dialogues	2	0, 6	Situatio nal dialogu es	1	0, 6 6	Pair work	Dialogue	Business Vocabulary in Use.p 68/69.	15th week	Sat urd ay
	Module I	30	9		3	1					
					0	0					

9. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины.

а) основная литература:

- ‘Business Vocabulary in Use’.Intermediate. Cambridge University Press. Third Edition. Bill Mascull.

б) дополнительная литература:

- ‘English Grammar in Use’. Cambridge University Press. Raymond Murphy.

в) Интернет-ресурсы:

1. Duolingo (используется для улучшения аудирования, говорение, письмо и чтение);
2. WordBit (используется для увеличения словарного запаса);
3. <http://lingualeo.com>. (для увеличения словарного запаса и улучшения грамматики);
4. English grammar test (тесты по грамматике);
5. <https://wordwall.net> › (для создания тестов по дисциплине);
6. <https://videouroki.net> › tests (для создания тестов по дисциплине);
7. https://www.canva.com/ru_ru
8. <https://meet.google.com/>

10. Информация по оценке

Рейтинг (баллы)	Оценка по буквенной системе	Цифровой эквивалент оценки	Оценка по традиционной системе
87 – 100	A	4,0	Отлично
80 – 86	B	3,33	Хорошо
74 – 79	C	3,0	
68 -73	D	2,33	
61 – 67	E	2,0	Удовлетворительно
31-60	FX	0	Неудовлетворительно

11. Политика выставления баллов

Студент может набирать баллы по всем видам занятий.

На практических занятиях-за активность, посещаемость и наличие конспектов-

- за первый модуль 15 баллов, за второй модуль 15 баллов. **Итого 30 баллов.**
- за выполнение СРС- за первый модуль-10, за второй модуль-10. **Итого: 20 баллов.**
- на рубежном контроле максимум- за первый модуль 5 баллов, за второй модуль 5 баллов. **Итого 10 баллов.**
- за итоговый контроль - 40 баллов. **Всего 100 баллов. 30+20+10+40=100б**

Контроль знаний и качества обучения преследует цель оценить работу студента за семестр, степень усвоения теоретических знаний, проверить навыки самостоятельной работы, умение синтезировать полученные знания и применять их в решении практических, профессиональных задач. По каждой теме студенты сдают текущие контроли.

Шкала академической успеваемости приведена ниже:

Оценивание

Оценивание по балльным системам			Традиционное оценивание (кыргызская система)	
Балл	Балл урока	Коэффициент	Балл урока	Оценивание
87-100	A	4.0	5	Отлично
80-86	B	3.33	4	Хорошо
74-79	C	3.0		
68-73	D	2.33	3	Удовл.
61-67	E	2.0		
31-60	FX	0	2	Неудовл.
0-30	F	0		

Модуль I (Текущий контроль – ТК I.П.Ш. (РК I))		
Прак.занят.	а) Изучение теоретических материалов	7 балл
	б) выполнение письменных и практических заданий	8 балл
Текущий контроль на 8 нед.	Общая успеваемость студентов в аудитории и вне аудиторий	15 балл
Итого практических занятий:		15 балл
СРС	а) СРС (самостоятельная работа студента)	7 балл
	б) СРСП(самостоятельная работа студента под руководством преподавателя)	3 балл
Итого СРС:		10 балл
РК I общий результат:		5 балл
Итого модуль I:		30 балл
		15+10+5 +30б.

Модуль I (Текущий контроль – ТК I.П.Ш. (РК I))		
Прак.занят.	а) Изучение теоретических материалов	7 балл
	б) выполнение письменных и практических заданий	8 балл

Текущий контроль на 8 нед.	Общая успеваемость студентов в аудитории и вне аудиторий	15балл
Итого практических занятий:		15балл
СРС	а) СРС (самостоятельная работа студента)	7 балл
	б)СРСП(самостоятельная работа студента под руководством преподавателя)	3 балл
Итого СРС:		10 балл
РК I общий результат:		5 балл
Итого модуль I:		30 балл
		15+10+5 +30б.

12. Политика курса :

-
- не опаздывать на занятия;
- отключать сотовый телефон;
- пропущенные занятия отрабатывать в определенное преподавателем время;
- активно участвовать в учебном процессе;
- своевременно и старательно выполнять домашние задания;
- быть терпимым, открытым, откровенным и доброжелательным и сокурсникам и преподавателям.
- быть пунктуальным и обязательным.
- регулярное посещение всех занятий (исключением может быть только болезнь, подтвержденное документально, и другие уважительные причины).
- обман и плагиат;
- несвоевременная сдача заданий.

13. Формы контроля :

Рубежный контроль		
Аудиторная работа студента	Изучение грамматического материала	7%
	Работа с лексическими материалами, ситуаций или ответы на семинарских занятиях.	8%
Итого: АРС		15%
Внеаудиторная работа студента	<i>СРС</i>	7%
	<i>СРСП</i>	3%

Итого по СРС:		10%
Рубежный контроль на 8 неделе	Общая успеваемость по аудиторной и внеаудиторной работе студента	
Итого РК 1:		5%
Всего модуль I:		30 %

Тиркеме 9.

Маалыматтык-коммуникациялык технологияларды пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруунун программасы

Lesson plan	Practical course of English
<p>Discipline: English</p> <p>Lesson planner: Тунубекова Cholpon</p> <p>Setting: Faculty of Foreign Languages and Cultures, Chair of Practical Course of English.</p> <p>Theme: Contract</p> <p>Competencies: ОК-7, ИК-3.</p> <p>Learning objectives/ Expected results:</p> <p>At the end of the lesson they can get information about the contract, improve the habits in group work;</p> <ul style="list-style-type: none"> - ability to express thoughts, ideas, to communicate with groupmates in foreign languages(Instrumental competencies-3; ИК-3); -ability to work in team effectively (ОК-7). <p>Students will be able to:</p> <ul style="list-style-type: none"> -describe and guess the theme by answering questions. 	

- speak previous homework;
- find out the meaning of new words;
- elicit information from the text and present it;
- answer questions and do the exercises.

Materials: whiteboard, book, markers, posters, laptop, projector, flipchart.

Main Recourse:

- Business English. S.Sh. Kalygulova., G.J.Jorobaeva., R.A. Ismailova.
- Oxford Solutions” Elementary Student’s book 3rd edition .Tim Falla, Paul A Davies (main literature) 2019.

Procedures

<p>Time:</p>	<p>Activities:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Organization -5 min. 2. Warming up - 5 min. 3. Checking up homework -5. 4. Pre-activity /speaking, writing/ -10 min. 5. While-activity- 10 min. 6. Post-activity. 10 min. 7. Marking- 3 min. 8. Instructions for home - 1 min. 9. Closing -1min.
<p>5 min</p>	<p>1. Organization moment</p> <p>Teacher:</p> <p>Hello, everybody! How are you? Is everything ok? As we know, we are used to say “Everything is ok, or everything is fine! Even we have lots of problems and difficulties. I think, it’s also a good habit. It motivates us to be tolerant, patient. How is your mood? Is anybody absent today?</p> <p>Let’s begin our lesson with such a game.</p> <p>Everybody come to the blackboard. Dividing the class into 2 teams by counting ½. Group 1 will be psychologists, group 2 will be students with problems. Psychologists will give advice to the students. At the end you should choose the best psychologist.</p>
<p>5 min</p>	

2. Warming up: Ss watch the video from You Tube and explain it.

Ss will guess the theme of the lesson by answering the following questions.

Key questions:

- 1. Why do companies make each other an agreement?**
- 2. What is the purpose of doing it?**
- 3. How is it called?**

TCOCNTAR

Letters are in disorder. Make up a word with the help of these letters.

5 min

3. Checking up homework (Speaking)

The previous task will be checked

10 min

4. Pre activity: (speaking/writing)

Let's try to answer some very important questions :

Answer the questions:

- How do you understand the word "Contract"?
- Why do companies make a contract?
- What is the purpose of making a contract?

Guessing the words by definitions:

I 'll give you 3 min. for guessing the meaning of the following words.

Vocabulary: Obligation, to sign a contract, negotiate, insurance, conditions, delivery, terms of payment, packing, promise, an agreement.

1. Obligation – a) the action or process of packing something
2. Negotiate – b) to deal with some matters

<p>10 min</p>	<p>3. To sign a contract – c) the act or manner of delivering something</p> <p>4. Insurance – d) to write (one’s name) as a signature to a document</p> <p>5. Conditions – e) a legal document</p> <p>6. Delivery- f) a state of being, attendant circumstances</p> <p>7. Terms of payment – g) the whole system or set of rules</p> <p>8. Packing – h) payment conditions between buyer and seller</p>
<p>10 min</p>	<p>9. Promise- i) a means of guaranteeing protection or safety</p> <p>10. An agreement – j) sense of duty</p> <p>Make up sentences with the new words</p>
	<p>5. While activity (speaking):</p> <p>Ss will be divided into 3 groups, each group should prepare their own comprehension for the given text. And present it.</p>
<p>3 min</p>	<p>Divide the classes into 3 groups:(group 1 - Part 1, group 2 – Part2, group 3 – Part 3) after reading the text they can share their information.</p>
<p>1 min</p>	<p>6. Post activity (speaking):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Questions: • What is a contract? • What are legal obligations in a contract? • What do contracts guarantee? • What are the main clauses of the contract?
<p>1 min</p>	<p>1. Finding the words with noun suffixes from the text.</p> <p>2. Complete the sentences</p> <p>3. Circle the best answer</p> <p>7. Marking:</p> <p>Ss will be marked by the following way.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Warming up: (The most active student)_____

- **Homework: (The most responsible student)** _____
- **Speaking: (The best speaker)** _____

8. Instruction for homework:

Doing test by this link:

<https://videouroki.net/tests/475672380/>

Giving home work: Speaking on the topic:

Benefits of making a contract with foreign companies

You can send your presentation to “Google Classroom” educational platform

9. Closing:

Тиркеме 10.

Студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруудагы аныктоочу экспериментти уюштуруунун диагностикалык тести

DIAGNOSTIC TEST

Тесттин сылкасы: <https://videouroki.net/tests/980109590/>

Diagnostic test for the first course students

1. The weather nice today.
a) are b) is c) am
2. These bags heavy.
a) am b) is c) are
3. My brother and I good tennis players.
a) are b) am c) is
4. Ann at home. Her children at school.

- a) is, are b) are, is c) is, is
5. Whatyou? I a mechanic.
a) are, am b) is, am c) am, is
 6. Sara a car. She goes everywhere by bicycle.
a) have got b) has got c) hasn't got d) haven't got
 7. They don't read much. They many books.
a) haven't b) hasn't got c) have got
 8. Charles isn't happy. He a lot of problems.
a) hasn't got b) has got c) haven't got d) have got
 9. Julia wants to go to the concert but a ticket.
a) Have got b) hasn't got c) has got d) haven't got
 10. He can't open the door. He a key.
a) has got b) hasn't got c) have got d) haven't got
 11. I saw Ann with husband, Philip.
a) his b) her c) him d) my
 12. It's very cold today. Put on coat when you go out.
a) his b) her c) our d) your
 13. We are going to wash hands.
a) their b) our c) your d) my
 14. My friend knows English poems.
a) a few b) a little c) few d) little
 15. There is still work to do.
a) a few b) a little c) few d) little
 16. I always have a party my birthday.
a) at b) on c) in
 17. Joe always goes to bed midnight.
a) at b) on c) from d) before
 18. We have exams the summer term.
a) at b) on c) during d) from
 19. subjects do you do at school? "Ten"
a) How much b) Which c) What d) How many
 20. do you get to school? "By bus"
a) When b) What c) How d) Which
 21. My jeans very old.
a) is b) are c) isn't
 22. Put the and forks on the table.
a) knives b) knives c) knife
 23. I'd like some about trains.
a) information b) informations
 24. Can I see some of your family?
a) photos b) photos
 25. I've got lots of this evening.

- a) homework b) homeworks
26. You listen to this song. It's great!
a) should b) shouldn't
27. You eat that sandwich. It's about a week old.
a) should b) shouldn't
28. Do you have to a lot of homeworks at the weekends?
a) do b) help c) go d) practice
29. do you prefer, curry or pasta?
a) What b) Which c) Who d) Where
30. Students sing and dance in a
a) musical b) concert c) open day d) play

Тиркеме 11.

**МКТны пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруудагы
калыптандыруучу эксперименттин материалдары**

<https://videouroki.net/tests/475672380/>

TESTS

- The phone is ringing / Why don't you _____ the receiver?
a) picks up b) put through c) call back d) pick up
- I am afraid, she isn't available at that moment. Can you _____ later?
a) calls back b) put through c) hung up d) call back
- Can you _____ their number in the directory, please?
a) look at b) look up c) look for d) looks at
- I am afraid she's with a client. Shall I _____ you _____ to her secretary?
a) hung up b) put through c) hold on d) call back
- His secretary always _____ the phone first.
a) pick up b) hold on c) hang up d) picks up
- A contract contains a number of _____.
a) points b) ways c) sentences d) _____

7. A contract consists of voluntary _____ to do or not to do certain things.
 a) partners b) companies c) parties d) promises
8. Our company is the largest _____ of this type of equipment.
 a) shipment b) delivery c) supplier d) payment
9. We made a few modification _____ the Buyers' suggestions.
 a) by advice b) on the bases of c) under the circumstance d) decision.
10. The money will be _____ to your account in due time.
 a) taken b) remitted c) give d) gives
11. We can't ensure that delivery will be made _____ time.
 a) at b) by c) for d) on
12. The first shipment _____ the contract is ready for inspection and test.
 a) on b) for c) under d) in
13. _____ the circumstances it is very good that you decided to waive the inspection.
 a) In b) on c) under d) at
14. _____ a contract is formed the parties usually discuss or negotiate its terms.
 a) when b) after c) during d) before
15. According to the contract the Sellers should notify about the readiness of the goods _____ 15 days
 a) for b) in c) within d) by
16. Put me _____ to your manager's office, please.
 a) with b) through c) to d) in
17. Mr. Bell isn't available at this moment. Would you like to leave a message _____ him.
 a) on b) with c) to d) for
18. Will you leave your telephone number _____ me?
 a) to b) for c) with d) at
19. A good telephone manner not only makes, an impression _____ business, but it also helps to make money
 a) at b) on c) in d) with

20. Make sure you have with you all the documents you'll need _____ you dial the number
- a) during b) after c) before d) from.
21. They must complete the construction of a shop _____ the end of the year.
- a) by b) in c) at d) on
22. Borisov got instructions to buy pumps _____ a British company.
- a) to b) from c) of d) at
23. The quality of the model meets our requirements and we'd like to place an order _____ you.
- a) in b) for c) to d) with
24. Bell & Co received an enquiry _____ their goods from Smith & Co.
- a) of b) to c) from d) for
25. Our manager went _____ a business trip to Great Britain.
- a) on b) to c) with d) from
26. Bolotov will pick up foreign businessmen _____ the hotel.
- a) in b) to c) from d) at
27. Voronin lived in London _____ two year.
- a) at b) in c) for d) on
28. Mr. Smith agreed _____ the terms of contract.
- a) at b) in c) with d) on
29. What about the balance _____ 100 pumps.
- a) of b) for c) on d) at
30. There won't be any delay _____ shipment.
- a) of b) for c) in d) at

Тиркеме 12.

**МКТны пайдалануу менен студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруудагы
текшерүүчү эксперименттин материалдары**

Тест : "Using media resources in everyday life"

Нускама: туура жоопту белгилеп, тесттен өтүңүз.

What do we call a person who creates computer programs?

- A) Programmer
- B) Developer
- C) Coder
- D) Hacker
- Which social media platform is primarily focused on sharing photos and videos?
- A) Facebook
- B) Twitter
- C) Instagram
- D) LinkedIn
- What does "URL" stand for?
- A) Universal Resource Locator
- B) Universal Retrieval Link
- C) Unified Resource Link
- D) Uniform Resource Link
- Which of the following is NOT a web browser?
- A) Google Chrome
- B) Mozilla Firefox
- C) Windows Explorer
- D) Safari
- What is the most popular email service provider?
- A) Gmail
- B) Yahoo Mail
- C) Outlook
- D) AOL Mail
- What do we call a program that protects your computer from viruses?
- A) Firewall
- B) Antivirus
- C) Spyware

- D) Malware
- Which of the following is NOT a file format for images?
- A) jpg
- B) mp3
- C) png
- D) gif
- What does "PDF" stand for?
- A) Portable Document Format
- B) Personal Data File
- C) Primary Document Folder
- D) Public Domain File
- Which of the following is an example of cloud storage service?
- A) Dropbox
- B) Microsoft Word
- C) Adobe Photoshop
- D) Skype
- What is the term for the practice of illegally copying and distributing software?
- A) Piracy
- B) Hacking
- C) Phishing
- D) Spamming

Жооптор:

1. A) Programmer
2. C) Instagram
3. A) Universal Resource Locator
4. C) Windows Explorer
5. A) Gmail
6. B) Antivirus
7. B) mp3
8. A) Portable Document Format

9. A) Dropbox

10. A) Piracy

Бул тест онлайн формасында жүргүзүлөт. Мисалы , Google Forms сыяктуу платформалар натыйжалуу пайдаланылат . Онлайн тапшырган студенттердин тестинин жыйынтыктары автоматтык түрдө эсептелет.